

XIV. ÉVFOLYAM

1924

ÁPRILIS.

MEGJELENIK:
MINDEN-HÓ-
KÖZEPÉN.

ALZULT ÉS JÖVŐ

ZBIDÓ-IRODALMI-MŰVÉSZETI-TÁR-
SADALMI-ÉS-KRITIKAI-FOLYOIRAT.

MAGYAR KULTURÁLIS TÁRSASÁG KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESTTI

DR. PATAI JÓZSEF

SZERKESZTŐSÉG: BUDAPEST — WIEN — BERLIN.

Megjelent! „A Biblia képekben”

Ára 200.000 kor.
(11 aranykorona)

Külföldön: 125 č. kor. / 300 dinár / 600 lei / 200.000 osztr. kor. / 4 dollár és portó

TARTALOM.

	Oldal		Oldal
Donáth B.: A „bosszúálló Jehova” meséje	123	Hevesi Ferenc: Izsák	146
Bialik: Oh, lennék osztályotok részese...		R. W. Jawitz	152
(Vers.) Héberből fordította Patai József	126	Prof. Weizmann: Palesztina jövője és a	
Uj költők. Mezey Béla: A két vándor	127	népek békéje	152
Az Omike hagadája	133	A császár és a lebergi rabbi. Patai József	
Rev. N. R. A newyorki kántorok ünnepe	134	debreceni előadásának befejező részlete	153
Telekes Béla: Péntek este	135	A zsidó gimnázium barátainak egyesülete	154
Dr. Hajdu Miklós: Égi mécses	138	Bárczy István: Ehrlich G. Gusztávról	154
Patai Edith, Versek: Engem is hív...		Ramsay Macdonald: Utam Palesztinában	155
Az álmok messze földjén. Maradjon álom	139	A Biblia képekben	155
Komáromi Sándorné: Fájdalmas széder-est	140	Tollhegyről: Uj Curiai ítélet a Mult és Jövő—	
Kiss Arnold: Fehér szegfű (a költő halála).		Hornyánszky-pörben. — Hogyan ítétek	
Epilogus egy regényhez	141	Szodomában? — „A tragikus hordár” meg	
Zsidó humor: Az okos papgyerek. Miért		az s betű. — A Vitézi Szék bálján. —	
ugatnak a kutyák? Aki túl akart járni		És Ahasvérus adót vetett ki a földre. —	
Hámán eszén. Van két leányom	145	Ramsay Macdonald palesztinai utazásai	156-157

KRÓNKA ÉS SZEMLE.

Debrecenben jártam	157	A palesztinai társasutazás	158
Ehrlich G. Gusztáv jubileuma	158	A békéscsabai Omike	159
Kiss Arnold regénye	158	Az érsekújvári Patai-est	159
A debreceni zsidó főiskolai hallgatók kultur-		Neufeld Ernő	159
estélye	158	Rosenfeld Henrik halála	159

ILLUSZTRÁCIÓK.

Zádor István: Hagada-illusztrációi. Az		Zádor István: Hagada-illusztráció. Siettették	
Omike-Hagadából. (Műmelléklet)	122	őket az egyiptomiak	135
— Hagada-illusztráció. Végigvonulok		— Hagada-illusztráció. Elkeseríték az	
Egyiptom országán	124	életüket	135
— Hagada-illusztráció. Im az éjszakából		— Iniciálék az Omike-Hagadához	137
felvirad...	125	— Hagada-illusztráció. Tudd meg, ide-	
Mezey Béla arcképe	127	genné leszen a te ivadékod	138
Rabbi Meir és Süsskind Wimpfen sírja a		— Hagada-illusztráció. Volt egyszer egy	
wormsi régi zsidó temetőben	128	bárány	140
Németország legrégebb zsidó sarköve 905-ből		— Iniciálék az Omike-Hagadához	140
a wormsi régi zsidó temetőben	129	— Hagada-illusztráció. Chad-Gadjo	141
Rabbi Baruchnak, R. Meir mi-Rothenburg		—	
atyjának sírja 1275-ből a wormsi régi		— Iniciálék az Omike-Hagadához	143-144
zsidó temetőben	130	Rodin: A bűnbánó Éva	145
Rási-szószeke a wormsi zsinagógában	131	Schuler: Manoah és az angyal	148
Zádor István: Hagada-illusztráció. És ki-		— Sziszera és Jael	149
vezetett minket az Ur Egyiptomból	133	Ramsay Macdonald arcképe	155
— Hagada-illusztráció. És átvezette rajta		Ehrlich G. Gusztáv arcképe	158
Izraelt	134	Neufeld Ernő arcképe	159

A magyar könyvpiac eseménye az Omike Mű-
barátok Köre megbízásából most megjelent

HAGADA.

A héber szöveg gyönyörű magyar műfordítását Dr. Hevesi Ferenc végezte, a művészies
könyvillusztrációkat és remek könyvdiszeket Zádor István festőművész készítette.

A **HAGADA**, a magyar könyvművészet és nyomdatechnika ezen diszes terméke
300 számozott példányu luxus-kiadásban jelent meg, finom papiron
nyomtatva, a művész sajátkezű aláírásával ellátva. Ezen kiadás árai (adóval együtt):
1—10 művészies kézibőrkötésben 55 ar. K (825.000 kor.), 11—150 bőrkötésben 39.60 ar. K
(594.000 kor.), 151—300 félbőrkötésben 26.40 ar. kor. (396.000 kor.)

Megjelent népszerű kiadásban is, félvászonkötésben, ára 5 ar. kor. (75.000 kor.)

Megrendelhető az összeg előzetes beküldése mellett (vidékre 4000 korona szállítási költséggel együtt):

STEMMER ÖDÖN könyvkiadónál Budapest, V. Fürdő-utca 9. (Tel. 3-96.)

ZÁDOR ISTVÁN: HAGADA-ILLUSZTRÁCIO. (Az Omike-Hagadából.)

„Ihre Götzen sind Silber und Gold, von Menschenhänden gemacht,
Du aber Israel hoffe auf den Herrn, er ist dir Hülfe und Schild...“

A Mult és Jövő 1924. évi áprilisi műmelléklete.

Bellage des Mult és Jövő.

Supplément de Mult és Jövő.

MULT ÉS JÖVŐ

* ZSIDÓ IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALMI ÉS KRITIKAI HAVI FOLYÓIRAT *
SZERKESZTI: DR. PATAI JÓZSEF * XIV. ÉVFOLYAM, 1924. ÁPRILIS

DONÁTH B.: A „BOSSZUÁLLÓ JEHOVA“ MESÉJE. *Egy évezredes tévedés korrigálása.*

időn Izrael dicséri az istent és hálát ad neki azért, hogy Izraelt kiválasztotta a népek közül, ennek a kiválasztottságnak hálás érzete nem önhitt hivalkodás, sem pedig túltengő önérzet, mert a hálaadás mögé rögtön oda van téve, hogy miáltal választotta ki az Isten Izraelt? Azáltal, hogy adta nekünk a Tórát, hogy ránk adott önzetlenül és áldozatokkal teljesítendő kötelességeket. A Tóra — a Szent Biblia — tehát a legnagyobb kincs, mely Izraelnek adatott.

De ha a Tóra a mi legnagyobb kincsünk, akkor nekünk kötelességünk, ezt a legfőbb kincset, a szent bibliát, menten tartani *minden félreértéstől, minden téves magyarázattól* és minden kétértelműségtől és ha bármilyen félreértést, vagy kétértelműséget vélünk látni, nem szabad nyugodnunk, míg ez a félreértés megmagyarázva, a kétértelműség kiküszöbölve nincsen.

Mennél inkább kell azonban erre törekednünk, ha látjuk, hogy tagadhatatlanul van, létezik és közszájon forog egy az Isten lényével homlokegyenest ellenkező, azzal a fogalommal, melyet a par excellence monoteisztikus Izrael magának az Istenről alkotott, semmiképen meg nem férő hamis és téves fogalom, mely téves fogalom — mint alább ki fogom mutatni — tisztán *téves fordításból*, hibás és felületes, semmiképen nem indokolható értelmezésből ered és pláne akkor, ha — mint az tényleg történik — ebből a téves és hibás fogalomból fegyvert kovácsolnak Izrael ellen és Izrael vallását úgy állítják oda, mint nem a szeretet, hanem a bosszú vallását!

Ez a téves fogalom a „bosszúálló Jehova“!

Téves, lehetetlen és feltétlenül összetörendő fogalom, mert semmi jogosultsága nincsen, tisztán

tán tévedés, elhanyagolás és fölületesség következménye.

Kérdem én, vajjon csak a nemes *ember* fogalmával összefér-e a bosszúállás? Kétségkívül nem! Mert a nemes ember nem áll bosszút. A bosszú *minden* körülmények között és bármi legyen az előzménye: nemtelen! És ha beszélünk „nemes“ bosszúról, akkor csak olyan bosszúról beszélünk, melyet *nem* állunk. Már pedig ha a megbosszulás, a bosszúállás nem fér meg a nemes *ember* fogalmával, mennyivel kevésbé férhet az össze Izrael istenének a fogalmával, akit Izrael feltétlenül mérhetetlenül nemesebbnek és könyörületesebbnek képzel, mint a leg-nemesebb ember hatványozását is!

És mennyivel kevésbé fogadható el az a képzelhetetlen és lehetetlen feltevés, hogy *Izrael istene a gyermekeken és unokákon, harmadiziglen, negyediziglen „bünteti“ (!) az — apák bűneit!* Hisz ez merő igazságtalanság volna, mert hogyan lehetne joggal és igazsággal büntetni az ártatlan gyermeket vagy unokát oly bűnért, melyet ő nem követett el, hanem elkövette atyja vagy nagyatyja? Mért bűnhődjék az esetleg ártatlan gyermek az atyja vagy éppen nagyatyja bűnéért?! Itt okvetlen tévedés van és minthogy a bibliában hiba és tévedés nincs, hát annak a fordításban és az értelmezésben kell lennie.

Hogy ezt a tévedést megállapítsuk, vissza kell mennünk ennek a téves fogalomnak a keletkezésére.

Az a kitétel, hogy az isten „megbünteti“ az apák bűnét stb. (פקד עון אבות) előfordul először a X. parancsolatban (Mózes II. 20. 5), másodszor szóról szóra így Mózes invocatiójában az istenhez (Mózes II. 34. 7) és harmadszor ugyancsak szóról szóra a X. parancsolat megismétlésénél. (Mózes V. 7. 9) Már most nézzük, hogy mi joggal fordították és vajjon tényleg fordították-e ezt a פקד szót úgy hogy „megbünteti“ . . . Hát mindenekelőtt konstátalom, hogy a két mérvadó és megbízható fordítás, az Onkelos Targumja és a görög Septuaginta nem fordítják úgy hogy „meg-

Zádor István: Hagada-illusztráció. Az Omike-Hagadából.

bünteti", hanem a Targum azt mondja מַסְעֵר amit leghelyesebben úgy lehet fordítani: „beszámítja”, míg a Septuaginta azt mondja „antapodidon”, ami nyilván azt jelenti, hogy „szembeállítja”. Csak a latin Vulgata használja azt a semmiképp sem helytálló kifejezést „visitabit peccata patrum” sat. azaz hogy „meglátogatja” az apák bűnét, amit aztán a Vulgatából a Károlyi Gáspár-féle magyar biblia is szolgálisan átvett.

Ez a פָּקַד törzs természetesen többször fordul elő a szentírásban, de *kivétel nélkül* mindig abban az értelemben „megemlékezni valakiről”, „tekintettel lenni valakire” és kivétel nélkül mindig úgy, hogy az a megemlékezés, illetve tekintetbe vevés mindig csak a *javára* történt annak, akiről a megemlékezés, vagy a tekintetbe vevés történt.

Igy például: Mózes I. könyvében 21. fejezet 1. vers:

„Isten megemlékezék Sáráról (פָּקַד) és születék Sárának fia”, tehát Sára *javára* történt. A Targum, az arameus fordítás, a fenti kitételt nagyon helyesen úgy fordítja: דָּכִיר = megemlékezék. A görög Septuaginta azt mondja e helyen: „episképté”, szó szerint „tekintettel volt”, né-

metül „berücksichtigt”. Viszont a latin Vulgata csodálatosképen nem tudott helyes kifejezést találni és úgy fordítja a kitételt, hogy „Dominus visitavit Saran”, azaz „az Isten meglátogatta Sárát”. Hát ez nem volt szerencsés fordítás!

A *második* hely, ahol ez a פָּקַד törzs előfordul, Mózes I. könyvének 50. fejezetében 27. verse. Mikor József Egyiptom alkirálya halálát közeledni érezte, halálos ágya köré hívta fivereit és azt mondá nekik: „Isten meg fog emlékezni (פָּקַד יִפְקַד) rólatok és ki fog benneteket vezetni innen Egyiptomból abba az országba, amelyet atyáitoknak ígért és akkor vigyétek ki az én csontjaimat magatokkal.” Tehát a megemlékezés itt is csak *javukra* történt azoknak, akikről szól. Ezt a kitételt az arameus Targum nagyon helyesen szintén *dechir* megemlékezés szóval adja vissza, azaz: szószerint: „Isten meg fog emlékezni rólatok. A görög Septuaginta ugyancsak helyesen fordítja: Ha Kyrios teiei episkeptén sas.. azaz „az Isten meg fog emlékezni rólatok”. A latin Vulgata itt is a „Visitabit vos . . .” fordítást használja, ami ismét helytelen. A *harmadik* hely, ahol ez a פָּקַד törzs előfordul, az Mózes II. könyvének 4. fejezetében van, ahol áll: Vajaamen huom vajismeu ki pokad Adonai esz bené Izrael. Ezt a helyet a Targum ismét helyesen fordítja: Aré *dehir* . . . azaz: hogy megemlékezett . . . A görög Septuaginta ugyancsak megint a helyes episkeptein kifejezést, a *megemlékezést*, *tekintetbevételt* használja. Itt kivételesen még a Vulgata is eltalálta a helyes kifejezést, amidőn azt mondta: „Respexisset” . . . azaz: „tekintettel volt” . . .

Ha már most a *poked* szónak ezt az értelmét vesszük a X. parancsolatba és a Mózes II. könyvének 34. fejezet 7. versében foglalt invocatióba, akkor a következő fordítását kapjuk ennek az invocatióknak:

„Isten! könyörületes és jóságos Isten, hosszú türelmű és teli jósággal és igazságossággal, aki megörzi a könyörületességet és kegyelmet ezreknek és megbocsát minden vétket, mindent bünt és minden gonoszságot és még ha nem nyilvánít egészen ártatlannak, betudja az apák bűnét (az apák bűnéből származó elhagyatottságát, züllöttségét, a rossz példa következményeit) a bűnöző gyermekek *javára* és *enyhébben* ítéli meg.” Éppen úgy és még sokkal nagyobb mértékben mint a lelkiismeretes bírő, aki nem elégszik meg a vádlott bűnösségét bizonyító adatok összehozásával, hanem ha már a bűnösség meg van állapítva, lelkiismeretesen kutat az után, vajjon milyen körülmények között nevelkedett a vádlott, milyen példát látott maga előtt és egyáltalán mit lehetne felhozni bűncselekményének megmagyarázására és enyhébb megítélésére.

Ezt akarja mondani a „poked avoun abot” és csak ezt, nem pedig azt a lehetetlen föltevést, hogy az Isten megbünteti az apák bűnét a gyer-

mekeken. Hiszen három helyen éppen az ellenkezője van parancsolva és pedig: Mózes V-ik könyvének 24. fejezetében egész világosan és tüzeten ki van mondva: Az apák *ne* bünhődjenek a gyermekeikért s sem a gyermekek az apáikért, hanem mindenki a maga bünéért feleljen.

A Királyok könyve II. részének 18. fejezetében a következő áll: „Midön Amazja király uralkodása megerősödött, kivégeztette az apjának, az előző királynak gyilkosait, de a gyilkosok fiait nem bántotta, amint az írva vagyon Mózes V-ik könyvében” stb.

De a leggyönyörűbben van kifejtve ez a mondat Ezekiel 18-ik fejezetében: „Csak a bünözö lélek maga lakoljon; ne viselje az atya a fia bünét és a fiu ne viselje az atyja bünét, hanem kiki a saját bünéért büntetessék.” Már pedig, ha az Isten azt parancsolta, hogy az ember ne büntesse az apákat a gyermek bünéért és ne büntesse a gyermekeket az apák bünéért, akkor az isten azt, amitől — mint nagy igazságtalanságtól — az embereket expressis verbis eltiltotta, saját maga sem akarhatta.

Etymologice és *grammaticice* tehát be van bizonyítva, hogy פקד szó *sehol* sem jelent büntetést, hanem *mindenütt* csak *megemlékezést, tekintetbe vételt* valakinek a *javára*. De még *logice* sem lehet a פקד szót másképp értelmezni, mert pl. a X. parancsolatban Isten megparancsolta Izraelnek, hogy ne legyen neki más istene, csak ő, mert Ő *buzgó* isten (nagyon megvizsgálja az esetet, mielőtt itél), megőrzi a hívőinek a kegyelmet ezrediglen és ha nem menti is fel *egészen* (így van ez a görög Septuagintában) a bünöst, kegyesen tekintetbe veszi a bünös szüleinek hibáit és enyhébben itél. — Tehát mindenképen avval akarta magához kötni Izraelt, hogy a *jónak* és csakis a jónak kilátásba helyezésével akarta Izraelt meggyőzni arról, hogy jobb és könyörületesebb istene ugysem lehetne. A fenyegetéssel való rábírás, mely — ha a szót „büntetni” szóval fordítanók, okvetlen benne volna a X parancsolatban, nem lett volna logikus. — Ezt pedig feltételezni nem lehet. Ép oly kevésbé lett volna logikus és célszerű, ha Mózes az ő invokációjában nemcsak isten könyörületes bünbocsánatára appellált volna, hanem egyuttal emlékeztette volna az Istent arra is, hogy Ő „megbünteti” az apák bünét a gyermekeken sat. — Mózes ezen alkalommal felment Sinai hegyére, hogy könyörögjön az Istenhez bünbocsánatért Izrael népe számára az arany borjuért. — Teljesen természetes, hogy appellált Isten könyörületességére, aki megbocsát minden bünét, de már természetellenes és illogikus lett volna, ha appellált volna egyuttal olyan tulajdonságára, mellyel bünteti az apák bünét a gyermekeken. Itt, az arany borju csinálásánál tényleg az apák büné, a bálványimádó Egyiptomból éppen hogy kiszabadult apák

Zádor István: Hagada-illusztráció. Az Omike-Hagadából.

büne nyilvánult meg és éppen az apáknak ezt a bünös, bálványimádó voltát kérte Mózes *betudni* a rossz példát látott fiatalabb nemzedék *javára*.

Mást Mózes nem akart és nem is akarhatott. Nem hibázott az arameus Targum és nem hibázott a görög Septuaginta, de súlyosan hibázott a latin Vulgata és ugyancsak súlyosan hibáztak a következő fölületes, tudatlan és logikátlan fordítások.

Ezen egyedül helyes és egyedül jogosult fordítás szerint azonban nemcsak, hogy *nincs bosszúálló Jehova*, hanem ellenkezőleg Izraelnek Istene nemcsak hogy megőrzi a kegyelmet ezrekig és megbocsátja a bünét a megtérőnek, hanem ha már fennáll a bünösség, buzgólkodóan kutatja, mit lehet felhozni a bünösség és büntetés *enyhítésére és beszámítja még a bünös gyermekek javára is az apák bünét*.

Már pedig ha bosszúálló Jehova nincs és nem is volt soha, akkor törekednünk kell arra, hogy ez a *föltétlenül téves és fölületességből és tudatlanságból eredő* fogalom örökre kiküszöböltesék. *Bosszúálló Jehova nincs, erről tehát említés többé ne tétessék.* — *De rebus, quae non sunt nulla fiat mentio.*

BIALIK: OH, LENNÉK OSZTÁLYOTOK RÉSZESE...

*Oh, lennék osztályotok részese, örök-szerények, néma-lelkűek,
Az Életet rejtekben szövők, tettben, gondolatban szemérmesek,
Titkos álmodók, szavakban fukarok és szépségben bővelkedők!
Elrejtve szunnyad szellemetek bája, mint gyöngy a tenger fenekén
S kiválasztottságtok mint erdő bogyója árnyékos bozótban.
A szivetek — szentség csarnoka, és ajkaitok — bezárt kapui.
Nemesek — s nem mondja senki néktek, szellem fejedelmei s nem tudjátok,
Oh szép hallgatás művészei, oh isteni csend fölkent papjai!
Idegen szem sohsem pillanthat lelketek ünnepébe, sem gyászába...
Egyforma fény ragyog mindig szemetekben, csendes, fájdalmas fény,
És ajkatokon egyforma halk mosoly, mindent megértő és megbocsájtó,
Hogy nyugodt közönyösen, csodálatlanul nézhessetek mindent,
Nagy dolgokat és kicsinyeket, szent cselekedeteket s vétkeket együtt...
Nesztelen, halkan, lábujjhegyen jártok az élet ösvényein,
A szivetek éber, a fületek figyel s szemetek mindig révedező...
S lelketek megremeg minden szépség-rezdülésre, fenség-villanásra,
Jártok széthintve magatok körül öntudatlan és szándéktalanul
A hitet, a tisztaságot, mely hívő tiszta valótokból árad,
Mint ahogy kiárad az égből a kékség, lombos erdőből az árnyék...*

*Valóban a hallgatás mesterei vagytok, hangtalanok, szótlanak,
Szátok nem hirdet nagyokat, s kezetek magasztost nem alkot,
Elhalnak vágyaitok szivetekben s sovárgásaitok kebletekben elenyésznek,
Nincs szerepetek hősi porondon s nincs helyetek kincses csarnokokban...
Árván hal el alattatok léptetek, visszhangtalanul, jeltelenül,
De életetek — legszebb hőssiességtek, és dicsőségtek — léteteknek lényege!
Ti vagytok hűségesek Isten képmásának a földön...
Nap-nap után, cseppenként a szemetek fényéből, arcotok vonásaiból
Átomlik életetek szépsége a világ ürrébe, mint ahogy beléomlik a titkos forrás
A folyam szívébe, hogy éltesse — és ő nem is tudja...
És Istenemre! Nem veszhet el szempillátok egyetlen rebbenése,
Nem hullhat porba lelketeknek legparányibb rezdülése sem.
Mint a csillagok dalai élnek és rezegnek örökké a világvégtelenben...
S az utolsó nemzedékben, ha nyoma vész Hémán és Jédutum énekének
S eltűnik Kalkol és Darda bölcsességének emléke is, — ők élni fognak,
S megjelennek újra egy-egy ember szemefényében és arcának ragyogásán...*

Héberből fordította: PATAI JÓZSEF

Új költők

MEZEY BÉLA: A KÉT VÁNDOR

— Drámai jelenet egy képben. —

Szin: Worms város egyik piaca a XII. század elején. — Előtérben kis térség, fenék felé középen a zsinagóga. — A térség és a zsinagóga között út vezet. — Oldalt balra egy máglya emelkedik, azon túl a székesegyház tornya látszik. — Mikor a függöny felmegy, éppen virradóra készül a juniusi nap, még szürkület van, de a világosság fokozatosan erősödik, úgyhogy a darab vége felé szép napsugaras juniusi reggel van. — A játék kezdetén a templom lépcsőjénél egy gyászruhás fiatal nő ül, hallgatagon, kezeibe temetve fejét, ezt azonban a szürkület gyér világosságánál alig-alig látni.

I. VÁNDOR *(magas törődött, jobbról jön).*

EGY HANG *(mély, érces basszus):* Vándor! Vándor, itt állj meg!

I. VÁNDOR: Ki az, ki szólít? *(Tekintget szerteszét.)*

A HANG: Vándor, itt pihenj meg, ülj le amott a padra s várj . . .

I. VÁNDOR *(megdöbbenve):* Ki az, ki szólít?

A HANG: Vándor, ne kérdezz semmit, ülj le amott a padra s várj . . . *(Sokatmondóan.)* Érted úgy-e?

I. VÁNDOR *(jelentősen):* Értem. *(Leül az útszéli padra.)*

RUTH *(a gyászruhás nő a templom lépcsőjénél sóhajt s el-előjt egy kitörni készülő sirást.)*
(Kis csend.)

II. VÁNDOR *(megtört, nagyszakállú aggastyán balról jön).*

EGY HANG *(ugyanaz a mély, érces basszus):* Vándor! Vándor itt állj meg!

II. VÁNDOR: Ki az, ki szólít? . . . *(Szerteszét tekintget.)*

A HANG: Vándor, itt pihenj meg, ülj le amott a padra s várj . . .

II. VÁNDOR *(megdöbbenve):* Ki az, ki szólít?

A HANG: Vándor, ne kérdezz semmit, ülj le amott a padra s várj . . . *(Sokatmondóan.)* Érted, úgy-e?

II. VÁNDOR *(jelentősen):* Értem. *(Leül a padra az I. vándor mellé.)*

RUTH *(ismét sóhajt és visszatart erőszakal egy fájó zokogást.)*
(Kis csend.)

I. VÁNDOR *(a másikhoz):* Béke veled!

II. VÁNDOR: Béke veled!

I. VÁNDOR: Honnan? Hová?

II. VÁNDOR: Bolyongok cél nélkül a térben és időben . . ., nem tudom honnan jövök és nem tudom hová megyek . . .

Mezey Béla,
szerzője a „Koszol ha-maarovi” című drámai jelenetnek, melyet a Mult és Jövőben való közzélése óta számos helyen jelöadtak.

I. VÁNDOR *(mélyen, zengően):* Én sem tudom, hogy honnan indultam ki és merre tartok?.. merre visz az utam?. Csak bolyongok értelem, cél, meghatározás nélkül előre, messzire a titkok kinyilatkoztatott útjain.

II. VÁNDOR: Fáradt vagy?

I. VÁNDOR: Lehet-e fáradt a szilaj szél, mely a hatodik nap óta tartja körbefutását a kihalt bolygók és néma csillagok között? Lehet-e fáradt a sziklákról rohanó patak, amely idők végével magával sodorja a teremtés csucsait? . . . Oh nem, nem vagyok fáradt.

II. VÁNDOR: Mily különös; én sem vagyok fáradt. Uttalan utakon koldusként ha bolyongok, sohasem jut eszembe pihenő; eső, szél, hófúvás, kráterek dübörgése vagy vízáradás és gonosz emberek nem állíthatnak meg engemet; folytatom utamat előre, folyton csak előre.

I. VÁNDOR: Mintha egy láthatatlan hatalom ítéletét tartaná felettünk . . . Ez volna a végzetünk? . . . az örökös tovább . . . tovább . . .?

A HANG *(tagolva):* Meg fogtok pihenni.

II. VÁNDOR: Oh ez a hang . . . ez a hang . . . Kinek a hangja ez?

I. VÁNDOR: Nem ismered ezt a hangot? Ez a mi életünk titkának hangja, ez a hang a mi végzetünk szava; nem tudom honnan jön, nem tudom kitől jön, de évezredek óta, amióta bolyongok, sokszor hallottam.

II. VÁNDOR *(izgatottan):* Te is? Hát te is hallottad? . . .

I. VÁNDOR *(ugyanúgy):* Úgy hát, te is hallottad? Hol hallottad először?

II. VÁNDOR *(zengően):* Pásztorfui voltam és nyáját legeltettem Choreb hegyén, egyszerre egy

A wormsi régi zsidó temető.
Rabbi Meir sirja (1307) és Süsskind Wimpfen (1308).
Der älteste israelitische Friedhof Deutschlands in Worms.

csipkebokrot látok, amelynek közepében östüz lobog, de ime: a csipkebokor nem hamvad el. Futok a tűz felé és ahogy szaladok, megállít a hang: „Vesd le saruidat, mert az a hely, ahol most te állasz, szent hely az” . . .

I. VÁNDOR: Én legelőször — úgy emlékszem — Silóban hallottam. Még egész kicsi fiu voltam és éjjel egy hang szólít; szaladok be öhozzá, kinek mellét az Urim és Tumin díszíté, de ő nem hívott; ismét kiált a hang és én ekkor azt mondtam: „Szólj Uram, mert hallja a te szolgád” . . . és akkor szörnyű volt a hang szava: „Olyasmit teszek Izráelben, hogy aki hallani fogja, megcsendül a füle beléje” . . .

II. VÁNDOR: Erről én mit sem tudok . . . egyszer aludtam Anatótban és álmomban sokféle képet láttam; láttam egy botot, amelynek tetején mandula virágzott, láttam egy fazekat, amely gőzölgött a forrástól és akkor hallottam ismét a hangot; nyájasan, szeliden, vigasztalón és bátorítón szólt felém, beszélt nekem menyasszonyának szeretetéről, ifjú arájának hűségéről, aki követte őt kietlen pusztában, csirátlan földeken keresztül . . . beszélt nekem gyermekéről, dédelgetett kedvencéről Efraímról és éreztem a hangon, hogy bensejében megindultság lázong, éreztem, hogy könnyesek a szemei, elcsuklott a szava, mikor egyetlen örömről, Efraimról szólott hozzám . . .

I. VÁNDOR: Milyen csodás dolgok . . . egy izben a Kebár-patak mentén voltunk — ez ama szomorú harmincadik esztendőben történt — és körülöttünk a mezőn rengeteg csont volt, elszárad, porladni indult, szegény emberi csontok . . .

II. VÁNDOR (*elmerengve*): Csontok a mezőben . . .

I. VÁNDOR: . . . és hallom, hogy szól hozzám a hang: „Mit gondolsz embernek fia, vajon életre kelnek-e eme csontok?”

II. VÁNDOR: És te mit feleltél?

I. VÁNDOR: „Azt csak te tudod Uram” és erre válaszolt hozzám a hang: „Ime én lelket

lehelek eme csontokba, hogy új életre támadjanak . . .”

RUTH (*nem bírja visszatartani, most kitör és zokog*).

I. VÁNDOR: Ki sír itt?

II. VÁNDOR: Ki hullatja könnyeit ott a templom lépcsőjénél?

RUTH (*tompán*): Én a boldogtalanság menyasszonya vagyok, siratom itt azt, ami még sohasem volt az enyém . . .

I. VÁNDOR: Kit gyászolsz leányom?

RUTH: Gyászolom a holtakat, akik még élnek és gyászolom az élőket, akik már holtak . .

II. VÁNDOR: Talányokban beszélsz gyermekem . . .

RUTH: Ülök a hideg kövön, mint egykor a próféta a szentély romjain, hogy majd az én ajkaimról is felszakadjon a sirás: „Mily egyedül maradt a város lakói nélkül” . . .

I. VÁNDOR: Nem értem, mit mondasz leányzó?

RUTH: Nem is lehet azt oly egykönnyen megérteni, a véges emberi elme nem is tudja azt oly hamar felfogni, hisz én . . . én sem tudok számot adni magamnak arról, ami történt, csak azt tudom: hogy vége . . . mindennek vége . . .

II. VÁNDOR: Hát mi történt? Szólj leányom, mondd el nekünk.

RUTH: De én nem tudom, hogy szólhatok-e veletek? Nem ismerlek titeket. Kik vagytok? . . .

I. VÁNDOR: Nagyon súlyos lehet a bánatod gyermekem, hogy nem figyeltél szavainkra az előbb, mikor társammal beszéltek egymásnak, hogy hol és merre jártunk . . .

RUTH: Igaz . . . igaz . . . ne haragudjatok érte öreg vándorok, nem figyeltem rátok . . . hát kik vagytok?

II. VÁNDOR: Azt én sem tudom gyermekem, hogy ki vagytok, név nélkül rovom az utat, melyen a halandók lépnek, de nekem nem is kell név . . . Egyszer valaha régen Susánban, az utca közepén megszagattam ruháimat és zsákot öltöttem magamra, nem fogadtam el a hugom biborát és szembeszálltam Agóg fiával, akinek nem hajtottam térdet, mert csak egy az Isten.

I. VÁNDOR: Kicsi városkában — úgy emlékszem Modinnak hívták, egyszer dárdámmal átszúrtam valakit, mert fejét Zeus isten elé hajtotta, hogy imádja a hellén tyrannust és fiaim (*rajongva*) mily hős, bátor fiaim voltak nekem, leszúrták Apellest és vérebeit, utána zászlót bontottunk és ráírtuk, hogy csak egy az Isten . . .

RUTH (*rémülten*): Mit beszéltek? Mit . . . mit mondtatok? . . .

I. VÁNDOR: Mikor láttam egy izben, hogy minden veszve van, hogy a város elpusztul, a hajlék megsemmisül a titusi tűzben, akkor én . . . én koporsóba téttem magamat és úgy mentem ki az ostromzáron keresztül a fővezér elé és azt

mondottam neki: „Ave Cäsar Imperator“ és látjátok Javne tul is élte Rómát . . .

RUTH (*még rémültebben*): Hogy mondod? Miket beszélsz? Nem értelek . . . nem értelek.

II. VÁNDOR: Negyven évig tanítottam huszonnégyezer tanítványt, hogy ki ne hulljon soha, soha az utolsó fegyver: a tudás Izráel kezéből; utána lázadtam a csillagok fiával, elfogtak, halálra ítélték, de a vérpadon is a „Halljad“ volt az utolsó szó, mely elhagyta szájamat, mert én mindig eldobtam magamtól az életet, ha bizonyítani kellett az egyszerű igazságot, hogy csak egy az Isten . . .

RUTH: Oly különös az, amit mondtok, de oly szép, bársony, meleg hangotok van, mintha ajkaitok helyett sziveitekből jönne a szó . . .

I. VÁNDOR: Talán az is lehetséges . . .

RUTH: . . . és én hiszek nektek, bizom bennetek és elmondom nektek gyászom történetét . . .

I. VÁNDOR: Mondd el leányzó, mi meghallgatunk Téged.

RUTH (*szélesen, majdnem szavalva*): Ezt a várost Wormsnak hívják és Rajnának a folyót, mely ott keletre csillog. Az én nevem Ruth, a völegényemet Arielnek hívják. Én a boldogtalanság mátkája vagyok, jegyesem a halál arája. Most tavasz van, ámde ez évben a fák véres gyümölcsöktől terhesek. Oh miért . . . miért jöttetek ide bús vándorok, mikor itt a pokol fénye tüzel és reggelre a halálé lesz, aki él . . .

II. VÁNDOR: Miért? Hát mi történt?

RUTH (*mesélve*): Peszach volt . . . este együtt ültünk valamennyien a széder-asztalnál, hófehér abrosz volt terítve asztalunkra és mint a hab oly fehér volt a vánkos, amelyre atyám támaszkodott. Ezüst gyertyatartók a szabadság fényét árasztották a nyomoruság kenyerére és mi négy pohár bor mellett énekeltük hálánkat az Urnak, aki megmentett bennünket Faraó kezéből . . . már majdnem az imák végét mondtuk, atyám és Ariel magyarázták, hogy mi történt hajdanán az éjnek közepében . . .

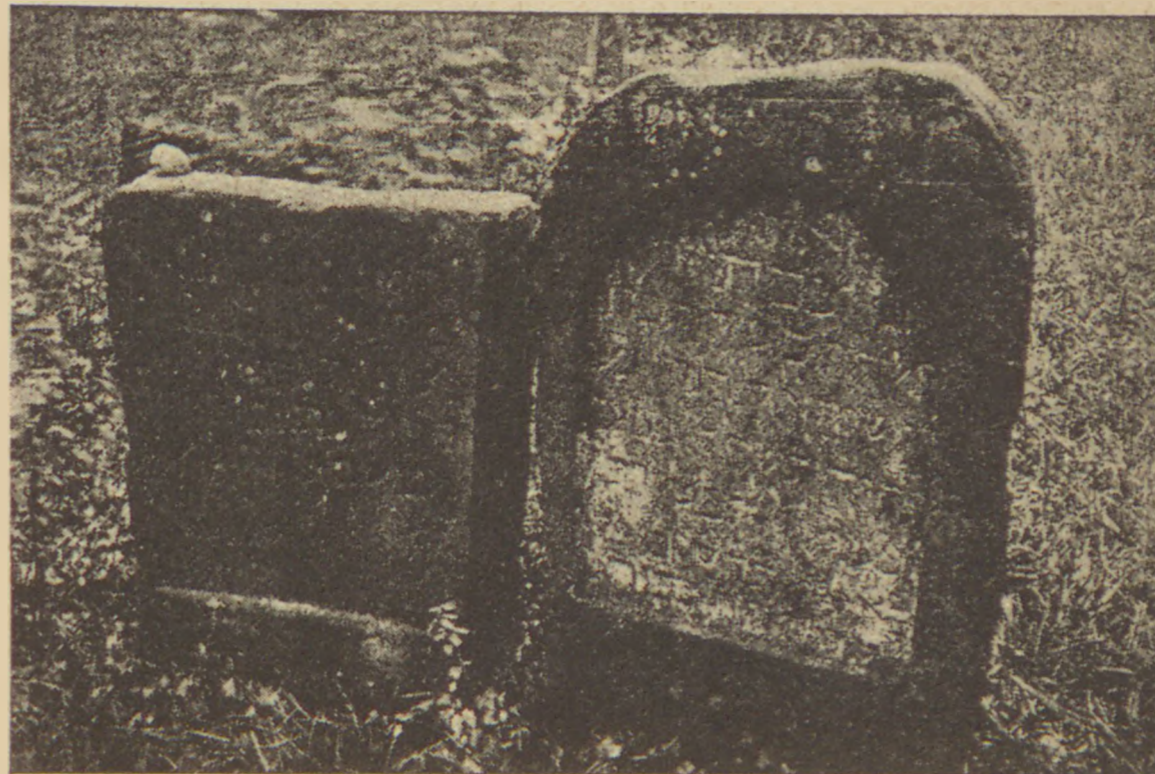
I. VÁNDOR (*szinte gépiesen*): . . . az éjnek közepében . . .

RUTH (*sötéten*): Kristóf, a timárnak kislia eltévedt az erdőben éjnek közepében, megtalálták hulláját átvágott nyakkal az erdőben éjnek közepében, ez történt az éjnek közepében. Vére elfolyt sűrű lombok és falevelek között éjnek közepében, összesúgtak, összebúgtak rossz emberek éjnek közepében: im ez történt az éjnek közepében . . .

II. VÁNDOR (*felnyög*): Oh . . .

I. VÁNDOR (*izgatottan*): Tovább . . . mondd tovább . . .

RUTH (*sötéten*): Mindnyájunkat elhurcoltak, megkínnoztak, kínvallattak: úgy-e ez a Pászka-áldozat? Szerzetesek körbevitték, felmutatták a hullát és üvöltöttek, mondván: ez a Pászka-áldozat . . .

A wormsi régi zsidó temető.
Németország legrégebb zsidó sírköve 905-ből.
Der älteste israelitische Friedhof Deutschlands in Worms.

I. VÁNDOR (*rémülten*): És ti? . . .

RUTH (*sötéten*): . . . és mi kivallottuk, beismertük, elvállaltuk: igen ez a Pászka-áldozat . . .

II. VÁNDOR: Szörnyű . . . Oh . . .

I. VÁNDOR: Kik a vádlottak?

RUTH: Mind . . . mindannyian, atyám a rabbi, Ariel a völegényem, Josua Worms legöregebb embere, Dániel a város leggazdagabb embere, mind, mind vádlottak és most . . . most . . . kora reggel (*mutat a máglya felé*) látjátok amott a máglyát izzani? (*tébolyultan a hóhérlegények felé*) hahó . . . hahó . . . fűtsétek ördögök, fűtsétek azt a poklot, izzó legyen és piros, mint amilyen piros a Kristóf vére . . .

(*Gúnykacaj a máglya felől.*)

II. VÁNDOR: Úgy hát, most lesz a kivégzés?

RUTH: Most . . . igen most lesz, ahogy a nap feltűnik kelet láthatárán, én éjfél óta ülök itt és várom, hogy vezessék őket a máglya felé. (*Most a szerelmes leány beszél.*) Akarom, utoljára akarom látni az életben Arielt, a kedveset, a drágát, talán megengedik a pribékek, hogy megcsókolhassam utoljára . . . látni akarom mélabús, fekete szeméit, hallani akarom puha, meleg hangját . . . azt akarom, hogy egyszer még . . . csak egyetlen egyszer simítsa végig kezét kezem, meg akarom neki mondani, hogy odafenn találkozunk, mert a szenvedőké, a boldogtalnoké a mennyország . . . úgy-e, úgy-e öreg vándorok? . . .

I. VÁNDOR: A martiroké, az álhatatosoké a mennyország . . .

II. VÁNDOR (*magának mondja*): A hang . . . az a hang . . .

(*Kis csönd. A székesegyház tornyán négyet üt az óra.*)

ÉJJELIÖR (*vontatva énekelve*):

Négyet ütött most az óra,
Most kél a nap virradóra.

(*Messziről felhallatszik az elítéltek éneke.*)

Rabbi Baruchnak, R. Meir mi-Rothenburg atyjának sirja 1275-ből
a wormsi régi zsidó temetőben.
Der älteste israelitische Friedhof Deutschlands in Worms.

VADLOTTAK: A mélységből kiáltok Hozzád óh Uram.

RUTH (*magából kikelve*): Ők azok . . . jönnek . . . jönnek . . . Hozzák őket . . .

I. VÁNDOR: Ne félj Ruth, nem fognak meghalni, az Ur velük lesz.

RUTH: Oh . . . a máglya tüze már izzik és bírják nem bírják . . . hóhérok.

II. VÁNDOR: Miénk a feladat, hogy folytassuk a küldetést.

RUTH: Mit beszéltek . . . Mit mondtál vándor?

I. VÁNDOR: Ifjú vagy még leányka s nem értheted meg aggastyánok évezredes titkának szavait. Mi a mult ködéből szálltunk a jelen homályába és szállunk előre a jövő sötétjébe . . .

RUTH (*kinzottan*): Mit . . .? Hogy . . .? Én nem értem . . . nem értem . . .

II. VÁNDOR: Isten azt akarja, hogy neked és Arielnek viruljon még a rét és édes gyümölcsöket teremjen a fa. Isten azt akarja, hogy gyönyörködjete a szépben, rózsák nyilásában, csillagok hullásában, méhek döngésében, az ő egész nagy világában, amelyről még te mitsem tudsz, mert még nem énekeltél altató dalt bölcsőt ringatva és Isten arca még mosolyogni akar reád, ha magzatodat csókolod, Ruth!

I. VÁNDOR (*hozzáteszi*): . . . mert neked ez a rendeltetésed, Ruth!

II. VÁNDOR (*halkan, zengően*): Mert minden embernek, aki a világra jött, rendeltetése van. A végzet döngető, súlyos lépésekkel viszi,

viszi ellenállhatatlanul emberét rendeltetése felé és ez elől nincs kitérés, nincs megállás . . . Lásd, Ruth, én nem tudom honnan indultam ki, de most már tudom: ez a célo, elérkeztem hozzá — Wormsban vagyok . . .

RUTH (*szélesen, melegen*): Igen . . . ezt a várost Wormsnak hívják és Rajnának a folyót, mely ott keletre csillog . . .

(*Ujra felhangzik a vádlottak éneke.*)

VADLOTTAK: A mélységből kiáltok Hozzád óh Uram.

I. VÁNDOR (*mintha folytatná*): Epekedik lelkem az Ur után, mint az éj öre a reggel után.

II. VÁNDOR: Epekedik lelkem az Ur felé, mint az éj öre a pirkadás felé . . .

I. VÁNDOR (*páthosszal*): Im hát vége lesz az útnak . . . megpihenhetünk.

II. VÁNDOR: Hogy aztán folytassuk újra, előre a végtelenbe . . .

RUTH: Micsoda útról beszéltek?

I. VÁNDOR: Az útról, melynek soha sincsen vége, amelynek hossza a világteremtéstől a végső ítéletig tart, az útról, melynek nyomán tradíció fakad népem lelkében, ez az út az, mely a titkok óráján az örök isteniből fogant és amelyet könnyes szemmel csodál az utókor, ha majd meggyújtják az örökmécsest a szentély oltárán...

II. VÁNDOR: Az útról beszéltünk neked Ruth, amely szeszélyes és kiszámíthatatlan, mint a tenger haragja, az útról, amely göröngyös és amelynek tövisai kisajtolják vérünket testünk-ből . . . ez az az út, amely a nemlétebe visz és amelynek végén ott áll a halhatatlanság szörnyű Leviátánja: a vértanuság . . .

RUTH: Oh én nem értem azt, amit mondasz, öreg vándor . . .

I. VÁNDOR: Mi meg fogjuk őket menteni, nem fognak meghalni . . .

RUTH: Hogyan? Megmentitek őket? Arielt is?

II. VÁNDOR: Mindenkit, őt is, Arielt.

RUTH: De hát hogy? Hogyan?

II. VÁNDOR: Ne kérdezd leányka, a hogyan, ne töprengj a mikénten; társam és én mi már tudjuk a hogyan, előttünk már kinyílt a mikéntnek titka.

I. VÁNDOR (*hozzáteszi*): Megtettük ezt már mi nem egyszer, ha bajba jutott Izráel . . .

(*Most színre lép az elítéltek menete. Elöl egy tiszt jön, utána poroszlók vezetnek a megláncolt vádlottakat, a vádlottak oldalán szerzetesek lépkednek keresztrel kezükben, a menetet ismét poroszlók zárják be és őket követi a város bírása, a céhmester, polgárok, népség, csöcselék.*)

RUTH (*megpillantja őket, felvisít*): Atyám... Ariel . . . (*Hozzájuk fut és csókolja őket.*)

ARIEL: Hát eljöttél kedves? Virrasztottál a süket éjben, hogy utoljára beszélj velem, hogy megnehezítsd a halált? Oly könnyű volt elképzelni nálad nélkül az utolsó pillanatot: az éjig

csap egy tüzes nyelv, egy roppanás, egy szörnyű jaj és már mindennek vége . . . (*halkan*) égés szagával táncol a szellő a napsugár fodraiban, pernyévé válik a lélek és elárul a szerelmes menyasszony . . . de így? de így? miért jöttél el Ruth?

RUTH: Látni akartalak Ariel, csókolj meg...

ARIEL (*csókolja*): Én árva menyasszonyom, ki sem nyilott, máris elhervadt virágszál Jákób házának összetört virágcserepében . . .

RUTH (*szerelmesen*): Meg akarom simogatni kezeidet, ahol feltörte a bilincs . . . Ugy-e én kedvesem fáj, nagyon fáj a helye?

ARIEL: Nem sokáig tart már, izzó már a máglya . . . bennünket vár.

(*Eközben a poroszlók a menetet rendezik, igazítják, most a tiszt kiadja a parancsot a továbbindulásra.*)

TISZT: Indulás előre . . .

RABBI (*a halálfélelem extázisában*): Ártatlanok vagyunk, nem mi öltük meg Kristófot . . .

CÉHMESTER: Még most is hazudsz, hisz már bevallottátok egyizben.

RABBI: Kínoztak bennünket, uram, s hát bevallottuk a hazugságot . . .

VÁROSBIRÓ: Mindhiába! Ti öltétek meg, ha nem te, akkor a másik, a harmadik, csak a zsidók ölték meg . . .

JOSUA: Uram, nem tudtátok reánk bizonyítani . . .

VÁROSBIRÓ: Elég bizonyíték a Kristóf teteme, sokat beszél az . . .

RABBI: Akkor este valamennyien odahaza voltunk . . .

CÉHMESTER (*roppant bölcse*): Éppen ez a gyanus . . . lám zsidó, te magad szolgáltad a leg súlyosabb bizonyítékot . . .

I. SZERZETES: Haladjunk . . . haladjunk, az idő telik és Kristóf vére bosszúért eseng . . . halom vérének szívszagató hangját . . . Halál a zsidókra!

CSÖCSELÉK: Halál a zsidókra! Máglyára velük!

TISZT: Indulás . . .

I. VÁNDOR (*a másodikhoz*): Most?

II. VÁNDOR: Igen, gyorsan . . .

I. VÁNDOR (*előrelép*): Üdv néked, nemes városbíró, üdv néktek, érdemes céhmesterek!

VÁROSBIRÓ: Mit akartok zsidók?

I. VÁNDOR (*hangosan*): Nem ezek ölték meg Kristófot, mi tudjuk, hogy ki ölte meg őt . . .

VÁROSBIRÓ: Nos mondjátok meg!

I. VÁNDOR: Társam és én, mi vagyunk a gyilkosok . . .

II. VÁNDOR: Mi öltük meg őt.

TISZT: Fogjátok le őket, rakjátok rájuk bilincseket!

(*A poroszlók bilincset raknak a vándorokra.*)

VÁROSBIRÓ: Kik vagytok?

I. VÁNDOR: Ki vagyok? Hát ugyan fontos-e

a név egy ilyen gyilkos zsidónál? Zsidó vagyok, mint ezek, nem tudom honnan jövök, de most már tudom, hogy merre visz utam. Vallom, állom és esküszöm rá: én és társam, mi ketten öltük meg a Kristóf gyereket az erdőben, éjnek közepében.

CSÖCSELÉK: Máglyára velük! Halál a zsidókra!

SZERZETESK: Halál a gyilkosokra! Máglyára a zsidókkal!

RUTH (*sikolt*): Ariel . . . Ariel . . . én értem már!

ARIEL: Mit értesz, Ruth szivem?

RUTH (*suttogva*): Megértettem a megsejtett sejtések nagy titkát . . .

(*Most a városbíró, céhmester, szerzetesek, tiszt, polgárok félrevonulnak tanácskozni.*)

RABBI (*rémülten*): Kik vagytok?

II. VÁNDOR: Leányod már tudja, hogy kik vagyunk, majd megtudod te is egykor . . . De te ismerős vagy nekem, úgy rémlik, mintha találkoztunk volna már . . .

RABBI: Nem emlékszem rá, vándor . . .

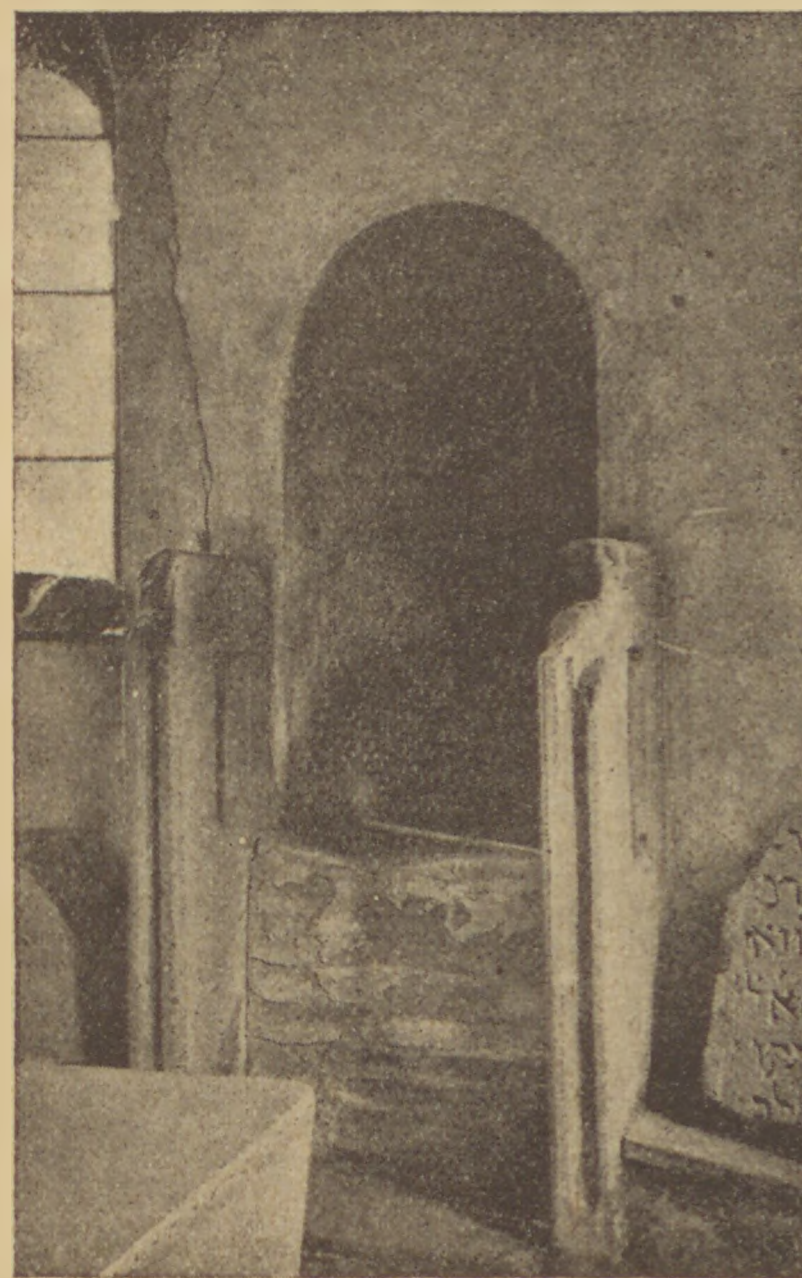
II. VÁNDOR: Nem emlékszel? Egyiptomban, mikor fojtogatott és melledre térdelt a micrajimbeli, akkor én siettem oda és fordultam balra is, meg jobbra is és megöltem azt, aki reád támadt..

RABBI (*rémülten*): Mit mondasz?

II. VÁNDOR: Rabbi! Nem értesz engem?

RABBI (*villámgyorsan felfogja*): Értelek uram, mesterem . . .

II. VÁNDOR: Akkor is előjöttem valahonnan, hogy megmentselek a gyilkos kezéből, most

Rási-szószeke a wormszi zsinagógában.
Raschi-Stuhl.

ujra itt vagyok, hogy cserébe érted én haljak meg . . .

RABBI (*kétségbeesetten*): Tanítónk . . . mesterem . . . de hisz . . .

II. VÁNDOR: Egy szót sem . . . ne tiltakozz rabbi. Én fogok meghalni, mert nekem az a rendeltetésem, hisz én egyszer már mondtam Neki „Töröld ki a könyvből, melyet írtál, de a népet nem hagyom pusztulni”. Nekem meg kell váltani ezt a népet, mint akkor és oly sokszor . . .

ARIEL (*aki eddig a II. Vándorral beszélt*): De hát miért, miért?

I. VÁNDOR: Ne törődj vele Ariel, mi büszkén, elszántan, test nélkül indulunk a máglyára, mert mi már megszoktuk ezt annyi ezredév óta, mi vagyunk az akarát és kivitel, melyben a névtelen halhatatlanság fogamzik, ne sajnálj bennünket Ariel . . . mert mi sohasem tudunk, sohasem fogunk meghalni . . .

(*Vége a halk tanácskozásnak, eltávozottak visszatérnek.*)

VÁROSBIRÓ: Esméretlen zsidók, ti hát beismeritek ezen bűntényt?

I. VÁNDOR: Mondottam bölcs városbíró: mi öltük meg a gyermekeket.

II. VÁNDOR (*nem minden gúny nélkül*): Mert szent tanunkban meg van írva „a vér az a lélek” és meg van az is írva, hogy „szeresd istenedet teljes szívből, teljes lélekből” — mi hát vérét fogtuk a fiúnak, hogy Isten parancsát véghezvigyük . . .

II. SZERZETES: Oh átkozott zsidók . . .

ARIEL: Tanítóm . . . mesterem . . . próféta . . . (Sir.)

II. VÁNDOR (*jósággal*): Ne sírj Ariel, higgy Istenben.

VÁROSBIRÓ: Minthogy ezen két esméretlen zsidó beismerte a Kristóf fiu megöletését, az eddig vádolt wormszi zsidók felmentetnek a vád alól . . .

(*A wormszi vádlottakat megszabadítják a bilincsekből. A bíróság ismét félrevonul tanácskozni.*)

RABBI: Mit tettél óh mesterem . . .

I. VÁNDOR: Mily jó jót tenni . . .

II. VÁNDOR: Meghalni, így kiérdemelni a halált . . .

RABBI: Lehet-e hála ily cselekedettel szemben?

I. VÁNDOR: Worms legyen a hely, ahova késő korok nemzedéke önfeláldozást, szeretetet jöjjön tanulni . . . (*Most a koldus beszél.*) Halvány félhomályban gyujtsatok örökmécsest lelkünk üdvéért és legyetek örökké istenhívők, ragaszkodjatok véretek árán is hozzá, kinek nevét most halálukkal szenteljük meg.

II. VÁNDOR: Ha szomorú napok virradnának fel Izráelre, kiáltsatok hozzánk és mi meghalljuk segélykiáltástokat . . . eljövünk mindenkor és mindenhova, leülünk helyettetek a vádlot-

tak padjára, leszállunk értetek a börtönök nyirkos mélyébe, szilárd léptekkel lépünk fel a verpad lépcsőjére . . . átvesszük az ütlegeket miattatok bárhol és bármikor, mindig más alakban, mindig más formában, de mindig egy tudattal, de mindig egy lélekkel, mert testvéreim, a lélek az isten lehelete és az: halhatatlan . . .

ZSIDÓK (*a koldusok előtt leborulnak*).

RABBI: Csak egyet . . . a mostani neveteket . . . a neveteket akarjuk tudni!

I. VÁNDOR (*szomorúan*): Nekünk nincs nevünk . . .

II. VÁNDOR (*ugyanúgy*): Szegény ismeretlen koldusok vagyunk, az országutak hazátlan vándorai . . .

(*A bíróság visszatér.*)

VÁROSBIRÓ: A magas bíróság ítéletét im kimondom: Ezen ösméretlen két zsidót a bíróság bölcs ítélete alapján most azonnal máglyára kell hurcolni.

CSÖCSELÉK: Halál a zsidókra! Máglyára velük . . . Bosszút Kristófért . . .

TISZT: Előre, a máglya felé . . .

RUTH (*sikolt*): Ilyen ártatlanul emberek még nem haltak meg, mióta a világ fennáll . . .

CÉHMESTER: Mit beszélsz leányzó, hisz ők maguk itt előttünk beismerték . . .

ARIEL: Mit tud a céhmester mirőlünk . . . mit tud a céhmester a Choreb csipkebokrának titokzatos tűzéről . . .

RABBI (*kétségbeesetten kiált a zsidók után*): A neveteket legalább . . . a mostani neveteket . . .

(*A vándorok már a máglyán vannak.*)

I. VÁNDOR: Nekünk nincs nevünk . . .

RABBI (*mint fent*): Mit vessünk a márványba, melyet emléketekre emel Worms zsidósága?

II. VÁNDOR (*szeliden*): A wormszi koldus zsidók!

(*Most megragadják őket a pribékek.*)

SZERZETES: Átok szálljon reátok Kristóf kiontott véreért . . .

RABBI: Áldás legyen emléketek, ti szegény wormszi koldus zsidók . . .

(*A pribékek bevetik a vándorokat a máglyába.*)

(*Függöny lassan leereszkedik.*)

Az emberi jogok védelmére alakult ligák nemzetközi kongresszusa határozati javaslatot fogadott el az antiszemitizmus és a numerus clausus ellen. A határozat kiemeli, milyen pusztítást visz véghez az emberi lelkekben a mesterségesen tenyésztett fajgyűlölet, amely különbséget akar tenni polgár és polgár között és nem az érdemeket és a kötelességteljesítést, hanem a származást tölja előtérbe. A kongresszus felemeli tiltakozó szavát az ellen a törekvés ellen, mely bizonyos polgárokat el akar zárni a kultúrától, a tanulás lehetőségeitől. A kongresszus elküldte a határozatot a népszövetségnek és az érdekelt kormányoknak.

AZ OMIKE HAGADÁJA.

zsidó népművészet kibontakozására két népies könyv adott alkalmat már a legrégebb időben: Eszter könyve és a Hagada. De míg Eszter megillálja profán tartalma mellett is a zsinagógában került felolvasásra, a pészachi

Hagada bevonult a zsidó otthonba és a legpoétikusabb családi ünnep becézett kézikönyve lett. Egyetlen héber művet sem illusztráltak annyiszor, mint a Hagadát. A képeknek talán itt nemcsak művészi, hanem gyakorlati céljuk is volt, hogy ébren tartsák a gyermekeket a kissé hosszúra nyuló szertartás alatt. Hiszen a Chád-Gadjót, a Kis gödölye bájos meséjét és az „Echod mi jódéa” (ki tudja mi az egy?) kezdetű rejtvényt is ezért iktatták a Hagada szövegébe. Sőt talán az egyiptomi csapások részletezése és fokozása is ezt a célt szolgálta: érdeklődést kelteni az apróságoknál. Hiszen valószínű matematikai rejtvény számba mehetett, amikor a gyermek megértette az eredeti héber szöveget és számlálgatta az ujjain: mennyi csapás érte a micrájimbelieket a tengeren és mennyi a szárazon és mennyi együttesen és mennyit tesz, ha még minden egyes csapást elemeire bontva meg kell szorozni hárommal, négygyel, öttel stb.

A régi illusztrációk naivitásából is ilyenre következtethetünk. Képeskönyvet akartak a gyermek kezébe adni. Lapozza, nézegesse, gyönyörködjen benne és kérdezze, mit jelent ez, mit ábrázol az, mint ahogy az első négy kérdést beléje diktálták. Hiszen egyes Hagadák valószínű bibliaillusztrációk, melyeknek már alig van valami köze a pészachesti ceremóniához. A tizenharmadik századbeli szerajevói Hagada képei Ádám és Évánál kezdődnek, kiket tiszta renaissancei őszinteséggel ábrázolnak, amint írva van, „és mindketten meztelenek valának és nem szégyenkezének”. És végigmegy a legérdekesebb és legszórakoztatóbb bibliai jeleneteken sok későbbi Hagada is, mely gyakran csak alkalmul szolgált egy-egy elnyomott zsidó művészi talentumnak, hogy lebéklyózzott fantáziáját szabadon csapongtassa.

Ha zsidó renaissanceről beszélünk manapság, nem maradhatott a régi keretek között a Hagada sem. A Mult és Jövőnek majdnem minden egyes pészachünnepi száma bemutatott egy-egy új Hagadát. A zsidó művészet mesterei új stílusokkal próbálják megközelíteni azt a régi könyvet mely eddig korok és stílusok változó tükrében jelent meg előttünk. Nemrég Budkó, azelőtt Birnbaum, tavaly Steinhardt Hagadáját ismere meg a közönség. Az idei Pészach meghozta a maga speciális magyar Hagadáját, mely mindenképp nagy nyereséget jelent és az eddigi Hagada kiadásokba új szintet visz bele. Az O. M.

I. K. E. szerencsésen választott, amikor Zádor Istvánt, a kitűnő grafikust kérte fel a magyar Hagada illusztrálására. Az ő nyugodt és előkelő tónusa eleven biztosíték volt minden szélsőséges kilengés ellen. A Hagada népies naiv hangulatát igyekezett visszaadni a legegyszerűbb eszközökkel. Egyes lapjai mint önálló grafikai alkotások is mesterművek. Nem rajta mulott, hogy a magyar zsidóságnak, mely egyelőre átmenet a keleti és a nyugati zsidóság között, még nincsenek kialakult tradíciói és így amikor a művész az Omike-Hagadának magyar jelleget akart adni, kénytelen volt ekletikusnak lenni és saját egyéniségét gyakran háttérbe szorítani. Steinhardt-Hagada fametszeteiben az arcok dominálnak, szuggesztív erővel, a köztudatban vagy közfantáziában élő zsidó arcok absztrakt szimbólumai. A magyar zsidóságnak még nincsen arca, az ő vonásai még elmosódtak és így nem lehet külön arcuk a magyar Hagada alakjainak sem. És Zádor István kénytelen volt az arcról, a lélek legbeszédesebb tükréről lemondani és egyedül a mozgáshoz, a gesztushoz folyamodni és ezzel a redukált kifejező eszközzel olykor nem adhatta meg művének azt a közvetlenséget, mely Zádor

Zádor István: Hagada-illusztráció, Az Omike-Hagadából.

mester egyéb pompás grafikai alkotásait jellemzi. Más kérdés, ha felvetődik, hogy művészi szempontból van-e jogosultsága általában magyar Hagadáknak, német Hagadáknak, olasz Hagadáknak, holland Hagadáknak? A mult azt mutatja, hogy igen. Vannak Hagadák, ahol Izrael fiai elegáns rokoko-ruhában tolják a taligát az egyiptomi gulák építéséhez, és vannak Hagadák, ahol Jákob a görög Sokrates klasszikus szobráról van mintázva. A kor művészi izlésének kifejezői mind és ha egy-egy Hagadán Bené Berák bölcsei

Zádor István: Hagada-illusztráció. Az Omike-Hagadából.

könnyen felismerhető németalföldi rabbinusok ruháját viselik, talán valamikor lesz speciális színe a magyar zsidóságnak is. Egyelőre a színe: a szürke. A szintelen szürkesség. Ilyen modell mellett Zádor István valóban úttörő munkát végzett és hála illeti azért a szeretetért, mellyel a Hagadát a modelltől elvonatkoztatta és azért a nagyszerű lendületért, mellyel leegyszerűsített vonalainak gyakran vizionárius erőt adott.

Kitünő munkát végzett dr. Hevesi Ferenc is, a Hagada magyar fordítója. Sok helyen új csapásokon jár és mindenütt igyekezett a mesestílus keretein belül maradni.

A kiállítás általában szépnek mondható, csak kár, hogy nem fametszetekkel készült a reprodukció, ami az egész műnek puhább tónust adott volna. De az Omike-Hagada így is a legszebb magyar zsidó könyvek közé tartozik. P. J.

A NEWYORKI KÁNTOROK ÜNNEPE

— Newyorki levelezőnkől. —

Február 3-ikán a zsidó egyházi zenének olyan eseménye folyt le Newyorkban, amilyenre még nem volt példa az Egyesült Államok zsidóságának történetében. Harminc éves jubileumát ünnepelte az amerikai kántorok és egyházi énekesek szövetsége s ennek a jubileumnak valóságos amerikai keretet adtak. Newyork legnagyobb termében 15.000 főnyi hallgatóság számára hangversenyt adtak, amelyben 300 kántor, 500 felnőtt karénekes és 200 kiváló hangú gyermek működött közre. A zsidó templomi ének legszebb darabjai kerültek előadásra ebben az impozáns kórusban, melyhez hasonló nem volt, mióta a leviták nagy kara megszűnt a jeruzsálemi templomban énekelni. A szólókat világhírű kántorok interpretálták, Minkovszky, Joszele Rosenblatt, Quartin, Herschmann, Rottmann, Chagi, Steinberg. Leírhatatlan a hatás, melyet a hangverseny a közönségre tett. Boldog kábulatban hagyták el az óriási termet, mely erre az alkalomra templomszerűen volt dekorálva.

A jubileum alkalmából kiadnak egy lexikont, az összes nagy zsidó kántorok és egyházi énekesek életrajzával és arcképével a legrégebb időktől napjainkig.

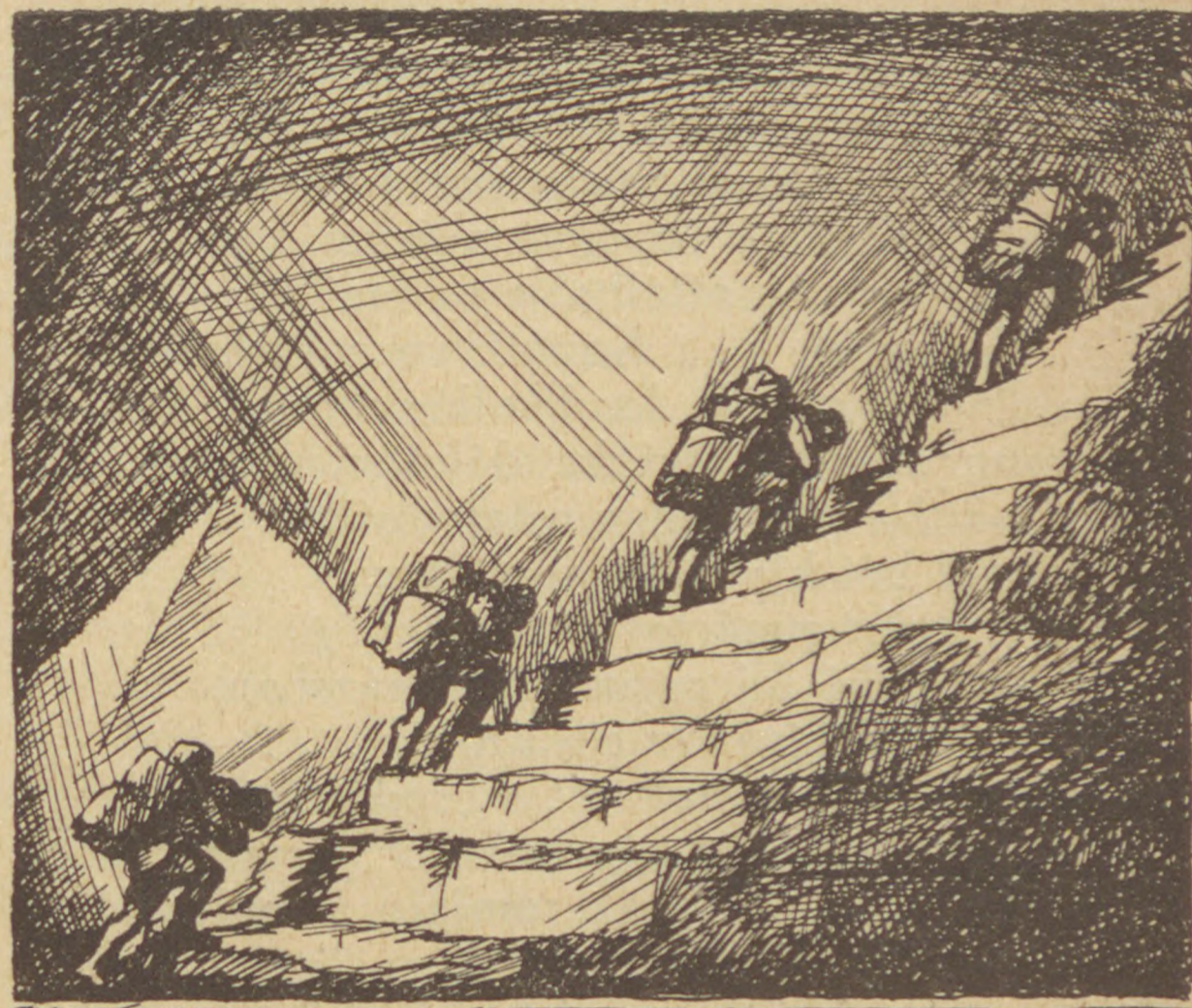
A Magyarországból kinnlevő kántorok közül szép sikerei vannak Grünwaldnak, Doppeltnek, Garainak, Vigodának, Braunsteinnek, Weisz Márknak és természetesen a híres kántortriumvirátusnak, Quartinnak, Jakobovicsnak és Tkátsnak. Dirigensekkel már nem vagyunk annyira bőviben. Itt a kórus független a kántoroktól. Itt nem a kántorok vagy templomok tartják az énekkart, hanem az egyes dirigensek. Ők szervezik a kart a maguk rizikójára és rendelkezésére bocsátják minden egyes alkalomra zsinagógának, kántornak, magánénekesnek stb. A dirigensekről odaát rossz véleményt táplálnak és vannak, akik azt hiesztelik, hogy Newyorkban aki néhány kótajegyet tud olvasni, már önállósítja magát mint karmester. Ez túlzás. Sőt vannak igen jeles komponisták, jónevű muzsikusközöttük. Mindenesetre elkélne itt is egy Gottschall karmester, akinek működéséről oly sok szépet olvasunk a Mult és Jövő ideérkező számaiban. A magyar származású kántorok mozgalmát is indítottak, hogy ezt a kiváló zsidó zeneszerzőt kihozzák Amerikába, ahol nagyobb tere lenne az érvényesülésének.

A newyorki kántorok és egyházi énekesek sűrűn találkoznak a Szövetség kényelmes otthonhelyiségeiben, ahol folyik a zenei diskurzus mellett a sakk- és dominójáték, közben teát szervíroznak, jó kövér heringhez bort, szilvóriumot és sört. Ezek az italok a legszigorúbb tilalom alatt vannak ugyan a „száraz” Amerikában, de hát amint tudjuk, „a zsidó segít magán” — mondja a newyorki közmondás. Hiszen a zsidókat ugyanis félig-meddig kivonták a törvény szigora alól, amennyiben megengedték nekik, hogy kidushoz és havdolohoz bort használhassanak. Már pedig ki ellenőrizheti, hogyha a kántorok az ő klubjukban minden este többször kidust és havdolót csinálnak?!

Rev. N. R.

SIETTETÉK ŐKET AZ EGYPTOMIAK

ELKESERITÉK AZ ÉLETÜKET

Zádor István: Hagada-illusztráció. Az Omike-Hagadból.

TELEKES BÉLA : PÉNTEK ESTE

Ezt az elbeszélést, pogromok áldozatainak történetét azzal a meggyőződéssel, hogy igaz zsidók és igaz keresztények ily örületes rémségek korszakaiban is felebaráti szeretettel becsülik egymást

Dr. HEVESI SIMONNAK,

a három évtized óta ily szeretet szellemében oly áldásosan működő zsidó főpaprak ajánlja — mint e megünnepeelt három évtizedes tevékenység köszöntésére szánt emléket —

keresztény tisztelője
Telekes Béla.

Zord muszkaföldön városvégi ház,
Megroncsolt viskó a zsidónegyedben . . .
Még kapuján, úgy rémlik, ott cikáz
A szekercések dühe, a kegyetlen
Mely leütött ott apát és fiút,
Midőn országok eldőlt harca multán
Vesztes honban nem volt más hősi út
Csak zsidót ölni . . . Pogrom! Szörnyű hullám,
Vesztett háborúk vad vértengerének
Mindig kijáró ráadása, te! . . .
. . . A városvégi viskót komor évek
Nyomják azóta . . . Vigaszt várhat-e?
Mit tudja ott az a rom özvegy asszony
S két árva kicsi lánya, mért e sors . . .
Mért szidják őket s köpik hányszor arcon
S mi lenne, lábuk ha nem volna gyors . . .
Mért zúg a gyilkos vádú babona:
Minden bajunknak a zsidók az oka!
Hisz két istápjuk senkinek se' vétett. —
Apa s fiú — két békés, dolgos élet . . .
Kis hivatalban robotoskodott.
És ők, — az anya varrni járt s a lányok
A háztartásnak dolgait csinálták
Hát világrontás bármelyik robot?
Mit tudják ők, hogy nagy kétezer éve
Világgá szétszórt népük bűne mi:
Hogy harcokon rajtvesztők dühe mérge

Épp ezt a békés fajt mért bünteti?!
Hogy épp okos, bölcs, türelmes robotja
Boldogulását irigyeli tőle
S mert versenyezni vele bamba, lomha,
Rádühödik s lesz gyilkos gyűlölője . . .
S bár minden hon sok milliónyi népe
Zsidókkal békén munkál egyetértve
És minden nép legdicsőbb fiai
Mindig csak védték a zsidót, — hiába:
A jók gyöngék — és zsidót irtani
Orvul mindig bir pár ezer garázda . . .
S népek gazának szidja épp e fajt,
Mely prófétákat s Jézust szült világra . . .
S hány lángelmét s nagy jó szívet, de rajt'
Még oly sarj sohse hajtott sohse hajt,
Amelynek gyilkos téboly a virága . . .
De megölt zsidók sírján özvegy, árva
Oh mit tudják ők szenvedéseikben:
Hogy ez a nép, kit azért szórt el Isten,
Mert kell, hogy népek kovásza legyen
Mégis győz majd, bármint tiporja minden,
Győz értelme s erkölcsé minden . . .
Hisz Isten egész tarkabarka földjén
Ma is Mózes két táblája a törvény
Különb sohsem telt, sohsem telhetik,
Bár hatalmasok s nem hatalmasok,
Ha szón vallják is, tettel megszegik . . .
S hiába Isten- s emberadta jog,
S Jézus nevében, ki mint maga mondta,
Az ős törvényt nem eltörölni jött
De szeretettel éleszteni jobbra
Im — ölik népét . . . Oh vad lelki köd!
Mily korszak! Nem bűn zsidót ölni meg
S már csak a zsidók keresztényiek!
Tébolyt megértve, kinzást megbocsátva
Véres ködön szemük túlrevedez;
Tudják: pár ezer gaz bármit csinál ma,

Nem ez a keresztény erkölcs, nem ez!
Véres köd egykor óh' el fogsz te szállni . . .
S kisüt a nap: szent jóság tiszta napja . . .
De meggyilkoltak özvegye s árvái
Hejh, titeket vigasztalhat-e az ma?
. . . Kis szoba . . . Kopott, rozzant butorú . . .
Odakünn ősz, köd, lombhullás, ború . . .
Idebenn csöndes, szürke délután,
Már mintha régesrég estelednék . . .
Ablaknál két kis méla arcú lány,
Valami gyúrt papirost nézeget még
Két összebújt fej ugyanegy varázsban,
S két ajkon ugyanaz a suttogás . . .
Olvasnak halkan valamit s csodásan
Száll ajkukról egy-egy szó . . . csupa láz . . .
„Uj élet” . . . „Rózsák romjain a multnak”
„Engédi tája újra csupa dal . . .”
Talán valami költeményt tanulnak? . . .
„Ős hon ős népe újra fiatal . . .”
De szavuk elhal, zörgés a kilincsen,
Kulcs fordul . . . Édes anyjuk jött haza.
Fáradt szegény; sok volt a dolga ma.
Csókolják . . . „Anyánk, megsegít az Isten!”
S míg ő csak bólint, — arcuk csupa hit,
„Oh hadd olvassunk neked valamit!
Nézd ezt a rongyos ujságpapirost,
Kenyerünk' mérte a pék bele tegnap . . .”
S szól a másik: „De csupa csoda most!
A bibliával ér föl ez az egy lap!”
Az anya ámul: „Kis leányaim,
Mi lelt? Mi ez? . . . De már sötét van im
S készülnünk is kell... Péntek van ma... jertek...”
„Ne még, anyám! Mi már tiszták vagyunk . . .
Te csak öltözz át, mosd a kezedet meg
S hallgasd a jó hirt . . . Most kel föl napunk!
Anyánk, van már, van egy hely a világon
Ahol félnünk már sosem kellene . . .”
„Oh, lánykáim, mily mese ez, mily álom?”
„Nem, nem, anyánk! Nem álom, nem mese!
Nézd, mily nagybetűs cím: Zsidó szabadság!
Palesztinát a zsidók visszakapták!
A zsidó népnek újra van hazája!
Anyánk, menjünk mi is az ős hazánkba.
„Jaj messze az!” — „Oh majd oda találánk!
Az ujság írja: mennek már sokan!
S van itt egy vers . . . Azt hallgasd meg
anyácskánk
„Feltámadás . . .” Oh ne nézz komoran . . .
Csupa fény s még egy nagy csodája van:
Itt áll: keresztény költő írta . . . látod,
Oh nem mindenki szór ránk szitkot, átkot.
S az egyik lány már olvassa a verset:
Feltámadás . . . És hangja zengve reszket:

Ős Engédi völgyén zendül büszke dal
Ős hon ősi népe újra fiatal
Kétezer év óta bolygott hontalan
S egyszerre csak ime újra hona van!
Én gyászos keresztény, kinek hona rom,
Pártos népem földjén elgondolkodom

Zsidók, legtöbb türes, kín, gyász népe, ti,
Fajtatokat Isten bizony kedveli
Oh milyen boldogság lehet, mily csodás:
Kétezer év után ily föltámadás!

Csend . . . Elhangzott a vers . . . Feltámadás...
És három könnyes szempár tétováz
Egymás fényén . . . És szól im az anya:
„Bár lenne úgy, de . . .” — „Oh úgy lesz
anyácskám”,
Mondják a lányok . . . „Eljutunk oda . . .
Meglásd, ott jobb sors, jó szerencse vár ránk.”

A sápadt asszony sóhajt, nem felel . . .
S csak hozza a hétágú gyertyatartót,
A gyertyákat meggyújtja . . . Fény-lepel
Terül szét s hárman ősi hangtalan-mód
Már imádkozni lekuporodnának,
De im az anya iszonyút zokog
És ajkáról mint síró síri árnyak
Törnek föl im szavai vad sirámnak:
„Négy éve ma, hogy meg kellett halniok! . . .
Oh tőlünk csókkal éppen elbucúztak,
Hogy a templomba átsiessenek . . .
Gyújtottam már a gyertyát s óh egek,
A fejszék akkor csattantak kapunknak . . .”
. . . Halk zokogás . . . Az anya s két leánya
A tenyerükbe rejtik arcukat . . .
Aztán csend s újra rászáll a szobára
A rendes péntekesti hangulat.
Imádkoznak, mint otthon tiszte nőknek,
Ahogyan ősi szokás rendelé;
Hangtalan s kezet tartva szem elé,
Míg férjek s fiúk templomban időznek.
A vézna ujjak gyér rácsán keresztül
A gyertyák fénye kápráztatva rezdül
S a két leány új, lázas hite, vágya
E fényen óh csak száll, száll messze tájra,
El a mindig borutlan ég alá,
Hol őket senki már nem bánaná.
S kezdődnek édes, nyugodt, boldog élet . . .
S míg lelkük így az ős-új honba réved
Anyjuk mindlejobb hajtja bús fejét . . .
Ah, amit ő lát, nem fény az, csak árnyak . . .
S vörös sugárán a hét gyertyalángnak
A szobán mintha vér freccsenne szét . . .
Kisírt szemét nagybágyadtan behunyja
De ime mégis óh, mily látva lát:
Ah, már nem hárman, öten vannak újra . . .
Élőnek látja férjét és fiát . . .
És hallja és hallgatja ura hangját:
„Ne sírj! Ha meg is haltunk, én s fiad,
Bús szived még majd szebb, jobb napokat lát,
Ne gyötrődjél a véres mult miatt!
Mink sírontúlról nemcsak szívetekbe
Oh belelátunk a jövőbe is . . .
Tudom, multon jövőn mint keseregsz te,
Tudom két lánykám mily szebb honba menne
De lásd ha nem is juttok oda messze,
Visz Isten itt is jobb időkbe, visz!

Neked fáj, hogy ősapáink honába
 Sirunk mellől úgy vágyódnak tova,
 Nekem meg az fáj, lásd, hogy tán hiába
 Vágyódnak, sohsem jutnak majd oda.
 Oh bárcsak oda vihetnélek innen!
 Vigasztald őket . . . Mindenütt van Isten!"
 . . . S im ujjabb csodát lát az anya most;
 Mintha az estbe déli nap ragyogna . . .
 Fényt gyertya nem ont ily káprázatos
 S hatalmas hang szól: „Él Jehova gondja”.
 S fölséges férfi áll im a szobában,
 Balkarján két kőtábla és a jobbja
 A kis családot átkarolja lágyan . . .
 És ajka áldó csókkal illeti
 Az apa s a fiú vérző sebet
 És ömlik szava, balzsamos beszéd:
 „Népünknek vérét korcsok dühe issza . . .
 De népét el nem hagyja Jehova.
 Nemcsak ősei honát adja vissza,
 Egész föld az Ő népének hona!
 Mert törvényével, mely örökre tiszta,
 Minden népet igazulásra szít . . .
 Üdvöz csak a mi két táblánk a híd,
 A mi két táblánk tiz parancsolatja!
 Jaj annak, akit ez meg nem javít!
 Jaj a világnak, amíg megtagadja!
 Nézzetek a világon szertesztét,
 Lássátok, sorsa mért oly zord, setét!
 Egymást ölik, akik titeket öltek . . .
 Így bosszulódik meg véretek árja
 Csak így okulnak népei e földnek! . . .”
 . . . És ujjabb csodát lát im az anya:
 A kis szobának mindnégy fala tárva
 S ott künn im mintha tenger zajgana,
 Vértenger, — melynek tomboló zugásán
 Hánykódnak im fuldokló emberek . . .
 Sok milliószám . . . egymással tusázván . . .
 Százfajta nép vergődve kevereg . . .
 Egy-sorsosai mind egy-ösi bűnnek
 Istent hörögnek s mégis elmerülnek . . .
 Most jobbjuk karddá fordított keresztet
 Szorongat s karddal és kereszttel öl
 S öl végül pusztá marok és ököl . . .
 Oh szörnyű látvány, — ég s föld belereszket . . .
 De a kis szoba — mint sziget ha volna

A rémséges vértenger közepén . . .
 S egyszerre csak a vad ár szörnyű sodra
 Kis tört keresztet hoz és im kidobja
 S a kis feszület megnő s csupa fény . . .
 S csorbúlt fájáról im megfeszítettje,
 A töviskoszorús, a bánatos
 Odaáll a kőtáblás férfihoz
 S azt megcsókolván fordul im sietve
 A kis családhoz s mint írt aki hoz,
 Ont könnyet a két vérző sebű fejre
 És róluk könnyel minden vért lemos.
 És messziről, a vérnek tengeréről
 Csak bög a vad segítség-ordítás . . .
 És rémlik, immár föld s ég szertesztédől . . .
 Fekete éj künn, éjfékete gyász . . .
 Belé csak a két kőtábla sugárzik
 S csak a könny, mely mos vértanú sebet
 S a két, szent fényben álló férfi váltig
 Mutatja: segítség csak ez lehet!
 . . . Segítség! . . . Hallja az anya s riadtan
 Körülnéz . . . Ah, csak a hét gyertyaláng
 Ragyog, nem csodás fény . . . De félve, halkán
 Kérdik lánykái: „Jaj, mi lelt, anyánk?
 Ugy elroskadtál . . . Elgyötört ma munkád . . .”
 „Nem, nem, drágáim, én erős vagyok . . .
 De nem láttátok? . . .” „Kit? Mit? . . .” „Oh jaj,
 úgy hát
 Csak álom volt? Csak a hét láng ragyog? . . .”
 „Mi volt az hát, mondd, mit láttál, anyácskám?”
 . . . S elmondja, óh elmond mindent nekik . . .
 S már hamvahodik a hét halovány láng
 S ők anyjokat csak megölelgetik:
 „Nem, nem vágyódnak már mi tova innen! . . .
 Majd csak itt is megsegít minket Isten! . . .
 Itt, édesaink sírjához közel! . . .
 Itt a mi hazánk! Oh szent, szent e hely!”
 — Szólnak fölvaltva . . . S egyik lányka most
 Megreppen, mint ki észbe kap sietve:
 „Oh mégis valami csodálatost,
 Anyácskánk mink is láttunk itt ma este . . .”
 — És szeme tágra nyíltan úgy sugárzik
 Mint akit bűvöl szentséges csoda . . .
 „Ma este itt a gyertyák jó sokáig
 Oly fénylőn égtek, ahogy még soha! . . .”

Zádor István: Iniciáték az Omike-Hagadához.

DR. HAJDU MIKLÓS: ÉGI MÉCSES

Virrasztásnak éjszakája égi jeladás késői időknek: hogy megjelenik a Magasságos Isten és magához öleli hívő népét . . .

Lél simurim szimon hu löoszid lovau; el jaun ki vau jovau; pokaud jifkaud am körauvau . . . (Az ünnepesti maróvausból)

Esztendőről-esztendőre írom a meséket hadgadjó-utánra fiamnak, széderestéink gyereknépének, a kicsinyeknek és nagyobbaknak, akiknek az édesapjuk már nem mesélhet . . . Virrasztásnak éjszakáján kivirulnak drága könnyes emlékeink és a multnak ködfátyolán át új meg új mesék fakadnak bús és szép emlékeink virágágyából.

Ti most már, édes fiaim, sok-sok mesét tudtok, maholnap én hallgatom a ti szavakat. De ha nem adok az idén új mesét, hozok az ünnepestére néhány ünnepesti érdekességet. Olyat, amiről nem tud a Hagada, de szívük melegébe zárták a jók és nemesek, akik nagyon, nagyon szerették a szabadság ünnepestét és a széderestét.

Zádor István: Hagada-illusztráció. Az Omike-Hagadából.

Kiváltságos jussotok a széderestén, hogy a lakomán támaszkodva, a szabadság uri kényelmével ülhetek. Az ünnepestre terített asztal e széderébe, e rendjébe, beleszól azonban a *Terített Asztal*. A Terített Asztal, akinek a széderesti rendelkezéseiről beszélek, a *Sulchan Aruch*, a XVI. század halhatatlan kodifikátorának, Rabbi József Kárónak a törvénygyűjteménye.

A pészachest rendjével (széderével) kapcsolatban a *Sulchan Aruch* (XXX. 5.) ezt mondja:

A fiú a szülői házban is támaszkodva üljön, de ne (üljön támaszkodva) a tanítvány mestere jelenlétében.

Ime, a tanítómester mindenképpel való becsülése! Lám a széderest nagy kiváltságoi és szabadsága mellett is épen, érintetlen magasságában marad a Tanító iránt való bibliai tisztelet. Aki az alef-bészre tanított benneteket, annak adósai vagytok minden időkre. Erről az adósságról a széderestén sem szabad megfeledkeznetek.

Pedig ez az est egyebekben megkapja az egész vonalon a maga megkülönböztetett privilégiumait. Ugyancsak a *Sulchan Aruch* jegyzi fel, hogy tegyük az ünnepesti asztalra minden-minden dísz és drágaságot, olyat is, „amire a széderestnél nincs is tulajdonképpen szükség”. Hogy fény és pompa hirdesse a szabadság tavaszát.

És milyen kár úgy-e gyerekek, hogy feledésbe ment a szép szokás, amit Rabbi József Káro a XXX. fejezet 7-ik szakaszában jegyez fel:

Hogy a gyerekek figyelmét felköltsük, úgy szokás, hogy pészach estéjén mindenfajta gyümölcsöt osztunk szét köztük. Ez felfokozza érdeklődésüket a széderest szertartása iránt.

Bájos, szép emléke a gyönyörű ünnepestnek! És ragyogó emléke a Szentföld gazdagságának, a szent tavasznak, amely pompás, izes gyümölcsöt kínált lakóinak.

Régesrégii szokások megkapó emlékének feljegyzése az is, hogy a *Haudu laadonaj ki tauv* zsoltárát felváltva hármaskórus éneklék a *Sulchan Aruch* külön megemlíti, hogy a háziasszony és a gyerekek, akik már ismerik a nagy szabadság történetét, ugyancsak énekelhetik a szót.

Lám, minden részletnek megvan a rendje és megvan a rendezői utasítása. Ezeknek az utasításoknak jórészt ismerjük a Hagadából. A vallásos szabályok kodexe azonban a legapróbb dolgokra is kiterjeszti figyelmét. Így gondol az éltesebb emberre és a betegre, aki talán nem tud macót enni. Az öreg és beteg — olvassuk — borba márthatja a macót, csak éppen arra kell vigyáznia, hogy a kovásztalan kenyér teljesen föl ne oldódjék. És az is megtörténhet, hogy egy beteg nem ehet keserű gyökeret. Szabad tehát neki a moraurt a szájába vennie, egy kicsit bele-

harapnia, éppen csak annyira, hogy a keserű ízt megérezze. Áldást azonban nem mond a moraur fölött.

A négy serleg ürítése után — ezt jól megjegyezték gyerekek — (így mondja a peszachi fejezet 28-ik szakasza) már csak vizet szabad inni, semmi egyebet. Igen ám, de ha (a bor ilyen mértékletes élvezete után) nem tudna valaki még széder után aludni? Nem tud elaludni? Ez esetben — az ünnepi márnak egy perce se vesszen kárba — olvassa az Énekek Énekét. Így rendelkezik a Sulchan Aruch. Az Énekek Éneke, amely egyébként költői szépségével bearanyozza a peszachot és az ünnepi piutokat, a széderest külön ráadásos ajándéka.

És még egy excepcióról tud ez a paragrafus. A lefekvés előtti imádság a széderestén megrövidül. A sömát és a hamapil hevlé sénót mondjuk csak el ezen az estén. A fohászok többi részei elmaradnak, — hiszen Izrael őrzője, aki nem alszik és nem szendereg, ezen az éjszakán oltalmának legragyogóbb palástját borítja gyermekeire.

Izrael őrizője!

Az Ő jóságát és az Ő hatalmát dicsérjük virrasztásnak éjszakáján.

A peszachi haftorák egyikében olvassuk: *Ki ato néri adonaj voadonaj jagia choskij!* „Te vagy, Mécsesem, óh Örökkévaló, és az Örökkévaló világossággá fényesíti számomra a sötétséget . . .” (Sámuel 2, XXII. 29.)

Ez a Mécses világítsa meg, édes gyermekeim, a ti utaitokat, világítsa meg a mi útjainkat. És oszlassa el előlünk a sötétségeket.

Kisérjen bennünket az Égi Mécses fényesége életünk vándorútján és azontúl örökkön örökké . . .

„. . . Virrasztásnak éjszakája égi jeladás nekünk. Megjelenik a Magasságos Isten és magához öleli azokat, akik Benne biznak”.

Ezt éneкли a piutköltő. Ebben a bibliai hitben várta áhitattal apánk, anyánk mi szép tavaszi ünnepünket. Vegyük át — édes gyermekeim — szent örökségképpen az Ő tiszta bensőséges hitüket, hogy melengesse szívünket a Lél simurim megváltó reménysége . . .

Patai Edith: Versek

ENGEM IS HIV . . .

Engem is hiv a Föld,
Felém is tárja karjait
S mutatja barna keblét,
Én is látom, hogy fénylik arra a tenger,
Hogy fénylik arra az ég,
Felém is szállnak a vágyak onnan,
Nekem is dalolnak a vágymadarak,
Érzem én is ős-Kelet sóhaját,
Megpihen forró szívemen
És még forróbbra heviti benne, a lángot,
Oh én is, én is szeretnék szállni,
Levetni e sötét ruhákat,
Öltözni ujjongó, dús ragyogó színekbe,
Magamhoz ölelni a tenger mámorát
S a régi emlékek csodavárosát,
A hegyet, hol égtek ős pásztortüzek.
Pengett a cimbalom és zengtek férfiéneket . . .
Szeretném én is magamat újra látni,
Szívemet újra megtalálni.
Ezer ösömnék vérére érezni, hogy átsuhan rajtam,
hogy száguld bennem a régi, az ősi vér
Megismerni, hogy én ki vagyok,
Honnan jönnek az álmok, amiket nem értek
S a vágyak, mik örök pirosuló lánggal égnek
S a bánatok, e sötét fátyolok,
Amikbe lábam olykor csetlik-botlik
S a könnyek, amelyek idegenek,
Miket nem én sirok, hanem sír bennem
A Föld
És a sok ezer év,
Mely elszállt fölötté
És szegény, szegény szívemre szállt.

AZ ÁLMOK MESSZE FÖLDJÉN . . .

Majd egy napon, az álmok messze földjén
Feltör egy dal a csillagok fele
S ifjak és lányok tiszta, szűzi ajkán
Felszakad a diadal éneke,
S a dal fényében kigyul, felsugárzik
A szent, az ismeretlen messzeség
S a tikkadt parton ifjú fába szökken
A százszor áldva áldott magvetés
S a taposott, megzavart emberrajból
Kikél az álmok tiszta embere
S az ősi földön halkán elpihen majd
Kain bolyongó sápadt szelleme.

Lesz-e szemem, hogy végre lássam, lássam
Lobogónkat a messzi partokon,
S szívem, hogy hallja tiszta riadónkat
Az ősi rég sovárgott ormokon?

S ha sirban nyugszom, eljön e fiam majd
Hogy elmondja a legszebbik regét
A népről, amely sziv nélkül bolyongott
És megtalálta szívét, Istenét!

MARADJON ÁLOM . . .

Maradjon álom, vágy, szent látomás,
Maradjon szép órák mesevilága
Szomorú éjben fénylő fáklya
Soha el nem érhető állomás.

Intsen felém mint fátyolos királylány,
Ki arcát nekem soha nem mutatja,
Sóvár lelkem hiába is kutatja,
Legyen messze, mint égen a szivárvány. —

KOMÁROMI SÁNDORNÉ: FÁJDALMAS SZÉDER-EST.

z özvegy meggyújtja az ünnepi gyertyákat, megáldja és az imakönyvbe belenéz. Rátekint révedező szemeivel a neki oly szent héber betűkre, ott ragadt a szeme, a lelke, a szive. Már harmadik széder-est — beszél a betűkhöz — harmadik Peszach, hogy rombadőlt az otthonom, de mintha csak most történt volna a csapás, oly frissek a sebek, oly kínzó a fájdalom. Ezt meg a szive beszél, amelyből a forró könnyek árja mossa a betűket. Ily nevezetes ünnepen vulkánikus erővel törnek elő.

Egyedül, egészen egyedül ül az ünnepi asztal mellett. Az elhagyatottság sóhajai a végtelen pusztaságban nem találnak visszhangra, oda esnek vissza, ahonnét elszálltak. A nagy fájdalom súlya alatt zokogva lehanyatlik a feje az imakönyvére és csókolgatja, simogatja. Az öröksége, a mindene . . . A gyertyák egyet-egyét sercegnek, mintha az altató dalhoz mesét mondanának . . . Volt egyszer egy . . .

Zádor István: Iniciálék az Omike-Hagadához.

És látja magát, amint a szédertálat készíti. A három ép macó fölé — mely közbe van ékelve patyolat ruhával — a chörojszeszt, sült tojást, zöld füvet, tormát, sült csontot, sós vizet és földi gyümölcsöt helyez el. Nagy örömmel sűrögforog, minden terítékhez oda tesz egy Hagadá-t. Megáll, széjjelnéz, rendben van-e az asztal, még a schelpeszáchi bor hiányzik az asztról. A „bore pri hagofen” áldás eszébe jutott és elmosolyodott. Ennél a broche mondásnál szoktak ők incselkedni, a bor természete ezt már magával hozza, legyen az akármily alkalom, milyen jó lesz már egy kicsit vigadni. A mórer-ból mintha most több kijutott volna és hirtelen a mosolya elszállt az ajakáról. De az ura felvidítja, ott ül az asztalfőn a nagy karosszékekben, amilyenben dukál ülni családfőnek ebből az alkalomból és amely teljes komoly ünnepi hangulat által körül van gloriifikálva. Megkezdik a szédert. A boldogság teljes, az asszony szive örömeben majd meghasad. Hiszen minden, minden rendben van önáluk. A keserű könny, sóhaj, fájdalom minden el van temetve. A szabadság ünnepe ez! Ez az ünnep csak emlékezteti könnyekre a híveit, az Izrael népét. Igen csak emlé . . .

Az urát csókolja, magához szorítja, aki oly szeretettel nézi az ő hitvesét.

Mintha ez a széderest, ez az est különb lenne a többinél! Az ura kezét érzi az arcán, a szerető simogatás mintha a viszontlátás örömeinek szólna és soha el nem muló együttlétüket jelentené.

Elionove a próféta számára nyitják az ajtót — — —

Rázzák az özvegyet, hiszen reggel félkilencre jár az idő. Az átvirrasztott éjszaka után reggel felé így aludt el bánattól összetörve a nyitott imakönyvnek lapjaihoz hozzá tapadt arccal. Könnyáztatott arcát a könyv lapjai simogatják, és az örök együttlétüket biztosítják. Fölriadt, mi történt, miért bántják, hisz most jön a próféta!?

Bejött egy ember, elhozta a bírói végzést, hogy az özvegy a kis hagyatékkal szabadon rendelkezik. A szabadság ünnepén a dal elmaradt és reázúdult a tíz csapás egyszerre.

Zádor István: Hagaaa-illusztráció. Az Omike-Hagadából.
A Chad-Gadjet fordította Kiss Arnold.

KISS ARNOLD: FEHÉR SZEGFŰ (A KÖLTŐ HALÁLA) *Epilogus egy regényhez.*

A regény rövid egybefoglalása:

Az 1885. évben néhány, szegény, küzködő, lángszorgalmú gyerekifjú lakott együtt egy király-utcai bérház negyedik emeleti padlásszobácskájában. Zsidó papjelöltek, akiket azonban még tíz hosszú esztendő választott el a pappá szentelés forrón vágyott idejétől. Redner Dávid, a szellemes, örökké sikerült és kevésbé sikerült szójátékokat faragó, nagyreményű ifjú, Honig Dóri, a hegedűművész papjelölt, Lefkovits Áron, a magyar szavakat furcsán eltorzító öreg felvidéki bócher, Brummer Lipót, a cinikus, s a papi pályába hol szerelmes, hol meg attól undorodó, élcesen goromba öreg fiú — a benyiló kis szobácskában meg Lándor Emil, a tiszafüredi rabbinus, verseket faragó, lángeszű, jámbor fia, Bánát Sándor, a bánátfalvi rabbinus ugyancsak poéta-hajlandóságú fia, meg Büchler Sándor, a móri pap történetírói képességekkel megáldott, jeles fia laktak.

Éjjel-nappal tanultak. Évek multak, a fiuk vizsgáikat rendre kitüntetéssel tették le.

Lándor Emil, a poéta-papjelölt egy előkelő, nagy uri család egyetlen, gyönyörű leánykája mellé került praeceptornak, -s halálosan belészeretett a nagyvagyonú Barbach Félix: Edith leányába. Buzgón tanította Edithet irodalomra, s közben kedvenc héber költőivel is megismertette a nagytehetségű, szellemes leánykát.

Mesés álmái voltak Lándor Emilnek. Arról álmodozott, hogy valamikor híres zsidó pap lesz belőle, s feleségül fogja vehetni imádoztját.

Időközben a fiuk kirajzottak a királyutcai diák-tanyából, s egy, vidékről a fővárosban letelepedett nyugalmazott zsidó kántor Kazinczy-utcai lakásában béreltek szobát. Ott szeretett Lándor Emilbe Osztrovszky Gizella, az ábrándos-szemű, színésznői hajlandóságú kis leány, aki gyönyörűen tudott szavalni, s rajongója volt az Emil bánatos verseinek.

Amikor Emil ezt észrevette: hamarosan végetvetett ennek a kis romantikának — hiszen az ő szíve a Barbach Edit nevét dobogta lázas ütemben, s szelid gyöngédséggel adta tudtára a könnyeiben úszó kis Gizellának, hogy — el kell örökre válniok.

A fiuk innen is elvándoroltak. Osztrovszky Gizellát nem látták többé évek hosszú során át.

Lándor Emil gyönyörű, zengzetes verseivel fölébresztette szemináriumi tanárai figyelmét, szorgalma, jámborsága, tudása nagy reményekkel töltötték el professzorait, erősen hitték, hogy híres, tudós zsidó pap lesz belőle.

Hovatovább szélesebb körökben is ismert lett a Lándor Emil neve. A fővárosi lapok közölni kezdték a verseit, első verskötetete is megjelent, s a kritika nagy elismeréssel emlegette verseit.

Egyben csalódott, fájdalmasan csalódott Emil. Barbach Felixet, a bankárt nem igen lelkesítették a versek, s amikor észrevette, hogy Emil fölöttébb érdeklődik leánya iránt, udvariasan bár, de határozottan kiadta a szerelmes poéta útját.

Edith vonzalma se bizonyult vihartállónak. Nem tudta magát beleélni abba a gondolatba, hogy ő, az elkényeztetett, előkelő leány valamikor valamely vidéki zsidó pap felesége legyen, s ezt meg is mondta Emilnek.

Lándor Emil ezeknek hatása alatt — nagy lelki küzdelmek után — apjának, a tiszafüredi papnak tudta

nélkül, kilépett a papnevelő intézetből, abban a hitben, hogy híres íróvá válván: övé lesz Barbach Edith.

Hírlapíró lesz, hirneves író lesz belőle, a nevével tele van az ország. De Edith, aki időközben társaságbeli nagy és elragadó szép leánnyá serdült, elfelejti kis leánykori ábrándjait, hideg a poéta minden ostromával szemben.

Emil mindenütt a nyomában van. Utána utazik az Alpesebbe, egyre ontja hozzá országghires, gyönyörű verseit. Eredménytelenül. Utóbb már alig találkozhatik Edithtel, csak elvétve látja néhanap a főváros utcáin.

Nagy lelki fájdalmában csak egy meghitt barátja van a régi szemináriumi időkből: Bánát Sándor, a papjelölt.

Bánát Sándort csak egynéhány év választja el még a papi vizsgálat letevésétől. Az ő szívét is fogva tartja egy szép és erényes leányka: Loisinger Bella, egy a fővárosba költözött vallásos, bánátfalvi család leánya. De mivel Bánát Sándort mégis csak évek választják el még attól, hogy nősülhessen, Bella szülei vőlegényt találnak leányuk számára, s Bella férjhez megy. A két barát, Emil és Sándor, ugyanazon fájdalom sebéből véreznek.

Lándor Emil dalaitól visszhangzik az ország, verseit szavalják úton-útfélen. A fővárosi színházakban a darabjaira készülnek.

Zádor István: Hagada-illusztráció Az Omike-Hagadából.

A tragikus eset úgy történt, hogy Loisinger bácsi és Loisinger mama, megbeszélte tervükhöz híven egy napon csakugyan elutaztak Csernavölgyre, Sándor szüleihez s annak rendje-módja szerint megkérték — a Sándor kezét Bella leányuk számára. Loisinger bácsi megindító hangon mondta el a csernavölgyi pap és felesége előtt a fiatalok lángoló szerelmét s azt az ajánlatot tette, hogy Bella és Sándor jegyezzék el egymást, egyelőre még ugyan nem nyilvánosan, csak a legszűkebb családi körben, aztán majd, ha Sándor letette a papi vizsgát, hamarosan meglesz a lako-

Zádor István: Hagada-illusztráció. Az Omike-Hagadából.

dalom is. A csernavölgyi pap meg a felesége háttározottan tiltakoztak a terv ellen: Sándor még gyerekember, a papi vizsgától még egy teljes esztendő választja el, állása is ki tudja, mikor lesz még? előbb hadd végezzen nyugodtan, előbb még állást kell szerezni s ha aztán, akkor is még Bella kisasszonyt akarja nőül venni, nekik semmi kifogásuk se lesz a tervezett házasság ellen... de addig engednék a fiut békésen tanulni, a hivatására készülni.

Sándor mitse tudott a Loisingerék csernavölgyi utazásáról, a füstbement völegénykérésről,

csak azt vette észre a Loisingerék hazatérése után, hogy az öregek feltűnően elhidegedtek vele szemben — s egy napon Bellát elküldték Lugosra rokonlátogatásra. Bella sűrű könnyhullatások között távozott hazulról, vagy három hónapig távol volt Budapesttől, időnként forró esküvésekkel telt levélkéket irogatott titokban Sándornak — egyszer aztán elmaradoztak a levelei, a Sándor kétségbeesett írásaira se válaszolt, s egy napon aztán hazatért Budapestre, érett szépségének teljes pompájában, kissé haloványan ugyan és nagyon titokzatos és bánatos mosollyal az ajkai körül, kerülte a Sándorral való találkozást s egy másik napon egy ünnepélyes fekete ruhába öltözött köpcös ifjú jelent meg ebéden Loisingeréknél, az asztalnál Bella mellett ült, időnként megérintette boldog arckifejezéssel a Bella kezét, s amikor ebéd után Bánát Sándor egy percre elfogta az előszobában Bellát s kétségbeesetten tudakolta, hogy az Istenért, mit jelent mindez? Bella sértődött hidegséggel, de könnyes szemekkel válaszolta: „láthatja, menyasszony vagyok”.

S Loisinger úr is észrevette az előszobában való értekezést, a szobájába szólította Sándort, s megkérte, hogy Bella menyasszonyságának ideje alatt ne lakják náluk és Sándor hiába ostromolta Loisinger bácsit, hogy miért kellett ennek megtörténnie? Loisinger papa csak annyit válaszolt: „Kérdezd meg a szüleidet, különben most már úgyis késő”.

És április elején, verőfényes, kora tavaszi napon esküvő volt a dohány-utcai templomban. Loisinger Bellát vezette oltár elé az aninai nagybérlő: Brauner Adolf, elsőosztályú esküvő volt, a templom fényárban úszott, kibővített kórus volt, a főkantor „Mehéró” szólót énekelt, a hevesen gesztikuláló német rabbinus gyönyörű beszédben magasztalta a Loisinger-házat és Loisinger bácsi felekezeti érdemeit, a Dohány-utcában hosszú sorban várakoztak a lakodalmi kocsik, a nénik, bácsik, rokonok és ismerősök tömött sorokban álltak a templom hajójában, amikor az ifjú pár a Lohengrin nászdalának orgonabúgása közben lépegetett kifelé, s a nénik és a bácsik összezsúfolták Bellát és a fiatal férjet Andort (mert Bella Andor-ra változtatta át a kissé keletiesen hangzó Adolf nevet) s a nénik és a nagybácsik egyhangúan megállapították, hogy ilyen gyönyörű esküvő sohse volt még Budapesten, hogy a fiatal pár a világ legszebb párja, az Isten is egymásnak teremtette őket, hogy Bella „glänzende Parthiet csinált”, mert Andor egy igazi nagy „ajser”, de Andor is hálát adhat az Istennek, mert a földkerekség legjobb gazdasszonyát kapta feleségül. Este meg nagy lakodalom volt a Wassermann-étteremben, sok sürgöny érkezett, közöttük sok meglepő szellemességű és költői lendülettel teljes, mint például az ilyen szövegűek: „Mazel und Broche der ganzen Mispoche — ezt kívánja szeretettel Izidor és Lina”.

Zádor István: Iniciálék az Omike-Hagadához.

Bánát Sándor pedig az esküvő ideje alatt forró könnyekkel szemében borult kertész-utcai kis szobájában a könyvei fölébe, nagyon szerencsétlennek érezte magát, azután elment hazulról, a Károly-körut felé csatangolt s csakugyan elérte azt, hogy láthatta a lakodalmi kocsisort a köruton hazafelé robogni, elfordította a fejét s majdnem futólépésekkel fordult be a Király-utcába, hogy semmit se kellessen látnia. S a könny még forróbban lepte el a szemét, amikor másnap találkozott a Loisingerék varrónőjével, a kedves és csinos Juliska kisasszonnyal, aki azt ujságolta neki, hogy ő öltöztette az esküvőre Bellát, s Bella egyszerre csak nagyon elsírta magát, s mikor Juliska kisasszony jelentőségteljesen azt kérdezte tőle: „még mindig Bánát úr?” — zokogva borult a Juliska kisasszony nyakába, s fuldokolva mondta: „Juliska kisasszony, nagyon szerencsétlen vagyok”.

Kétségbeesett buzgalommal tanult, dolgozott Bánát Sándor kertész-utcai szobáscskájában, hosszú éjszakákon át. Emil, ha a maga fájdalmaival fölkereste, érezte, hogy a lelke tüzével csak föllobbantja barátja bánatának szunyadó panaszát; nem is igen akarta Sándort munkájában zavarni s a látogatásai mind ritkábbak lettek. Februárban Bánát Sándor letette a bölcsészettudori vizsgát s azután hazautazott Csernavölgyre s otthon készült a jövő esztendőben esedékes papi vizsgálatra.

A tavasz elején Bánát Sándort egy felvidéki hitközség hívta meg próbaszónoklatra s a fiatal

papjelölt annyira megtetszett a hitközségnek, hogy egyhangulag papjukká választották, megállapodva abban, hogy rögtön a papi vizsgálat letévése után beiktatják állásába.

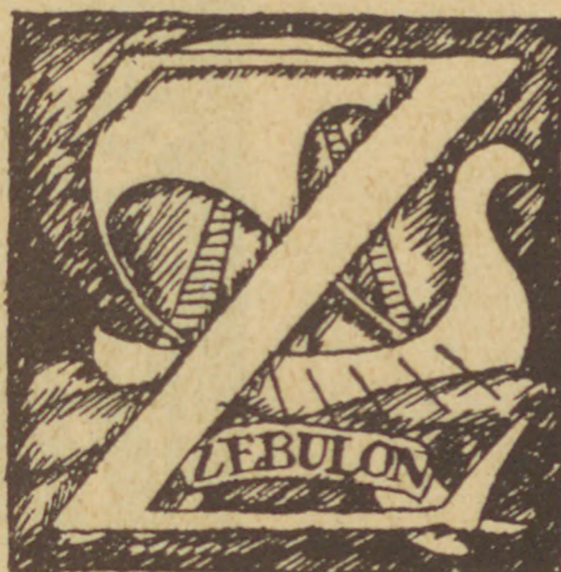
Egy napon találkozott Lándor az utcán Emillel, a régi baráttal.

— Nem vagyok veled megelegedve, Emilem — mondta szemrehányóan a feltünően sápadt poétának — te még mindig gyötöröd magadat. Pedig hidd el, az olyan bánatra, mint amilyen a tied, csak egy gyógyszer van: feledni.

— Sohasem fogom őt elfeledni — válaszolt Emil szomorúan s elmondta, hogy Edittel már hónapok óta nem beszélt, hogy csak néha-néha hall felőle hirt, báli névsorban olvassa a nevét, hallja róla, hogy a budapesti társaság ünnepelt központja s hébe-hóba kósza hírek vetődnek el hozzá, hogy Barbach Edit menyasszonysága küszöbön áll. Ezek a hírek ugyan valótlanknak bizonyultak eddig, de attól tart, hogy egyszer majd mégis csak igazzá fog válni, hogy összezúzza a szívét végképen.

Emil lelkiállapotát azok a versek jellemezték a leghívebben, amiket mostanában írt, s amelyek közül kettőt föl is olvasott barátjának. Az egyik vers Editről szólt s így hangzott:

*Azóta hogy . . . Azóta szóval
Az utcán látom néha önt.
Ön is, meg én is visszanezünk,
Köszöntöm és ön is köszönt.*

Zádor István: Iniciálék az Omike-Hagadához.

*Pirul az arcom, arca sápad,
De aztán visszatér a színem . . .
Ön virulóbb, én halványabb —
Ez minden.*

*Mohón lesem a szót, ha önről
Beszélnek néha itt és ott,
Az egyik látta önt a jégen,
A másik önnel mulatott.
És ami szépet hall magáról,
Gyönyörrel szivja fel a szivem . . .
Almodom Loreley hajáról —
Ez minden.*

*Azóta, hogy . . . Azóta szóval
Emlékeimnek száma nőtt,
Egy báli névsorban nevére
Akadtam néhány hét előtt.
Veri, dobogja egyre szivem . . .
Nevét az ujságból kivágom —
Ez minden.*

A másik költemény is tele volt borongással, multakat visszasíró fájdalommal. Az elhagyott pályának emléke, a falusi paplak utáni nosztalgia, az egykori papjelölt hazajáró lelke vergődött a halkán zokogó kis versben:

*Olyan nagyon vig a lelkem,
Mintha — sirni volna kedvem;
Tintát, tollat félredobni
S könnyes szemmel mosolyogni.
Hajdinárom! szánom, bánom
Eltemetett ifjuságom.*

*Nem én vagyok, aki voltam,
Fele úton megbotlottam,
És hogy aztán hova, merre?
Rábiztam a végzetemre —
Hajdinárom! szánom, bánom,
Hogy nem magam dirigálok.*

*Az étellel nem törődtem,
Magam fölött élcelődtem,
Tréfának komoly vagy élet,
S komolyan ki vesz ma téged?
Hajdinárom! szánom, bánom,
Bolond dolog volt, belátom.*

*Szerettem és nem szerettek:
Ez volt átka életemnek.
Két bársony szem csillogása,
Aranyos haj villogása . . .
Bűneimet szánom, bánom,
Hajdinárom!
Csak ez egyet nem sajnálok.*

Írói pályájának sikereibe belésikoltott időnként az egykori papjelölt áhitatos hangulatának zsoldáréneke. Ledérhangú operettek és kabaré-

muzsikák dévajkodása közben mintha hirtelenül szemináriumú zsolozsmák halk orgonabugása reszketett volna végig a poéta szívében. Zajos redakcióbeli éjszakák után megesett Lándor Emillel, a pogány poétával, hogy valami ellenállhatatlan vágy által üzetve, hajnaltájban fölkeresett egy félreeső utcácskában meghúzódó kis egyleti imaházat, ahol öreg hajlongó zsidók imádkoztak fehér imaköntösökbe burkolódzva, meghúzódott az utolsó padok egyikében s köny szivárgott a szemébe a régi jól ismert szomorú melódiák és fohászok hallatára és hazaálmodta magát a tiszafüredi csöndes paplakásba, a gyermekkora tempomába, a tiszafüredi árnyas kis temetőbe . . .

— Hazamegyek . . . hazamegyek . . . —
mondotta versei felolvasása után Bánát Sándornak. — Gyógyulni megyek az édesanyám sírjához.

Sándor a régi évődő cimbora cinikus hangján akarta kikergetni Emil szívéből a sötét hangulatot, a szentimentális elérzékenyedést, de hiába, a Lefkovich Áron epésen kacagtató szólásmódjával s Redner Dávid fölényesen gúnyolódó világlekicsinylésével se tudott ma Emilre hatni, borongó lelkületét sehogyan se tudta fölvidítani.

Szorongó érzésekkel búcsúzott el Emiltől s a két barát újra hosszú ideig nem találkozott egymással.

Kitavaszkodott . . . Bánát Sándor otthon Csernavölgyben naphosszat járt fel s alá a paplakás rügyekbe boruló kis kertjében, vallásbölcsetből, szentírásból készülgetve, éjszakákon át a Talmud könyveit bujva — februárban lesz a papi vizsga, a feje csak úgy zúgott a sok munkától. A fővárosban is enyhe és verőfényes április volt. Ezüstös ködfátyolok mögött kicsiny levelescskék pattantak kemény, zöldesen arany gömböcskébe, a városligeti fasor gesztenyefáinak gallyain, a levegő mintha hazatérő madarak halk vándordalaitól lett volna telve — Emil a multak guzsalyán az emlékek tarka orsószálait gombolyította merengve . . . Nem bírta tovább a fővárosban, a tiszafüredi temető nagyon hivatott, egy néhány napra hazautazott.

(Folytatása következik.)

Zádor István: Iniciálé az Omike-Hagadához.

ZSIDÓ HUMOR

AZ OKOS PAPGYEREK.

Ha találunk az úton egy madárfészket, a bibliai parancs szerint az anyát el kell küldeni és a kicsinyeket magunkhoz venni „Salach tesalach esz hoém, voesz habonim tikach loch“. Kapele Chareffel, a későbbi verbói rabbival gyerekkorában történt, hogy édesanyja purimi kindlit sütött a konyhában. Ott settenkedett fiatal barátunk a tepsi körül, mert szeretett volna venni a süteményekből, anya jelenléte azonban ellenállott hön óhajtott vágyának. Egyszer csak kapja magát kimegy, kisvártatva visszatér s azt mondja mamájának, hogy az apja óhajt vele beszélni. Mikor anyja eltávozott a konyhából, Kapele nekidült a kindliknek, még hirmondót is alig hagyott belőlük. Az anya visszajött s látta, helyesebben már nem látta a sütemények állapotát, haragosan felelősségre vonja fiát, mi jogon merte ezt megtenni. „Be akartam tartani a szentírási intelmet“ — felelé szeptegve Kapele. „Salach tesalach esz hoem, voesz habonim tikach loch“. Elküldtem az anyát és a kindliket (gyermeküket) magamhoz vettem.

MIÉRT UGATNAK A KUTYÁK?

Miért ugatják meg annyit a zsidókat? — magyarázta egy elmés rabbi. — Mikor őseink Egyiptomból kivonultak, olvassuk a Bibliában, még a kutyák sem ugatták meg őket. „Ulchol bné jisroel ló jechrac kelev losajnaj“. A talmud magyarázata szerint ennek jutalmául a tisztátalan „tréfe“ húsanyagokat a kutyáknak kell adni „nvélo utréfa laj szajchelu, lakelev taslichu, ajszaj“. Azóta azonban megfordult a világ. A mai nemzedék bizony megeszti a tréfét, vagyis elveszi a kutyák jussát. A kutyák tehát egész jogosan megugatják ma már a zsidókat.

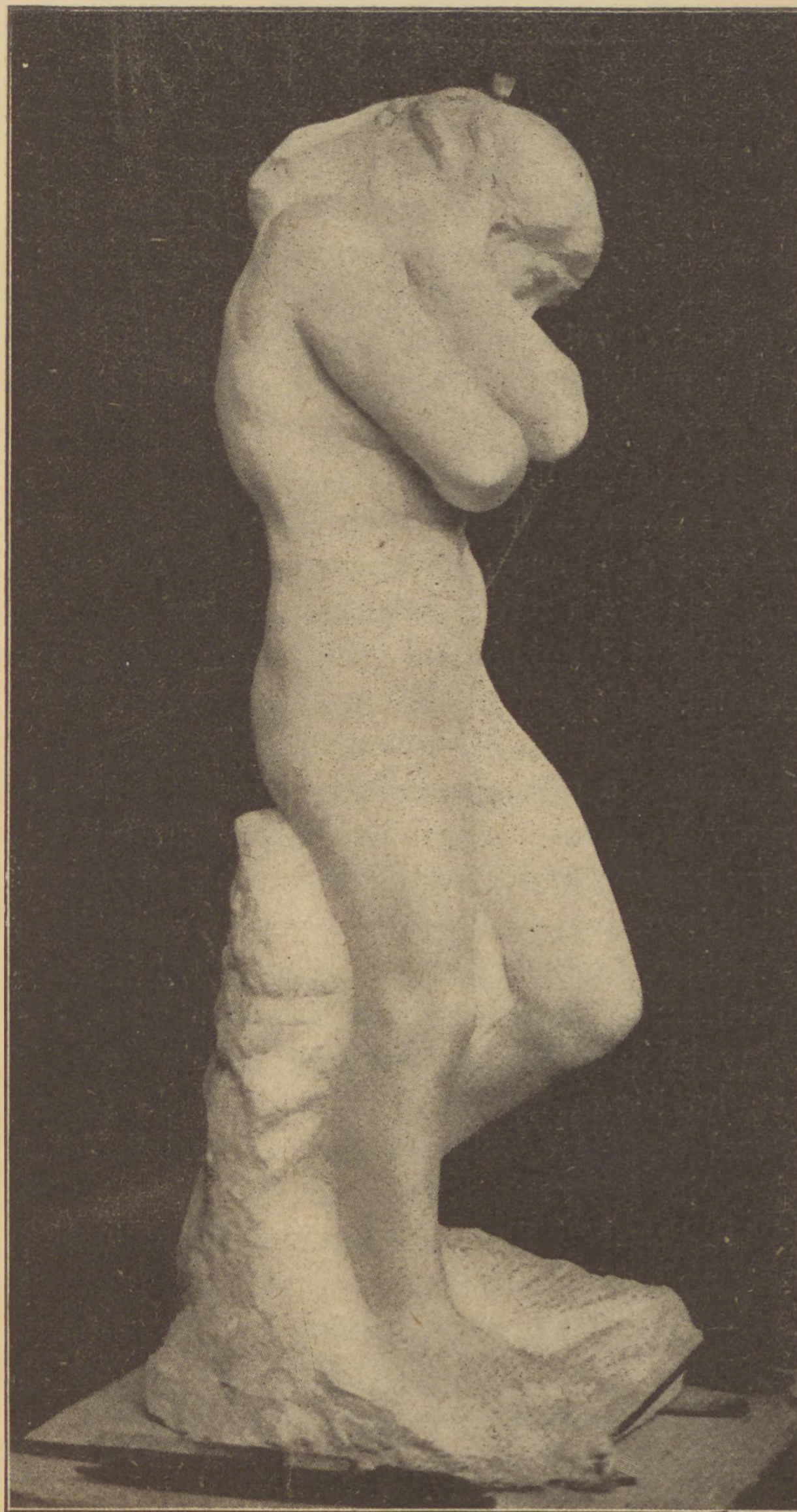
AKI TUL AKART JÁRNI HAMAN ESZÉN.

Egy choszed a purimi ünnepeket már Adár hónap első napján kezdte megülni, természetesen nem a Megila-olvasással, hanem a tradiciós dinom-dánommal. Csodálkoztak, hogy ennyire (2 héttel) elől jár eme szokás megtartásában s amikor érdeklődtek, adnák okát eljárásának, a következő felvilágosítással szolgált. Hámán igen okos ember volt, érthetetlen tehát, miért kért a királytól Izrael fiainak kiirtására csak napot s miért nem, legalább két hetet. Két hetet akart ő kérni, de érezte, hogy ebből majd örömnapi lesznek s tizennégy napos örömet szerezni a zsidóknak, ez már több a kelleténél. Én azonban tudom, hogy két hetet akart kérni, azért tartom én az ünnepet eredetiben és nem engedem magamat a gonosz Hámántól megrövidíteni.

VAN KÉT LEANYOM.

Midőn az angyalok elmentek Szodomába, hogy azt elpusztítsák, betértek Lóthoz, ki gazdagon megvendégelte őket. Ahogy ezt a város lakói megtudták, körülvették Lót házát és követelték, hogy adja ki az idegeneket. Lót kijött és azt felelte: „Ne bántsátok ezeket a férfiakat, ezek mint vendégek jöttek hajlékomba, van két lányom, kik még férjnél nem voltak, azokat szabadon bocsátom nektek“ (Hiné nu li sté bonajs, aser laj hoju lois). Rejtélyesnek látszik, mit akart Lót ezzel a felelettel. A volt csengeri pap a kö-

vetkező magyarázatot adta: Élt egy faluban egy gazdag, de farkas ember, kinek háza csukva volt a szegények előtt. Volt ennek az embernek két eladó lánya, kiket nagy vagyona ellenére sem tudott férjhez adni. Felesége unszolására elment a rabbihoz tanácsért. A pap azt mondta, hogy menjen el a szegények éjjeli szállására aludni és ott meg fog tudni mindent. Kopott ruhába öltözött és elment a kijelölt helyre és hallotta amint az ottlevők korholják, szidják őt és családját. Megértette a rabbi célzását, hogy ezek a szegény emberek az egész országban elterjesztik az ő rossz hírnevét, természetes tehát, hogy nem akad kérő a házhoz. A történetek után megváltoztatta eddigi életmódját s maga is invitálta a szűkölködőket otthonába. Sikert is nemcsakára lányait férjhez adni. Ezért felelte Lót is Szodoma lakóinak, azért vendégelem meg oly bőkezűen a jövevényeket, nehogy rossz híremet költsek „Hiné nu li sté bonajs, aser laj hoju lois“. Hiszen két hajadon leánya van.

Rodin: A bűnbánó Éva.

HEVESI FERENC: IZSÁK.

Dús lakomájánál ült Ruthard, az érsek. Fivére, Gutbrecht, a rajnai gróf és signor Geronimo, Innocentnek, sorban a negyediknek, a római pápának követe voltak vendégei.

Kincses teríték, fejedelmi étkek, csöndes szolgák, vidám kedv — ime a püspök lakomája. Nehéz ezüstgyertyatartók hintettek nyájas fényt a szobába.

És szól a nuncius:

— Nem mondaná meg eminenciád, honnan hozatja e fejedelmi bort? S zine, mint az arany, ömlik, mint az olaj, ize édes és tüzes, zamata fenséges, illata csodás.

És felel a bátyja helyett Gutbrecht:

— Tudod, kérlek, ez magyar bor. Arannyal fizet érte az érsek. S a szállítója az a horgasorrú Máchir zsidó, aki szorgalmasan utazgat és hozza magával minden vidék kincseit, Olaszhonból gyümölcsöt, drága kelméket a törököktől és a jó bort a magyarok földjéről.

— Hát valóban igaz, hogy eminenciád kedveli a zsidókat? — kérdi sanda tekintettel Geronimo.

Nevetve válaszol:

— Azt nem mondhatnám. De hasznavehető emberek és nincsen velük semmi bajom. Rendesen fizetik a tizedet, a kamara-szolgai adót és szorgalmas munkájukkal csak javára szolgálnak az országnak.

— Pedig hát, — folytatja Geronimo, — őszentsége a pápa éppen azért küldött ma eminenciádhoz, mert olyan híreket hallott felőled, hogy nagyon kedvelnéd őket és túl jószágos volna irányukban. Az estebéd végén szándékoltam elmondani, de ha már szóba jött, hát megmondom: azt üzeni eminenciádhoz a pápa, keményebben kell, hogy megfogja e bolyongó népet, ha irtván nem is irtja ki őket, de súlyos kézzel éreztesse velük, hogy ők feszíték fel a Megváltó Istent.

Ruthard bólintott. Aztán elkomolyodva szól a nunciushoz:

— Meglesz. Ugy, amint azt őszentsége óhajtja.

A lakoma véget ért. Ügyes szolgák serényen bontottak asztalt.

A püspök a fogadószobájába ment. Kiséretében fivére és a nuncius. Komor, nehéz bútor-

zat volt a szobában és fekete kandeláberekből fáklyaszerű gyertyák lobogtak. Az ajtónálló jelenté:

— Megjelentem eminenciádhoz, hogy Mainz város zsidó lakossága küldöttséggel vagy on itt.

— Bocsásd be őket.

Jöttek a zsidók. Fehér halottas öltözetben, melyet csak a félelmetes bűnbánati ünnepeken vesznek fel az élő jámborok. Eleázár a rabbi vezette őket. Ott volt a dúsgazdag Kalonymus, eljött Simon, a poéta, ki templomos énekeket szerzett, olyanokat, hogy minden soruk egy különvaló bibliai idézet volt és mégis az egész egységes értelmet adott. Velük volt Sáje, az ékszerész, aki templomi kegyszereket vásárolt kóbor lovagoktól, hogy aranyat és ezüstöt olvasson belőlük, ott volt Jákár, a fűszerszámokkal kereskedő, világjáró férfiú és ott volt gyermeke, Jákob, a tudós, kinek éles elméje nem hagyott megmagyarázatlan egy sort sem a szent „hat rendből“.

Néma főhajtással köszöntek.

— Mi az óhaj? — kérdi röviden az érsek.

És felel alázattal a rabbi:

— Uram, bizonytal hallottad a rémletes híreket. Alázattal, esengve kérünk, segíts rajtunk.

— Igen, hallottam, hogy túlbuzgó férfiak bántalmaztak egyeseket közületek. De nem méltó ügy ez, hogy foglalkozzam véle.

— Uram! falvak lakosságát lemészárolták, templomokat megszenteltelenítettek . . .

— Vajjon nem megérdemlitek-e? Hiszen csak nemrég panasztát nekem, hogy ti egy szentnek koporsóját elraboltátok.

— Oh, uram, hamis vádakkal sokszor rágalmaztak minket. A koporsó, amit elvittünk a folyópartról, rabbi Amrámnak, a kölni iskola-főnöknek tetemét takarta. Négy szál fehér deszka volt az egész és benne fehér halottas köpenyben ott feküdt a jámbor életű talmudtudós. Mindig hazavágyódott régi városába, szülőhelyére, Mainzba és halálos ágyán arra kérte tanítványait, hogy elhunytja után vigyék haza őt és temessék el oda, ahol atyja és anyja nyugosznak, a mainzi zsidó temetőbe. Éjnek idején csónakra tették őt hű tanítványai és feleveztek véle a mainzi partig. Ott szárazra helyezték koporsóját és csöndben eltávoztak, hogy tudtul adják nekünk, kit hoztak ide. Ám a nép meglátta a koporsót a part mentén, csodát sejtett és

azt hitte, egy szentnek holtteste van benne és a szent valahonnan a tenger felől úszott felfelé a Rajnán, hogy az érseki városban megtelepedjen. És el akarták vinni a koporsót. Ám Isten csodát tett, a rabbi teste oly nehéz lett, hogy a koporsót nem bírta megmozdítani senki, kénytelenek voltak otthagyni azon a helyen, ahol feküdt. Éjszakának idején aztán elvittük és eltemettük a nagy tudóst. Ez csak nem bűn. Ezért nem kell sújtani minket.

— Ne védekezz, rabbi. Elég bűn nehezedik fajtád terhére. És én leveszem oltalmazó kezemet rólatok.

— Uram, segíts! Könyörülj rajtunk. Már Mainzot fenyegetik a vérengző gyilkosok . . .

Az érsek fejét rázta. De az ötvös és pénzváltó előléptek és felajánlották egész vagyonukat a püspöki kincstárnak, ha az érsek oltalmazza őket.

Az érsek halkán tanácskozott fivérével és a követtel és azután így szólt a küldöttséghez:

— Jól van. Jöjjetek holnap váramba mindannyian és amennyire lehet, megvédelek.

Hálálkodó jelenet. Fölsíró örömkönny, megkönnyebbülés sóhaja, Istenre nézés és szilaj életöröm. S az érsek kegyesen int; a küldöttség boldog örömben hálálkodva távozik. Viszik a hírt az asszonyaiknak. Ám előbb az éj sötétjében a templomba sietnek, hogy hálát adjanak az Urnak, mert nagy az ő kegyelme és örökkévaló a segedelme.

Támár, a spanyol pénzváltó lánya nyugtalanul aludt. Remegett. Rossz sejtelmek voltak. Amíg a gonoszság ideje messze volt, addig mindig várta, sóváran, epedve várta eljöveteletét, hogy a Messiás is eljöhessen végre. De most, hogy itt volt az idő, most, amikor úgy hitte, hogy holnap már csak gonosz ember léssen Mainz városában, hiszen holnap itt lesz már a gyűlölködők gyülelése, orgyilkos serege, a jókat pusztítani, most remegni kezdett és félni. Hátha mégse jön el a Messiás. Elég nagy a világ, akadhat egy jó ember még benne. Ha nem Mainzban, akkor Kölnben. Vagy Toledóban, ahonnan idejöttek. És akkor hiába omlott a vére, akkor a boldogságból sohase veheti ki részét. Ha őt megölik és megölik vőlegényét, akkor

nem ismerte meg a család boldogságát, ami a legnagyobb boldogság a földön. És keserves fájdalom ülte meg szívét és sírni szeretett volna, zokogni hangosan, hogy az égbe hasson imája és Isten megváltoztassa a szörnyű ítéletet. Aztán eszébe jutott: menekülni, menekülni. De nem egyedül. Izsákkal, a vőlegényével együtt. Valahová messze, ahol elrejtőzhetnek és boldog nyugalomban élhetik le napjaikat. De mikor? Most rögtön. És már magára kapta ruháit, hogy siessen a jegyeséért. Aztán elindult csöndesen, hogy anyját föl ne ébressze. A küszöbön megállt. Valami azt súgta a belsejében: ne tedd, nem szabad becsületben nőtt leánynak éjszaka utcákon suhanni végig. De ő legyúrte ezt az érzést. Okoskodott. Azt mondta: „Az énekek énekének szépséges Szulamitja is éjjel kereste pásztorát, az örök a kapunál durván bántalmazták, a város szemérmetlenjei kigúnyolták és ő csak ment a szerelmeséért. Mért ne tehetném meg én is, hisz csak meg akarom menteni őt.“ És ment és végigsuhant homályos sikátorokon a fal mellé simulva.

Egyszerre nekiütődött valakinek a sötétben. Felsikoltott.

— Ki az? — hallotta.

Remegve felelte:

— Támár vagyok, Kalonymus leánya.

— Támár?! — hallotta a meglepetten felhördülő kiáltást. — Mit keresel te itt a sötétben. Te vagy az én jegyesem? Oh, az nem lehet, az én menyasszonyom nem jár egyedül sötétlő éjszakákon, mint a becstelének.

A leány felsikoltott:

— Izsák! . . . — Aztán eszébe kapott és érezte, hogy most meg kell magyaráznia mindent. És hevesen fuldokolta el a félelmét, a gyötrő aggodalmát, kínos remegését és sírva könyörgött Izsáknak, hogy siessen, jöjjön, meneküljön.

Ám Izsák a fejét rázta.

— Nem lehet, holnap lesz a nap, melyen eldől, hogy jön-e a Messiás, vagy sem. És én nem akarok élve maradni, mert csak gonosz ember marad élve a Messiás jöveteléig. És gonosz nem akarok lenni.

— De Izsák! — szakadt ki a lányból a kínzó aggodalom szava, — hátha mégis marad még jó ember a világon?!

— Az nem lehet, Támár. Az egész világ

Schuler: *Manoah és az angyal.*
Manoach und der Engel. *Manoah et l'ange.*

gonosz lesz. Hiszen már téged is megkapott a gonoszság keze, már téged is megszállt a bűnnek szelleme. Nem tudod, hogy gonoszság, amit te most tettél, elhagytad éjjel a szülőid házat és a szerelmesedet mentél keresni az éjszakában?!

A lányból kínzott sikoly tört elő és aztán elkezdett futni, futni, vissza, amerről jött. A fiú utána. Utólérte, megfogta karját és vezette csöndesen, szótlánul hazáig.

Mikor a lány a ház kapuján besurrant, Izsák megfordult és elindult a templom irányába, ahova az éjszaka sötétjében indult, mikor még nem találkozott Támárral, mert világosságot látott benne és tudta, hogy a püspöknél járt küldöttség imádkozik ottan.

Belépett a kis templomba, már vagy tizen lehettek ott olyanok, akik nem vettek részt a küldöttségben, de a kín, a nyugtalanság idehajszolta őket. A fiú csodálkozva állott meg, mert nem sírtak, nem fuldokoltak, nem verték a mel-

lükét, hanem hálazsoltárt recitáltak Isten dicsőségére. Azt hitte, képzelődik, de aztán diadalmasan gondolta: „Már ők sem félnek, de várják a Messiást.”

És mikor reggel lett, kihirdették a gettó utcáiban: mindenki szedje össze vagyontkáját és siessen a püspökhöz a palotába, ott védelemben részesülnek. Izsák megdöbbsent, reszketett. Hát ezért volt a hálaima, gondolta, aztán vesztett reményeit siratva, elkezdett zokogni, zokogni és bűnbánóan verte a mellét. És ugyanekkor a gettó egy másik kicsiny házában egy leány sírt örömkönyveket és szemében felcsillant az élet.

*

A vár erős volt. Kivülről is nehéz bejutni, de bévülről is nehéz kijutni. A zsidók vagyont a kincstárba vitték.

A zsidók pedig nagy, üres teremben voltak és hálaimát morzsolgattak. És Izsák egy sarokban ült egyedül és a fájó szívét csillapítgatta. Hát mégsem jön a Messiás, hát mégis végig kell szenvedni egy terhes életet, idegenben, távol a szent hazától, ahol valamikor Áron ivadékai tiszta tulkok vérével hintették széjjel az oltáron és Dávid lantja pengett az éjszaki szélben, mint egy aeolhárfa. És Támár vigasztalta. Lefestette előtte az életet, milyen boldog lesz, beszélt a jövőről, a gyermekeikről, akik már megélik a Messiás jövetelét. Hiába. Izsák bús maradt. És lassankint Támár is csöndesebb lett, arcára fájdalom ült ki, aztán ő is hallgatagon ült a vőlegénye mellett, a püspöki palota hideg márványpádimentomán.

Az érsek bejött. Arca nyájasan mosolygott, de ünnepies kifejezés ült rajta mégis. És szólt:

— Zsidók, szeretettel fogadtalak palotámba, hogy megvédjelek hű vitézeink ellenében. Ezzel nagy bűnt követtem el. Mert nekik igazuk lett volna, hiszen ti konok, makacs, vétkezők vagytok, Isten fiának gyilkosai. És sokáig, mostanig meg nem tértetek. Azért én ezt a bűnt lelkemem nem hagyhatom száradni, mert erre nincsen bűcsű, ezt nem mossa le semmiféle vezeklés, csak az, ha titeket kiszolgáltatnának az izgott néptömegnek. De én ezt nem akarom, mert ígéretet tettem néktek. Azért hát kérlek, vegyétek fel a mi Urunk szent keresztségét. Keresztényeket nemcsak szabad megvédenem, de

szent kötelességem. Felelj, Eleázár zsidó, meghajtjátok fejeteket parancsom előtt?

Reszkető ajakkal felelte a rabbi:

— Nem, nem . . . azt nem lehet.

— Nem lehet?! Majd meglátom!!! Hát ti többiek?!

Kórusban zizegett végig a termen, bús sóhajként, halkán, lélekszóval, de elhatározottan a szó:

— Nem.

— Ugy?! Hát nem! Hát nem?! Nem-e?! — szólott az érsek, aztán tapsolt hangosan, háromszoros tapsot.

És megnyílt egy ajtó és belépett rajta Gutbrecht, a rajnai gróf, utána a várórség és mögöttük fehérkeresztes ruhákban a szentföldi csapatok.

— Most én kérdezlek, zsidók, — hangzott fel a rajnai gróf szava és nem volt nyájas a szó, de kemény, az arcon nem ült mosoly, de szigor felhőzte be, — meg akartok-e térni? Ha nem, a várórség megteszi, amit tennie kell. Én parancsolok most véletek, az érseké a szeretet csupán, de a pallos enyém.

Sápadt halálfélelem lepte meg a zsidók szívét, az asszonyok roskadoztak és ájultan hulltak a földre, leányok görcsös nevetésben, fuldokló kínnal kacagtak a félelemtől, gyermekek visítottak, a férfiak homlokán hideg verejték ütött ki és könnyeikkel vegyülten csurgott végig orcáikon. Csak egy pár ember volt nyugodt. A pap, aki sápadtan bár, de mégis szembe mert nézni a halállal, a poéta, ki álmodozón bámult a tetőzet cirádáira és nem tudta, nem bánta, mi történik körülötte, a spanyol zsidó, aki tudta, ha meghal, a spanyol király, a „Ré Alfonzo“ véres bosszút követel alattvalójáért és Izsák, aki most új reménnyel ismét boldogan várta a Messiást.

És szólt Eleázár, a mainzi rabbi újra az érsekhez fordulva:

— Érsek, könyörülj. Nézd, én már öreg vagyok, szívesen megyek a halálba, de a családom, a gyermekeim, ez ifjú lányok és e gyermekifjak, ezek még élni akarnak. Könyörülj meg rajtuk, ne kivánd a lehetetlent.

Az érsek végignézett a szorongó gyülekezeten, aztán így szólt:

— Sajnálom, de nincsen szavam már. Kimondtam a kivánságot, teljesítsétek azt. De így nem védhetlek. — Majd a rajnai grófhöz for-

dult és suttogva ejtett pár szót hozzá. Az pedig így fordult a zsidókhoz:

— Legyetek hálásak az érsek iránt, aki életetekért szót emelt. Szava elérte, hogy adok néktek időt a meggondolásra. Ha a bőrötöket féltitek, úgy térjete meg. Most gondolkozzatok szavaim felett. Félóra múlva újra itt leszek.

Valaki halkán hörögte:

— Átkozott!

Egy csatlós megfogta, a sorba lökte és viték ki magukkal . . .

*

Egyedül maradtak. A sírás megszűnt és valami fásult nemtörődömséggel ültek a porban, miként a gyászolók. Gyászolták önmagukat. Csak Izsák szívében ujjongott a diadal és a Messiást váró hit. Aztán megszólalt a rabbi:

— Testvéreim, itt van a vég. Két út van előttünk; választhatunk. Aki akarja, az mehet

Schuler : Sziszerá és Jael.

jobbra, aki akarja, térhet balra. Testvéreim, melyik utat válasszuk?

Csönd. Izsák figyelni kezdett és nézte az arcokat. Láta, hogy miként gyötrődnek testvérei, látta a tétovázást és látta, hogyan kezd az emberi méltóság lassankint elsúlyedni. Félték attól, hogy kimondják a szót, mely bárhogy is essék, rettenetes és borzongató. Vagy az életet kell odaadni, vagy a hitet, a meggyőződést s a meggyőződéssel a becsületet.

A rabbi megismételte a kérdést. És Izsák megszólalt:

— A halált válasszuk inkább, testvéreim, mint az árulást!

És szóltak sokan:

— Igen, haljunk meg együtt, testvéreim!

De sokan most is hallgattak. És kérdezte tőlük a rabbi:

— Hát ti mért hallgattok?

Sírni kezdtek, zokogni, térden állva karolták át a pap lábait és úgy könyörögtek:

— Szent rabbi, ments meg minket, mi nem akarunk meghalni. Mi élni akarunk!

— Mit tegyek?

— Ments meg minket!

— Itt nincs más út, vagy a halál, vagy a bűn.

— Élni akarunk!

— Úgy választottatok?

— Igen, élni, élni! . . .

És szólt fennhangon a rabbi:

— Aki élni akar, az álljon félre!

És félreálltak sokan.

És újra szólt a rabbi:

— Testvéreim, a halál közelg. Legyen erőnk azt elviselni. Vigasztaljon, hogy eljövend a Messiás. És nemsokára itt leszen, amint a midrás megjósolta és a szent „Hagyomány“ megerősítette.

Izsáknak öröme gyúlt az arca. Hát most már hiszi az apja is az ő igazát. És látta, hogy igaza is van, hiszen a zsidók közt is hány gonosz akadt most, aki inkább Istent eldobja magától, csak hogy silány életét megtarthassa.

De folytatta a rabbi:

— Testvéreim, én nem akarom, hogy még életben legyünk, mikor a martalócok berontanak hozzánk. Nem akarom, hogy szennyes kardjuk csapása sújtson le minket. Nem akarom, hogy gyilkosok diadalmaskodjanak Isten kivá-

lasztott népén. De főként nem akarom, hogy leányainkat meggyalázzák. Mert, ha leányaink még élnek akkor, mikor a bűnös és romlott csapatok ide tódulnak, akkor jaj nekik. Akkor nem menekülhetnek meg a gyalázattól. És testvérek, mi leszünk a bűnösök, mert nekünk kell gyermekeink becsületére ügyet vetnünk. És testvérek, szörnyű bűn az, amit lelkünkre vennénk, ha leányainkat kiszolgáltatnók a parázna harcosoknak, hogy megrontsák, megfertőzzék őket, azután véres kegyetlenül kivégezzék őket. Azért, testvéreim, senki se éljen már közülünk akkor, mikor a vész reánk zúdul.

Felkiáltott valaki:

— Öljük meg önmagunkat!

Erre Izsák szólt eképpen:

— Nem lehet, testvéreim. Nagy bűn az öngyilkosság, Isten törvénye tiltja. És aztán a nők, akiknek kedvéért tennők, amúgyse elég erősek ahhoz, hogy saját magukat kivégezzék . . .

— Hát akkor öljük meg egymást.

Izsák szólni akart, hogy a gyilkosság is bűn, de a többiek, nők, gyermekek valami szent extázisban keresték elő késeiket a cókmojkjuktól és nem hallgattak őreá. Oldalt pedig komor arccal egy sötét csoport állt, hogy végignézze a bekövetkező rémjelenetet.

Apa az édes gyermekébe döfte a kést. A gyermek hördült egyet, aztán még szólni akart, de szavak helyett vér ömlött a száján. A jámbor, ősz emberek irtóztató emberáldozatot végeztek, mert a hirtelen csapás megfosztotta őket a gondolkodás adományától.

Ám Izsák gondolkodott. Mert számára nem hirtelen jött a csapás és ő nem is fogta fel csapás gyanánt. És fontolgatta az eseményeket. Irtózott a vérontástól és nem bírt gyilkolni. És nem akart. Mert bűn az, van olyan bűn, mint a bálványimádás. Hiszen a bölcsek még életveszély idején is tiltják e három bűnnek elkövetését: az erkölcstelenséget, a züllött vágyak kultuszát, a vérontást és végül a bálványimádást. És most hirtelen átérezte a rettenetes helyzetet. Bármiként is cselekedjék, bűnt kell elkövetnie, mert akár gyilkol, akár öngyilkos lesz, egyformán a vérontás bűnébe esik. Ha nem teszi, akkor még súlyosabb a bűne: szegény leányt, menyasszonyát a biztos erkölcsi romlásnak, a megrontásnak, tisztátalan testek ölelésének veti oda. Kétségbeesetten verte homlokát:

— Mit tegyek? Mit tegyek?

Veriték gyöngyözött rajta, letörölte. Aztán a bálványimádásra gondolt, az elvcsérére, azzal megmenekülhetne mindkét büntől. De az is éppoly súlyos bűn.

— Rettenetes, — gondolta, — nincs a bűnökből menekülés. És akkor jaj nekünk. Mert a Messiás nem érettünk jön el, csak a jókért, az igazakért. És mi gonoszak vagyunk.

— Isten! Isten, — nyöszörögte, — ments meg, ments meg a büntől, te nem akarhatod, hogy a Messiás minket ne váltson meg, hisz eddig nem vétettünk és most sem akarunk, de muszáj.

És nem talált kiutat. És most fontolgatni kezdte, hogy mit tegyen. Ölni nem tud. Kiesne kezéből a kés. Az öngyilkosságot se bírja. Meggyilkoltatni magát tisztátalanoktól nem akarja. És bünt okvetlen el kell követnie és a Messiás ő érte nem jön el. Akkor legalább élni akar. Igen, ha nem lesz része a túlvilág üdvében, ha a messiási idők fényét ő és testvérei nem élvezhetik, akkor inkább élni fog és élvezni az életet. És Támár is vele. Együtt fognak élni, szeretni fogják egymást. És vezekelni fognak a nagy bűnért, a lélekcserelésért, a hitárulásért, de boldog lesz az éltük.

És mikor az apja kést adott kezébe, hogy menyasszonyát leszúrja, ő eldobta a kést és szólt:

— Támár, mi élni akarunk.

Rettenetes hatása volt a szónak. Támár felsikoltott. Egy egész világ dőlt romba benne, hát a vőlegénye gyáva, aki hitéért nem mer meghalni. És megkérdezte:

— Keresztény akarsz lenni?

— Igen! — volt a felelet.

Támár hirtelen felkapta a kést; az villant egyet és a lány véresen hullt a márvány porondra. Izsák eszméletét veszelve, melléje rogyott. Mikor felocsudott, a véres kést fölemelte és keblébe rejtette, emlékül, majd félre állt ama lecsüggedt csoport közé, ott a fal mellett és nézte révedező szemekkel, üveges tekintettel, mint halt meg anyja, apja, testvére, mindnek utolsó szava átokszó volt órá, mindnek utolsó lehellete őt vádolta, mindnek utolsó hörgése őt kárhoztatta.

*

Komor, ó-német szentegyház. A pirosüveges ablakokon a nap fénye, mint vérfolyam om-

lik alá a sötét hajóba. És az oltár előtt térdelnek megmeztelenített vállal azok a zsidók, akik a keresztséget magukra vállalták. Köztük Izsák, a rabbi fia.

Mikor belépett a templomba, valami borzongást érzett. A bűn sötét tudata fojtogatta. És bántotta, hogy néki most népe söpredékével egy sorban kell állania. És legutoljára maradt, a többi mögött, hogy ne kelljen velük elvegyülnie.

Mikor az oltáron állt, akkor már önmagától szeretett volna menekülni. Ugy gondolta, mi jogon veti meg e szerencsétleneket, mikor ő maga éppoly megvetésre méltó. Ő ugyanazt a bünt követte el, mint ők, az életért eldobta a hitet. És undorodott önmagától. Aztán végignézett az oltárképen. Ott egy szenvedő embert látott töviskoszorúzottan a kereszten. És elgondolta, így szenvedtek az ő szülei is. Egy másik képen látta, amint irgalmas asszonyok egy holttestet emelnek le a keresztről, a testet szederjes hullafoltok tarkították, az arc viaszsárga volt és a halálküzdelem szörnyű fájdalmától feldúlt — és ő elgondolta, hogy az apja temetetlen testén is most így ütnek ki a kékes foltok és hogy az anyja arca is ilyen szörnyű halotti maszkot vett fel és hogy nincsenek irgalmas asszonyok, akik őket eltemessék, hanem ott oszladoznak temetetlen az érsek palotájában, aki majd szekérral fogja a fertőzötteket árokba hordatni. Rettenetes, rettenetes, — gondolta — és a fejében ott kopácsol, bent zakatolt a bűne, hogy ő elpártolt a családjától, hogy rettentő bünt követett el, miért? semmiért. Mert egy hazug ábrándja nem valósulhatott volna meg. Oh, mily szörnyűn megbűnhődött. Oda az élte. A boldogsága már elveszett. Kiért éljen? Támár meghalt, az egyetlen, aki az élethez kötötte. „Támár meghalt,“ sírt az agyában a gondolat és ő ösztönszerűen az övébe nyúlt, ahová el-tette azt tört, mellyel Támár megölte magát. Megsimogatta a kést. És nézte, nézte. Az egyetlen emléket, ami Támártól rámaradt a fájdalomán kívül. És amint nézte, keserves harag szállta meg a gazok ellen, akik szülei és menyasszonya halálát okozták. És rettentő gyűlölettel gondolt az érsekre, aki, — úgy vélte, — megcsalta őket, megszegte ígéretét. És amint nézte a tört, felvillant a gondolat benne: „van miért élnem, a bosszúért“.

Aztán végignézte a cerimóniát. Övébe

dugta a kést és várt. Mikor rákerült volna a sor, a püspök megszólalt:

— Nézd, Gutbrecht testvér, ez a rabbinus fia!

— Ha-ha, — nevetett — az öreg topronyos most szépet álmodhatik, a fia keresztelkedik, ha-ha-ha . . .

Izsáknak elfutotta szemét a vér. Felhördült és vadul nekirontott a grófnak, hogy fölemelt tőrét belédöfje. Ám a páncélról lesiklott az erőtlen penge, a gróf megragadta Izsák csuklóját, megszorította azt és a gyenge ifjú kezéből jajszóval kiejtette a kést. De egy hirtelen mozdulattal kirántotta kezét a gróf vasmarkából és örült-eszelősen rávetette magát, fojtogatta, körmei belevájódtak húsába és gyilkos haraggal birkózott vele.

A poroszlók fejtették le karjait a grófról.

Kardcsapás ért kardcsapást a vézna, gyöngytesten. És a templom hideg kövén hűlt ki indulattól forró, szétkoncolt holtteste.

*

Ha újra Mainzba jössz én álmvándorom, nézz el ismét a gettó utcáiba. A rabbi háza kőhalom, füstölő omladék. Egy falconk maradt csak épen. Az ajtófélfá, rajta a hatalmas mezuzza, hogy jelezze: vészbe-bajba, gyűlöletben, üldözésben, szenvedésben törhetetlen és szilárd a zsidó szív Istenbizalma.

Jaj a gyengéknek, az Istenárulóknak. De boldogok a hívők a szenvedésben is.

A halálnak rémségei, az enyészet borzadályá semmiség az erősnek előtte, ám a lélek kínját hogyan viselje el, akit mardos a szégyen, marcangol a vád.

Álmvándor, gettót járó, ezt a tanítást vidd magaddal és sirasd meg vélem együtt mind a gyöngét, kicsinyhitűt, kikben csak úgy élnek álmok, kelnek vágyak, óhajtasok, rajongások szárnya lebben, mint nagyokban, erősekben, mindazokban, akikben csak emberszív dobog és piros vér hullámszik kék erükben. Csakhogy ők a szenvedőbbek, szerencsétlen testvéreink, mert ők szánandóan gyöngék.

De mi legyünk erősebbek!

Tel Awiwben, az új zsidó városban, Jaffa mellett, 888 ház van, melyek együtt több mint egy millió font értéket képviselnek és körülbelül 2000 beépítetlen háztelek 600.000 font értékben. Az évi bérek összege 106.000 font.

R. W. JAWITZ

Tudós volt Jawitz, a szónak legexaktabb értelmében. Mogorva, kizárólag szakludományának élő, akadémikus exaktsággal kutató lángszellem. Magánéletének külső körülményeiről keveset tudunk, eseménytelen és szürke volt, mint a legtöbb emberé. Életének szivárványos gazdagsága szellemi munkásságában domborodik ki. A történelem, a történelemkutatás, a történelemfilozófia volt az ő birodalma. *A történelemírás feladata Jawitz szerint nem az események regisztrálása, hanem aktív közreműködés a világtörténelemben.* A történelemíró egész egyéniségének bélyegét rányomja művére, ekként mélyen belenyul a történelem méhébe. Grätz történelme mellett is megállja *Jawitz* a helyét. Jóllehet a *modern* irodalom ismeretének hiányosságát sokan a szemére vetik, „csodálatos jártasságát az egyetemes héber irodalomban, csiszolt történelmi szellemét, rendkívüli kombináló erejét“ nagy büszkeséggel dicsérik.

Posthumus történelmi művének első három kötete a bibliai kort tartalmazza; az ötödik kötet a második templom korával végződik; VII—VIII. a misnataalmudi korról; a IX. kötet pedig a gaoni kor közepébe vezet; a X. kötet most készül Jeruzsálemben, és ezen kívül még két kötet fog megjelenni. Másik műve, az *Ó pajtánokról* szól. Ebben kimutatja, hogy ezen költészet az amoráusok idejében kezdődik, és már a VI. század derekán megtaláljuk az ó pajtánokat Palesztinában. A palesztinai zsidóság történelmét ő dolgozza fel először behatóan, összes munkáinak IX. kötetében, amelyben a Genira leleteket és az új tudományos irodalmat is méltóan feldolgozza.

Jawitz, a történész és termékeny íróművész — briliáns héber stílusista volt. Az a talentum, amely a száraz történelemírásból a zsidó irodalom klasszikus mesterművét teremtette meg, a héber nyelv gyökeres ismeretén fejlődött. A palesztinai Midras és Agada örök forrásul kínálkozott számára. Héber nyelvészeti munkáit *Klausner* adta ki két kötetben.

Jawitz halála az egyetemes zsidóságnak pótolhatatlan vesztesége. Büszkén mondhatjuk ő róla a „*Hao-lám*“ cikkírójával együtt: „Fejedelmi nagyság halt meg Izráelben“.

PROF. WEIZMANN:

PALESZTINA JÖVŐJE ÉS A NÉPEK BÉKÉJE

Mi akceptáljuk Palesztina jelenlegi státusát és a Népszövetség mandátuma szolgál nekünk cselekedeteink alapjául. Vannak cionisták, akik azt hiszik, hogy a természetes fejlődés végcélja a zsidóság uralma alá hajtott állam. Ki mondhatná meg, milyen államforma uralkodik majd ötven év múlva? Nincs szükségünk Palesztinában privilegizált állásra és cselekedeteink vagy semlegességünk döntik el, hogy élünk — vagy bukunk? Olyan országot kívánok magamnak, ahol zsidók nemzsidókat, vagy nemzsidók zsidókat nem igazhatnak le. Küzdjön egymással vállvetve a három nagy világvallás Palesztináért.

A CSÁSZÁR ÉS A LEMBERGI RABBI. — *Mi közünk ahhoz az egyiptomi zsidóhoz? . . .* —

PATAI JÓZSEF debreceni előadásának befejező részlete.

Hölgyeim és Uraim!

Szinte expressz gyorsasággal próbáltunk végigszárguldanı egy rövid óra alatt ezer esztendő szellemi termésén. A kép, amelyet kaptunk, nem lehet teljes. Minden egyes héber költő megérdemelné, hogy ismeretetésének külön-külön egy-egy estét szenteljünk. Amire leginkább súlyt helyeztem, az annak az igazságnak a kidomborítása, hogy a héber költészet sohasem volt magában elzárt terület, hanem mindig belekapcsolódott a kor világirodalmi áramlataiba. Még akkor sem vonult vissza szemérmatosan a héber múzsa, mikor a környező költészet talán túlon túli sikamlós területekre tévedt, mint ahogy ezt Manuello verseiből láttuk. Nem egyházi poézisról van szó és nem lehet beszélni szellemi gettóról, mint ahogy sokan teszik. Irodalom ez, élő irodalom, amelyet a zsidóságnak meg kell ismernie, nemcsak azért, mert kötelessége, hanem azért is, mert gyönyörűsége. Semmi okunk, hogy megtagadjuk azt az ötezeréves kulturát, melynek talajában gyökeredzünk, melynek nedveit szívtuk magunkba generációk százain keresztül. Sőt, hiszen a zsidóságnak egy részét már más szálak alig is fűzik a multhoz és ha ezeket is széttépik, akkor csakhamar bekövetkezik az idő, amikor a zsidó templomok zsidó múzeumokká súlyednek és a zsidó életet zsidó temetők sírköveiről fog kelleni leolvasni.

II. és U. Egy héber könyvben, melyet véletlenül tegnap uti szórakozásul magamhoz vettem, olvastam Budapest és Debrecen között a következő érdekes történeti anekdotát:

Rabbi Jakov Orenstein lemergi főrabbi, a „Jesuoth Jakov“ híres szerzőjének idejében történt, hogy a császár meglátogatta Galíciai tartományát és útba ejtette Lemberget is. A zsidók, akik a góluszban megszokták, hogy ujjongó hozsannákkal és hangos hírlapi nyugtázásokkal örvendenek, ha egy egyenruhás őrmester lép a zsidótemplomba, érthető lázas előkészületekkel várták a nagy napot, melyen maga a császár tiszteli meg a lemergi zsinagógát látogatásával. Lesöpörték a falakat, leporolták a parócheszeket. A falon lógott a császár arcképe és hogy be ne lépje a por, megfordították és felakasztották arccal a fal felé. A készülődés izalmában aztán elfelejtették a képet visszafordítani és így maradt akkor is, mikor a császár már belépett a zsinagógába. A főrabbi megdöbbenve látta a falnak fordított császári képet. De nem vesztette el lélekjelenlétét és üdvözlő beszédét így fejezte be:

„Felséges Urunk!

Mi zsidók minden nap tefilint rakunk karunkra és homlokunkra a frigy jeléül, melyet Isten velünk kötött. De amikor elérkezik a szombat, nem kell feltenni a tefilint, mert hiszen a szombat, az ünnep maga a legfenségesebb dokumentum és nincs szükség más jelre. Ugy van ez most is. A mi templomunkban mindig ott lóg Felséges császárunk képe emlékeztető jelül, hogy mindnyájan a császár hűséges alattvalói vagyunk és azért is hogy magunk előtt lássuk felséges Urunk arcának fejedelmi fenségét. Erre azonban csak akkor van szükség, amikor a mi császárunk távol van tőlünk. Nem úgy most, amikor Isten elérnünk engedte, hogy szemtől szembe gyönyörködjünk császári felséged fényének sugaraiban, most, mire való volna az arckép? Azért ma falnak fordítottuk Császári Felséged arcké-

pét, jeléül annak, hogy ma magát a császárt látják szemeink!”

Mikor ezt az anekdotát elolvastam, elgondolkodtam: És mi a „jel“ azoknál a zsidóknál, akik már a tefilint nem ismerik, a szombatot pedig hétköznapra súlyesztik, mi köti ezeket a zsidósághoz? Ha a zsidó mult fensége sem az életben, sem képben nem lebeg többé szemük előtt, nem ép oly üres szólam-e, ha mellverdesve mondják: „én jó zsidó vagyok“, mint amikor egyesek a haza szent fogalmával visszaélve folyton hazafiságról szavalnak? Vajjon az úgynevezett „haladók“-nak, akik a zsidó életmód formáitól elszakadtak, lehet-e más kapcsolatuk a zsidósággal, mint a zsidó kultúra? A renaissance korában, amikor a műveltséget mint öncélt fogták fel és nem a hasznosságot, hanem az emberi lélek nemesítését keresték a humánus ismeretekben — egyházi és világi fejedelmek héber mesterekkel avattatták be magukat a Biblia nyelvébe és irodalmába, az olasz királyi udvaroknál élő héber poéták eleven tanúságai voltak annak, hogy a klasszikus világ feltámasztásakor nem feledkezhetek meg a legrégebb klasszikus nyelvről: a héberről. És ma zsidó gyerekek szorgalmas kitartással tanulják a halott latin és görög nyelvet, de ha héberről van szó, amely két klasszikus testvérét túlélte és csodálatos renaissance-át ünnepli éppen napjainkban, akkor aggódó mamák sietnek a hittanárhoz, — mert hiszen egyelőre a hittanhoz tartozik a zsidó irodalom — és haszontalan túlterhelésről panaszkodnak. Azonban ha a zsidóság azt akarja, hogy hazafiságát mindenütt őszinte mély érzésnek és ne a hasznosság iránt való jó érzésnek tekintsék, nem kell-e elsősorban hazafiságot tanúsítania saját ötezeréves nyelve, multja, kultúrája iránt is? Ha a debreceni történeti nevezetességű nagy templomban a zsidó próféták Cion-siralmaival és Dávid király zsoltáraival zokogják el a megpróbáltatott nemzet keservét, fájdalmát, el kell-e titkolni, le kell-e tagadni, hogy abban a másik debreceni templomban, melyben Dávid király és a próféták egyenes leszármazottjai öntik ki szivüket az egy Isten előtt, Cion siralmaikat zengik Jeruzsálem ősi nyelvén és a zsoltárok verseivel Cion feltámasztásáért fohászkodnak?

Vagy tán azt titkoljuk el, hogy a héber nyelv nem halott, amely kísérteti jár vissza a zsinagógába, hanem eleven élő organizmus, melynek vérkeringése ma is az egyetemes zsidóság legszorosabb összekapcsolója? Talán várjunk, hogy majd néhány évszázad után ismét keresztény humanisták ássák ki a Bialik és Csernichovszky kéziratait, mint ahogy az oxfordi Sir Thomas Bodley tette Juda Halevivel és Cion többi költőivel, akiket szentté avatnak most már az assimilánsok is, mert már nem élnek? Hirdessük hiu és hiábavaló oportunitizmusból, hogy nekünk izraelita vallású magyar állampolgároknak nincs semmi közünk az egyetemes zsidóság mai életéhez? Mi közünk a jeruzsálemi zsidók iskoláihoz, egyeteméhez, nyelvharcahoz? Mi közünk az orosz zsidók héber irodalmához? Mert — sajnos — ilyen kérdéseket is hallunk. De, Hölgyeim és Uraim, ugyanannyi joggal azt is kérdezhetik: mi közünk ahhoz a száfeti zsidóhoz, aki a Sulchan Aruchot írta, azt a Sulchan Aruchot, amelyen tudvalevőleg a mi neolog hitközségeink vezetői is állanak sonkaesontokkal a kezükben? Vagy mi közünk azokhoz a

szakállas babyloniai zsidókhoz, akik kétezer évvel ezelőtt azt a művet alkották, melyet „Talmud“ gyanánt emlegetnek? Sőt még tovább is mehetünk: mi közünk nekünk izraelita magyaroknak ahhoz az egyiptomi zsidóhoz, akit Mózesnek nevezének?

Hölgyeim és Uraim, minden józan zsidó ember egyetért a debreceni hitközség elnökének, dr. Fejér Ferenc úrnak ama sarkalatos programkijelentésével, hogy a magyar zsidóság semmiképp sem engedheti, hogy svábokból lett fajvédők kisémmizzék a magyarságból, melyhez közös nyelv, közös nevelés, közös kultúra kapcsai fűzik. „Egy és ugyanaz a búza és a víz, melyből táplálkozunk és vérsejtjeink fejlődnek. Ugyanaz a talaj, melyen bölcsőnk ringott, ugyanazon magyar szóval becézgetett bennünket édesanyánk“ — mondja igen poétikusan. De ez egyáltalában nem áll ellentétben azzal a felfogással, mely az egyetemes zsidóság egységét és ötezeréves zsidó kultúrája ápolásának szükségességét hirdeti és a zsidóság jövőjének problémáját égető kérdésnek tekinti. A debreceni zsidó iskolákban láttam a kis táblákat, melyek a magyar nemzeti Hiszekegyet tolmácsolják dr. Schlesinger tudós főabbijuk héber fordításában: „Ani maamin“ — így kezdődik. De a zsidóságnak van még egy régi mindennapi „Ani maamin“-ja, amely a zsidó nép örökkévalóságát hirdeti. *És akinél nem őszinte a régi zsidó „ani maamin“, az ne csodálkozzék, ha az új magyar oni maaminjának őszinteségében is kételkednek!*

A zsidó ifjakkal pedig, akik a zsidó kultúra zászlóvivőivé szegődtek, azt mondom: Előre! A jelenen túltekintő ifjuság volt mindig a jövődők építője. A megalkuvást nem ismerő ifjuság, mely a dolgokat nem a hasznosság mérlegére teszi, hanem az igazság és szépség örök mérlegére! *És a zsidó ifjuság, melynek szomszédhoz lelke megnyílik minden szépség előtt, nem zárulhat be, amikor a saját szépségei kopogtatnak!* A zsidó ifjuságnak tudatában kell lennie, hogy csak az emelheti fel az élet megalázottságából, ha ismeri népének multját, értékeit és megtölti lelkét szellemi kincseinek ragyogásával. Csak az adhat nekünk büszke öntudatot, ha a vádakra kívülől ránk aggott sárgafoltjaival szemben mi belsőkben át vagyunk hatva a meggyőződéstől, hogy a zsidó nem mint afele velencei kalmár vonult végig a történelem szinpadán, itt is, ott is egy kis profit után hajlongva — hanem ment felemelt fővel, azzal a büszke tudattal, hogy a kincsek kincsét viszi, melynek fényéből szétsugároztat népeknek és nemzeteknek évezredek óta. De ha mi magunk nem ismerjük ezt a kincset, ha mi magunk aggatjuk magunkra a magunk lebecsülésének sárgafoltját, — akkor hiába minden, akkor menthetetlenül elpusztulunk!

A ZSIDÓ GIMNÁZIUM BARÁTAINAK EGYESÜLETE

igen magas nivójú művészestélyt rendezett a Vigadó nagytermében legelőkelőbb művészeink közreműködésével. Dr. Rosenfeld Viktor a gimnázium rajongóan lelkes híve meleg szavakkal nyitotta meg az estet, megemlékezvén különösen dr. Goldberger igazgató érdemeiről az iskola fejlesztése körül. Kálmán Oszkár és dr. Székelyhidny Ferenc operaáriákkal, Hermann Pál Kodály-szonátával, Zahler Magda klasszikus táncokkal, Bárány Sziszi hegedűszóval, Basilides Mária olasz áriákkal és Patai-Kelen Éjféli őrrjáratával, Darvas Lilly Kiss József és Ady-versekkel gyönyörködtette a hálás közönséget.

BÁRCZY ISTVÁN

v. főpolgármester és belügyminiszter:

EHRlich G. GUSZTÁVRÓL

Ha a kettős jubileum alkalmából elgondolkozom Ehrlich G. Gusztáv ötvenesztendő közéleti munkásságán, önkéntelenül is felmerül bennem az a kérdés, hogy milyen tulajdonság irányította ennek a népszerű férfinak közéleti pályafutását, hogy évtizedeken át vezetőszeretét játsszon Budapest életében és egy emberöltőn át a társadalom széles rétegeit meghódítsa magának, holott ő, aki mindenkor szerényen és névtelenül küzdött a közélet tisztaságáért, idegen volt itt a fővárosban, mert nem magyar földön született, hanem messzi morvaföldről szakadt ide hozzánk.

Ezen jubileum fényes és büszke ünnepélyén egy szóba kell egybefoglalnom Ehrlich G. Gusztáv ötvenesztendei munkásságának lendítő erejét: a hűség.

A lankadatlan és tántoríthatatlan hűség, amelyet sohasem ingatott meg az élet semmiféle kísértése.

1. A hűség önmaga iránt, amely az ember tulajdonképpeni jelleme, az a hűség, amely már az iskola padjaiban magabaszívott komoly studiumokat az életiskola örökös tapasztalataival gazdagítva tántoríthatatlan egyenes vonalban halad előre a legtisztább és a legragyogóbb emberi ideálok irányában. A hűség az, ami a küzdő férfit kiemeli a csatáknak sokszor veszteséges hevéből s még az ellenfélt is az elismerés zászlajának meghajtására készíti.

2. Hűsége a család iránt, családi életének szeretetteljes ápolása volt nemes lelke számára a legelső kötelesség. Életének legszebb reményeiből a legboldogabb családi élet virult fel. Fiai ma már a büszke apa mellé léptek mint hűséges munkatársai.

3. Hűség a felekezetéhez. A családi tradíció fenntartásához való szent hűségének titkát én, aki egy más vallásfelekezetnek vagyok tagja, az ő zsidó hűségében, rendíthetetlen vallásosságában találtam meg. Családias szeretetét az egész felekezetére kiterjesztve egész lelkével felkarolta felekezete humánus intézményeit, vezérszeretét vállalt azoknak fejlesztésében és egyetemesen odahatott, hogy a vallási és a társadalmi béke fel ne borulhasson.

4. Hűség a hazához és fővároshoz. Ez a példátlan hűség, amely a családjáért rajongó magánembert a vallási etika fenségével fűzte a közéleti munka tisztaságához, felragyogott új hazájához és különösen a mi becézett Budapestünkhöz való ragaszkodásában is. Ez az ország csak vendégül fogadta, de ő hálából kötelességének érezte, hogy úgy szeresse ezt a szerencsétlen országot, mint szülőhazáját. A főváros fejlődésének biztosítékát a kispolgárság jólétének emelésében látta és itt már nem ismert felekezeti különbséget. Emlékszem, hogy midőn a hetedik kerület előjáróságának tisztviselője voltam, Ehrlich G. Gusztáv napról-napra belátogatott a hivatal irodáiba s kisemberek ügyes-bajos dolgaival és később, amikor mint polgármester a főváros élére kerültem, a leg-hűségesebb és legodaadóbb munkatársam volt, aki mindig csak a főváros érdekeit tartotta szem előtt. Ennek a hűségnek a gyümölcseit élvezte ő ma, amikor hetvenöt éves jubileumán szeretettel és tisztelettel köszöntöm őt a régi fővárosi törvényhozás nevében, amely remélhetőleg fel fog támadni, még mielőtt a mi Ehrlich G. Gusztávunk születésének százéves jubileumát fogjuk ünnepelni.

RAMSAY MACDONALD,

Anglia miniszterelnöke:

UTAM PALESZTINÁBAN

Zarándokként mentem Palesztinába azon feltevéssel, hogy feledhetem majd a viszályok kínzó gondolatait, de azt tapasztaltam, hogy a mai Palesztina még több mint egy régi dráma színhelye; színpad az, amelyen új és érdekfeszítő darab előadásába kezdtek. Zarándok hangulatomból gyakran kikököntetett ez a tény és az előttem lefolyó események szemlélete magával ragadott.

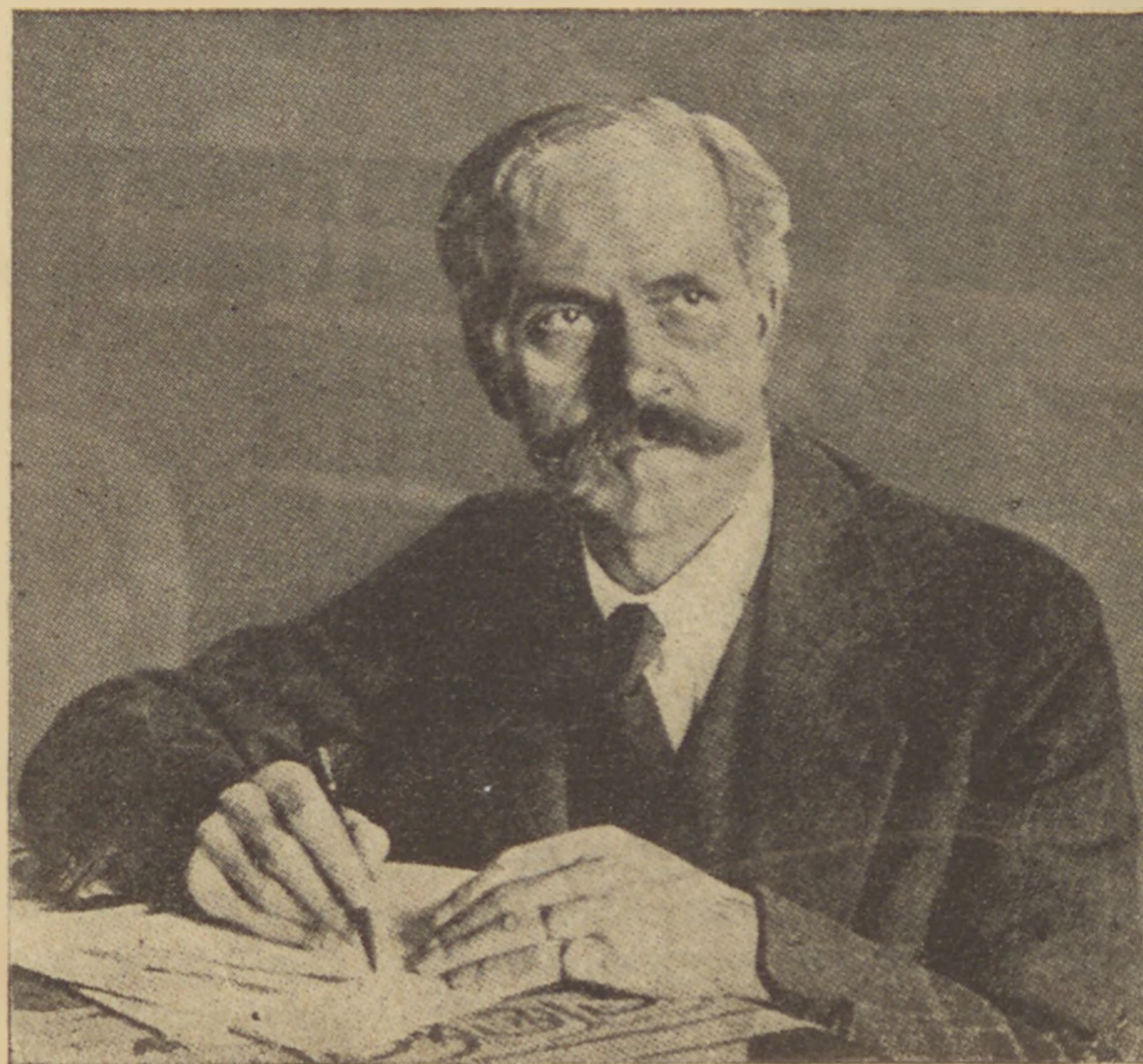
A Palesztina-utazó láthatja az ország nagyfokú elhanyagoltságát. A föld intenzív művelésével és jobb módszerek bevezetésével nagyfokú javulás lenne remélhető és az ország sokkal nagyobb néptömeget fogadhatna magába. Nyilvánvaló, hogy az arabok nem képesek az ország újjáépítésére.

Aki, mint én, látta a zsidó és az arab közösségek közötti együttműködést, belátja azt, hogy a zsidó-arab ellentétet mesterségesen hizlalták és kiegyenlíthető. A zsidó bevándorlás arányaitól függ minden. Nem ismerek lélekemelőbb látványt, mint azt a módot, ahogy férfiak és nők utcákon, sárban és a hegyoldalakon dolgoznak. Ellenségeik hanyagságról, tehetetlenségről és energiapocsékolásról adtak számot. Itélőképességemet elég élesnek tartom, hogy ezt a munkát méltóan értékeljem — és az én meglepedettségemet teljesen kiérdemelte.

Ha orvosok és tanítók rajongásból utaznak Palesztinába, és ott utat építenek, mocsarakat csapolnak, rögöt törnek, magot vetnek, hegyoldalakon erdőt nevelnek, és alávetik magukat munkásosztagok és munkástársadalmak törvényeinek, oly óriási a szociális élet feltételeinek élő ereje, hogy a gazdasági és szociális fejlődés érdekében jogosultnak látszik minden befektetés, a népesedés érdekében. Én láttam ezen bevándorlókat, amint térdeltek kőrakások mellett, amelyeket az útépitéshez megtörniök kellett, láttam, hogy rongyokba burkolózva, sártól piszkosan, puszta marokkal végezték a mezei munkálatokat — és boldogság ragyogott arcukon. Az ilyen ember nem drückeberger, a munkaközösség lelke él benne, hogy Palesztina a zsidó nép lelki és testi otthona legyen.

A bevándorlók a nyugati kultúrától megcsömörülve érkeznek ide. Testük és lelküknek békét kívánva alapítanak teljesen új társasközösségeket. Érzik, hogy elhibázták eddig az életet, itt, ideáljaik országában szeretnék feltalálni mindazt, amit sem Európa, sem Amerika nem nyújtott eddig senkinek sem. Milyen boldogság volt, aratás közben és útépitésnél néztem szorgos munkájukat és örömmel töltött el, hogy a szellemi és művészeti renaissance terveiről beszélgettem velük. Így esett, hogy olyan gondolatok leptek el, amelyek semmiképp sem illettek az úthoz, amelyet zarándoklásnak szenteltem; de legalább rájöttem arra, midőn országutakon és mezőkön férfiakal és nőkkel találkoztam, akik rajongásból jöttek Palesztinába — hogy minden zsidó napszámosban egy idealista lelke van elrejtve.

EGYETLENEGY SEM AKADT, aki legutóbb közölt hirdetésünkre vissza akarta volna adni a Mult és Jövő régi évfolyamait. Amiért is a kiadóhivatal ismételtelen kéri, hogy 300.000 koronára felemelt díj ellenében ajánlják fel a diszévfolyamok visszaadását, a teljes sorozatot pedig hat millióért vásároljuk vissza.

Ramsay Macdonald, Nagybrittánia miniszterelnöke

A BIBLIA KÉPEKBEN

Szeretetteljes, művészi előkészítés után, a legnehezebb viszonyok mostohaságán diadalmaskodva, impozáns, ragyogó köntösben hagyta el a sajtót a Mult és Jövő új kiadványa, az 500 képpel illusztrált remekmű, amelyet a leggazdagabb külföldi könyvkiadóvállalatok is büszkén a magukénak vallának. Ötszáznyolcvanhét nyelvre fordították le a Bibliát, az Örök könyv a héber eredetiben és az ó és új fordítások magyar nyelvi pompájában minden zsidó család szentélyében otthont talált. A világirodalomnak ez a legnépszerűbb remekműve, minden kultúráknak eme fényforrása ezen alkalommal a képzőművészet klasszikus és modern mestereinek halhatatlan munkái tűzén át vetíti ránk milliófényű sugarait. Rembrandton, Michelangelon, Rodinen, Lilienen, Israelsen, Fényesen, Magyar-Mannheimeren át a képzőművészet valamennyi reprezentánsai, csaknem valamennyi európai kulturnép képviselője találkozik ebben a diszes albumban, mindegyik magával hozza azt a fényességet, azt az isteni áhitatot, emberszeretetet, pátoszt, titáni energiát és ihletettséget, amit a Biblia szelleme sugározott. A mai mindinkább súlyosbodó gazdasági válságok gondterhes idejében, midőn a nyomda, a papíros, a festék és a postai szállítás napról-napra drágul és a kultúra bázisa, a szolid gazdasági rend mondhatnánk teljesen felborult és az egész szellemi életünket anarchiába döntötte — ez a remekmű folyóiratunk áldozatkészségének, a zsidó kultúráért való igaz lelkeségének olyan impozáns bizonyítéka, amit az olvasó bizonyára kellőképpen fog honorálni s midőn a könyvet kezébe veszi, szeretetével, megbecsülésével az eddigieknél is szorosabbra fűzi velünk a kapcsolatot. A Biblia képekben Mózes öt könyvét és az összes szentíratokat bemutatja illusztrációkban, bevezetőül dr. Patai József útmutatását adja a Biblia és a képzőművészet viszonyáról, végül A Biblia Művészei c. lexicális összeállításban 137 képzőművész életrajzával ismerteti meg az érdeklődőket. A Mult és Jövő munkássága egyik legfényesebb ünnepének örvendünk, midőn ezen albumunkat megküldjük az olvasónak.

szakállas babyloniai zsidókhoz, akik kétezer évvel ezelőtt azt a művet alkották, melyet „Talmud“ gyanánt emlegetnek? *Sőt még tovább is mehetünk: mi közünk nekünk izraelita magyaroknak ahhoz az egyiptomi zsidóhoz, akit Mózesnek nevezének?*

Hölgyeim és Uraim, minden józan zsidó ember egyetért a debreceni hilközség elnökének, dr. Fejér Ferenc úrnak ama sarkalatos programkijelentésével, hogy a magyar zsidóság semmiképp sem engedheti, hogy svábokból lett fajvédők kisemmizzék a magyarságból, melyhez közös nyelv, közös nevelés, közös kultúra kapcsai fűzik. „Egy és ugyanaz a búza és a víz, melyből táplálkozunk és versejtjeink fejlődnek. Ugyanaz a talaj, melyen bölcsőnk ringott, ugyanazon magyar szóval becézgetett bennünket édesanyánk“ — mondja igen poétikusan. De ez egyáltalában nem áll ellentétben azzal a felfogással, mely az egyetemes zsidóság egységét és ötezeréves zsidó kultúrája ápolásának szükségességét hirdeti és a zsidóság jövődjének problémáját égető kérdésnek tekinti. A debreceni zsidó iskolákban láttam a kis táblákat, melyek a magyar nemzeti Hiszekegyet tolmácsolják dr. Schlesinger tudós főrabbijuk héber fordításában: „Ani maamin“ — így kezdődik. De a zsidóságnak van még egy régi mindennapi „Ani maamin“-ja, amely a zsidó nép örökkévalóságát hirdeti. *És akinél nem őszinte a régi zsidó „ani maamin“, az ne csodálkozzék, ha az új magyar oni maaminjának őszinteségében is kételkednek!*

A zsidó ifjaknak pedig, akik a zsidó kultúra zászlóvivőivé szegődtek, azt mondom: Előre! A jelenen túltekintő ifjuság volt mindig a jövődjök építője. A megalkuvást nem ismerő ifjuság, mely a dolgokat nem a hasznosság mérlegére teszi, hanem az igazság és szépség örök mérlegére! *És a zsidó ifjuság, melynek szomjuhozó lelke megnyílik minden szépség előtt, nem zárulhat be, amikor a saját szépségei kopogtatnak!* A zsidó ifjuságnak tudatában kell lennie, hogy csak az emelheti fel az élet megalázottságából, ha ismeri népének multját, értékeit és megtölti lelkét szellemi kincseinek ragyogásával. Csak az adhat nekünk büszke öntudatot, ha a vádaknak kívülről ránk aggatótt sárgafoltjaival szemben mi belsőkben át vagyunk hatva a meggyőződéstől, hogy a zsidó nem mint afele velencei kalmár vonult végig a történelem szinpadán, itt is, ott is egy kis profit után hajlongva — hanem ment felemelt fővel, azzal a büszke tudattal, hogy a kincsek kincsét viszi, melynek fényéből szétsugározott népeknek és nemzeteknek évezredek óta. De ha mi magunk nem ismerjük ezt a kincset, ha mi magunk aggatjuk magunkra a magunk lebecsülésének sárgafoltját, — akkor hiába minden, akkor menthetetlenül elpusztulunk!

A ZSIDÓ GIMNÁZIUM BARÁTAINAK EGYESÜLETE

igen magas nivójú művészestélyt rendezett a Vigadó nagytermében legelőkelőbb művészeink közreműködésével. Dr. Rosenfeld Viktor a gimnázium rajongóan lelkes hive meleg szavakkal nyitotta meg az estet, megemlékezvén különösen dr. Goldberger igazgató érdemeiről az iskola fejlesztése körül. Kálmán Oszkár és dr. Székelyhidy Ferenc operaáriákkal, Hermann Pál Kodály-szonátával, Zahler Magda klasszikus táncokkal, Bárány Sziszi hegedűszólóval, Basilides Mária olasz ariákkal és Patai-Kelen Éjféli őrzárata-val, Darvas Lilly Kiss József és Ady-versekkel gyönyörködtette a hálás közönséget.

BÁRCZY ISTVÁN

v. főpolgármester és belügyminiszter:

EHRlich G. GUSZTÁVRÓL

Ha a kettős jubileum alkalmából elgondolkozom Ehrlich G. Gusztáv ötvenesztendős közéleti munkásságán, önkéntelenül is felmerül bennem az a kérdés, hogy milyen tulajdonság irányította ennek a népszerű férfinak közéleti pályafutását, hogy évtizedeken át vezetőszeretét játsszon Budapest életében és egy emberöltőn át a társadalom széles rétegeit meghódítsa magának, holott ő, aki mindenkor szerényen és névtelenül küzdött a közélet tisztaságáért, idegen volt itt a fővárosban, mert nem magyar földön született, hanem messzi morvaföldről szakadt ide hozzánk.

Ezen jubileum fényes és büszke ünnepélyén egy szóba kell egybefoglalnom Ehrlich G. Gusztáv ötvenesztendei munkásságának lendítő erejét: a hűség.

A lankadatlan és tántoríthatatlan hűség, amelyet sohasem ingatott meg az élet semmiféle kísértése.

1. A hűség önmaga iránt, amely az ember tulajdonképpeni jelleme, az a hűség, amely már az iskola padjaiban magábaszívott komoly studiumokat az élet-iskola örökös tapasztalataival gazdagítva tántoríthatatlan egyenes vonalban halad előre a legtisztább és a legragyogóbb emberi ideálok irányában. A hűség az, ami a küzdő férfit kiemeli a csatáknak sokszor veszteséges hevéből s még az ellenfélt is az elismerés zászlajának meghajtására készíti.

2. Hűsége a család iránt, családi életének szeretetteljes ápolása volt nemes lelke számára a legelső kötelesség. Életének legszebb reményeiből a legboldogabb családi élet virult fel. Fiai ma már a büszke apa mellé léptek mint hűséges munkatársai.

3. Hűség a felekezethez. A családi tradíció fenntartásához való szent hűségének titkát én, aki egy más vallásfelekezethez tartozok, az ő zsidó hit-hűségében, rendíthetetlen vallásosságában találtam meg. Családias szeretetét az egész felekezetre kiterjesztve egész lelkével felkarolta felekezete humánus intézményeit, vezérszeretét vállalt azoknak fejlesztésében és egyetemesen odahatott, hogy a vallási és a társadalmi béke fel ne borulhasson.

4. Hűség a hazához és fővárosához. Ez a példátlan hűség, amely a családjáért rajongó magánembert a vallási etika fenségével fűzte a közéleti munka tisztaságához, felragyogott új hazájához és különösen a mi becézett Budapestünkhöz való ragaszkodásában is. Ez az ország csak vendégül fogadta, de ő hálából kötelességének érezte, hogy úgy szeresse ezt a szerencsétlen országot, mint szülőhazáját. A főváros fejlődésének biztosítékát a kispolgárság jólétének emelésében látta és itt már nem ismert felekezeti különbséget. Emlékszem, hogy midőn a hetedik kerület előljáróságának tisztviselője voltam, Ehrlich G. Gusztáv napról-napra belátogatott a hivatal irodáiba s kisemberek ügyes-bajos dolgaival és később, amikor mint polgármester a főváros élére kerültem, a leg-hűségesebb és legodaadóbb munkatársam volt, aki mindig csak a főváros érdekeit tartotta szem előtt. Ennek a hűségnek a gyümölcseit élvezte ő ma, amikor hetvenöt éves jubileumán szeretettel és tisztelettel köszöntöm őt a régi fővárosi törvényhozás nevében, amely remélhetőleg fel fog támadni, még mielőtt a mi Ehrlich G. Gusztávunk születésének százéves jubileumát fogjuk ünnepelni.

RAMSAY MACDONALD,

Anglia miniszterelnöke:

UTAM PALESZTINÁBAN

Zarándokként mentem Palesztinába azon feltevéssel, hogy feledhetem majd a viszályok kínzó gondolatait, de azt tapasztaltam, hogy a mai Palesztina még több mint egy régi dráma színhelye; színpad az, amelyen új és érdekfeszítő darab előadásába kezdtek. Zarándok hangulatomból gyakran kizökkentett ez a lény és az előttem lefolyó események szemlélete magával ragadott.

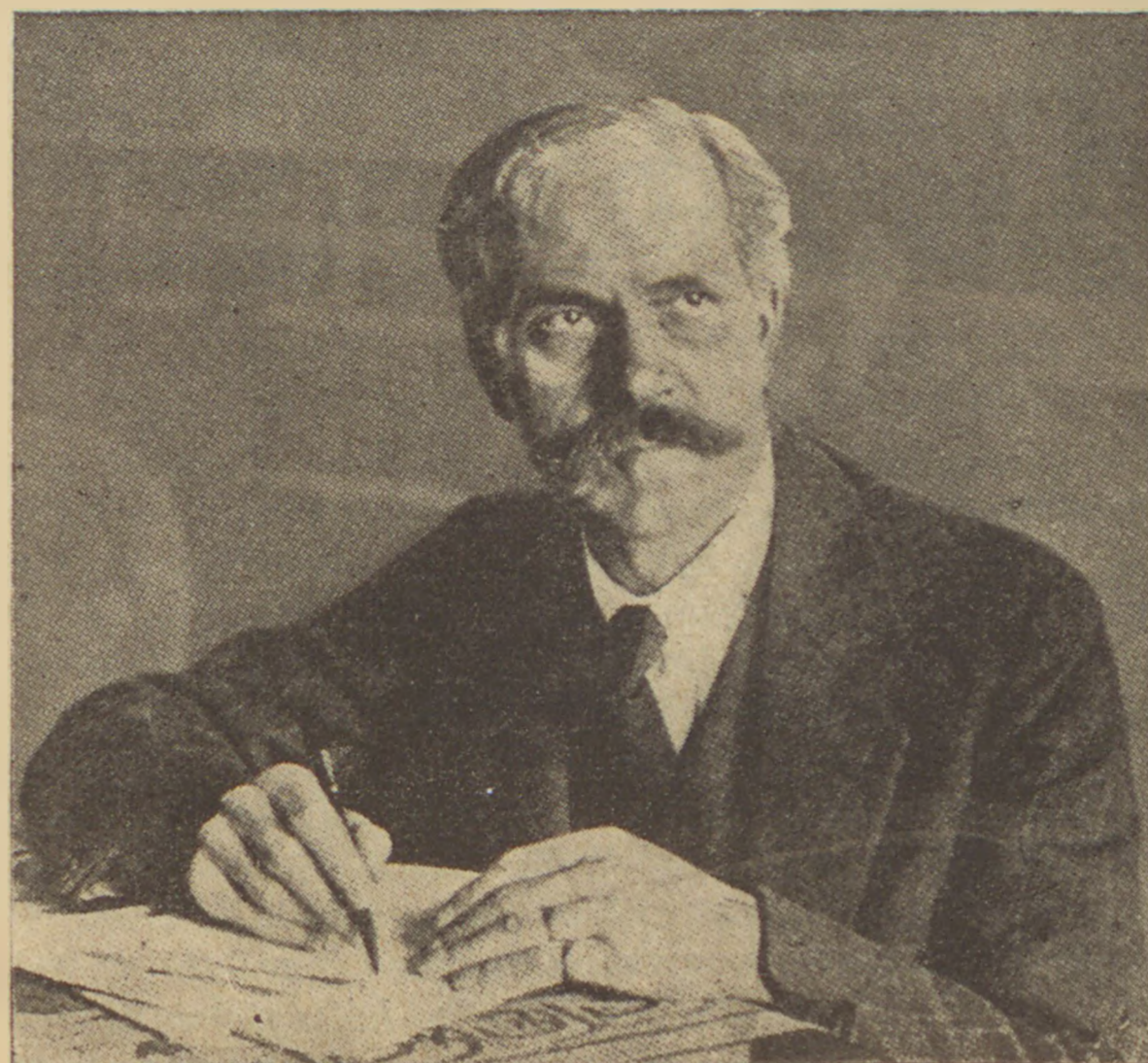
A Palesztina-utazó láthatja az ország nagyfokú elhanyagoltságát. A föld intenzív művelésével és jobb módszerek bevezetésével nagyfokú javulás lenne remélhető és az ország sokkal nagyobb néptömeget fogadhatna magába. Nyilvánvaló, hogy az arabok nem képesek az ország újjáépítésére.

Aki, mint én, látta a zsidó és az arab közösségek közötti együttműködést, belátja azt, hogy a zsidó-arab ellentétet mesterségesen hizlalták és kiegyenlíthető. A zsidó bevándorlás arányaitól függ minden. Nem ismerek lélekemelőbb látványt, mint azt a módot, ahogy férfiak és nők utcákon, sárban és a hegyoldalakon dolgoznak. Ellenségeik hanyagságról, tehetetlenségről és energiapocsékolásról adtak számot. Itélőképességemet elég élesnek tartom, hogy ezt a munkát méltóan értékeljem — és az én meglegedettségemet teljesen kiérdemelte.

Ha orvosok és tanítók rajongásból utaznak Palesztinába, és ott utat építenek, mocsarakat csapolnak, rögöt törnek, magot vetnek, hegyoldalakon erdőt nevelnek, és alávetik magukat munkásosztagok és munkástársadalmak törvényeinek, oly óriási a szociális élet feltételeinek élő ereje, hogy a gazdasági és szociális fejlődés érdekében jogosultnak látszik minden befektetés, a népesedés érdekében. Én láttam ezen bevándorlókat, amint térdeltek kőrakások mellett, amelyeket az útépitéshez megtörniök kellett, láttam, hogy rongyokba burkolózva, sártól piszkosan, puszta marokkal végezték a mezei munkálatokat — és boldogság ragyogott arcukon. Az ilyen ember nem drückeberger, a munkaközösség lelke él benne, hogy Palesztina a zsidó nép lelki és testi otthona legyen.

A bevándorlók a nyugati kultúrától megcsömörülve érkeznek ide. Testük és lelküknek békét kívánva alapítanak teljesen új társasközösségeket. Érzik, hogy elhibázták eddig az életet, itt, ideáljaik országában szeretnék feltalálni mindazt, amit sem Európa, sem Amerika nem nyújtott eddig senkinek sem. Milyen boldogság volt, aratás közben és útépitésnél néztem szorgos munkájukat és örömmel töltött el, hogy a szellemi és művészeti renaissance terveiről beszélgettem velük. Így esett, hogy olyan gondolatok leptek el, amelyek semmiképp sem illettek az úthoz, amelyet zarándoklásnak szenteltem; de legalább rájöttem arra, midőn országutakon és mezőkön férfiakkal és nőkkel találkoztam, akik rajongásból jöttek Palesztinába — hogy minden zsidó napszámosban egy idealista lelke van elrejtve.

EGYETLENEGY SEM AKADT, aki legutóbb közzölt hirdetésünkre vissza akarta volna adni a Mult és Jövő régi évfolyamait. Amiért is a kiadóhivatal ismételten kéri, hogy 300.000 koronára felemelt díj ellenében ajánlják fel a díszévfolyamok visszaadását, a teljes sorozatot pedig hat millióért vásároljuk vissza.

Ramsay Macdonald, Nagybrittánia miniszterelnöke

A BIBLIA KÉPEKBEN

Szeretetteljes, művészi előkészítés után, a legnehezebb viszonyok mostohaságán diadalmaskodva, impozáns, ragyogó köntösben hagyta el a sajtót a Mult és Jövő új kiadványa, az 500 képpel illusztrált remekmű, amelyet a leggazdagabb külföldi könyvkiadóvállalatok is büszkén a magukénak vallának. Ötszáznyolcvanhét nyelvre fordították le a Bibliát, az Örök könyv a héber eredetiben és az ó és új fordítások magyar nyelvi pompájában minden zsidó család szentélyében otthont talált. A világirodalomnak ez a legnépszerűbb remekműve, minden kultúráknak eme fényforrása ezen alkalommal a képzőművészet klasszikus és modern mestereinek halhatatlan munkái tűzén át vetíti ránk milliófényű sugarait. Rembrandton, Michelangelon, Rodinen, Lilienen, Israelsen, Fényesen, Magyar-Mannheimeren át a képzőművészet valamennyi reprezentánsai, csaknem valamennyi európai kulturnép képviselője találkozik ebben a diszes albumban, mindegyik magával hozza azt a fényességet, azt az isteni áhitatot, emberszeretetet, pátoszt, titáni energiát és ihletettséget, amit a Biblia szelleme sugároz. A mai mindinkább súlyosbodó gazdasági válságok gondterhes idejében, midőn a nyomda, a papíros, a festék és a postai szállítás napról-napra drágul és a kultúra bázisa, a szolid gazdasági rend mondhatnánk teljesen felborult és az egész szellemi életünket anarchiába döntötte — ez a remekmű folyóiratunk áldozatkészségének, a zsidó kultúráért való igaz lelkeségének olyan impozáns bizonyítéka, amit az olvasó bizonyára kellőképpen fog honorálni s midőn a könyvet kezébe veszi, szeretetével, megbecsülésével az eddigieknél is szorosabbra fűzi velünk a kapcsolatot. A Biblia képekben Mózes öt könyvét és az összes szentíratokat bemutatja illusztrációkban, bevezetőül dr. Patai József utmutatását adja a Biblia és a képzőművészet viszonyáról, végül A Biblia Művészei c. lexicális összeállításban 137 képzőművész életrajzával ismerteti meg az érdeklődőket. A Mult és Jövő munkássága egyik legfényesebb ünnepének örvendünk, midőn ezen albumunkat megküldjük az olvasónak.

COLL- HEGYRÖL

ÚJ CURIAI ÍTÉLET A MULT ÉS JÖVŐ —
HORNYANSZKY-PÖRBEN.

Bocsánatot kell kérnünk a m. kir. Curiatól, nem tiszteletlenségből, hanem „Törvényszék“ rovat hiányában ebbe a rovatba kell iktatnunk a március 20-ikán hozott curiai ítéletet, amely véglegesen és „jogerősen“ eldöntötte a Mult és Jövőnek a Hornyánszky-nyomdával négy és fél esztendő óta húzódó pörét. Nem akarjuk és nem is szabad a legmagasabb bírói ítéletet kritika tárgyává tenni, csak regisztráljuk egyszerűen a tényeket. 1921 június 15-én a Curia kimondta, hogy „alperes 1919. augusztus 4-én tett azon kijelentésével, miszerint zsidótól megrendelést nem fogad el és felperes lapját többé elő nem állítja, kétségtelenül szerződészegést követett el“. Ez a megállapítás nagy megkönnyebbülést idézett elő a lelkekben. Nemcsak a hazai sajtó, de a külföldi lapok is közölték az érdekes pört és a legfelsőbb ítéletet, amely az első két fórum elutasításával szemben elégtételt adott a Mult és Jövőnek, az egyedül vesztesnek. Hiszen a proletárdiktatura beszüntette a Mult és Jövő megjelenését és amikor a bolsevizmus bukása után újra lehetőség nyílt a megjelenésre, Hornyánszkyék azzal tagadták meg a további nyomtatást, hogy új keresztény kurzus van most, zsidóknak többé nem dolgoznak, miután „a zsidók ezrivel keresztre feszítették a parlament pincéjében a keresztényeket“. Igaz ugyan, hogy a Mult és Jövő egyetlen egy keresztényt sem feszített keresztre, sőt a diktatura alatt együtt vártuk Hornyánszkyékkel a vörös uralom eltűnését és örültünk, hogy a Mult és Jövő számára gyártott finom műnyomópapírost, az úgynevezett „szellemi termékek tanácsa“ nem vette észre és nem rekviráltatta el. De az antiszemitizmus Hornyánszkyéknek igen jó üzlet volt ebben az esetben, mert hiszen ők nem csak a nyomást tagadták meg szerződés ellenére, hanem a Mult és Jövő papírosát sem akarták kiadni, mert — azt ekkor már sokkal magasabb áron lehetett nekik értékesíteni. Egy antiszemita lapot kezdtek nyomni a Mult és Jövő papírjára és a Mult és Jövő régi tíz évfolyama pirulva és szegyenkezve nézett egymásra, hogy őket abban a Hornyánszky-nyomdában állították elő, amely most az ő papírosuknak ilyen meggyalázására tudott vetemedni. Mikor a Curia fenti ítélete napvilágot látott, a külföldi sajtóban úgy kommentálták mint a kurzus hanyatlásának szimptomáját. De mi az elsőfokú ítéletekben is csak bírói tévedést láttunk és semmiképp sem részrehajló tendenciát. A Curia utasítására a kir. Tábla újabb tárgyalásokat tűzött ki és a tanúk vallomásából megállapította, hogy 1919 szept. 12-ike után, vagyis, amikor a kormány rendelete értelmében már minden lap újra megjelenhetett, Hornyánszky még birtokában volt a Mult és Jövő papírosa nagy részének, tehát minden akadály nélkül folytathatta volna a folyóirat nyomását és miután ezt meglagadva, szerződészegést követett el, kártérítést tartozik fizetni a Mult és Jövőnek, melynek megjelenését akkor hosszú időre lehetetlenné tette. Erre a Curia 1924. március 20-ikán megváltoztatta a kir. Tábla második ítéletét és a Mult és Jövőt elutasította, sőt elmarasztalta a Mult és Jövőt, hogy a

négy és fél év óta húzódó pernek költségeit még Hornyánszkyéknek is megfizesse. A világerő sem kritizáljuk a Curiat, csak rezignáltan és tiszteletteljesen regisztráljuk, hogy ez az új curiai ítélet merőben szembehelyezkedik az 1921. évi curiai határozattal; indokait az első táblai ítéletből meríti, melyet maga a Curia 1921. évi június 15-iki végzésével megváltoztatott, e végzés alapján tárgyalunk a táblán újabb két és fél évig és most ott vagyunk, ahol „a mádi zsidó“. Sőt „a mádi zsidó“ még tartozik fizetni Hornyánszkyknak azért, hogy ő curiai végzésben is megállapított nyilvánvaló szerződészegésével tetemes haszonhoz jutott és a Mult és Jövőt milliókkal megkárosította.

HOGYAN ÍTÉLTEK SZODOMABAN?

„Egy vitéz doktor leszúrt egy zsidót“ — így szól a kaposvári csendőri jelentés. Leszúrta pediglen orvosi műtökésével. Valószínűleg ez a körülmény adta az impulzust, hogy a bíróság nem a doktort, hanem a zsidót ítélte el. Elvégre az ébredő orvos sem tartozik műtökését ingyen használni.

Nem ezzel kapcsolatban, sem a fent ismertetett ítélettel kapcsolatban, hanem csak úgy véletlenül jut eszembe itt egy régi zsidó legenda a szodomai ítéletről.

Eleázár, Abrahám hűséges szolgája — meséli a „széfer hajásár“ — bement Szodomába, ahol az akkori fajvédők nem tűrtek meg idegent. Egy szodomabeli „hazafias felbuzdulásában“ kővel dobálta meg Eleázárt, akit úgy homlokra talált, hogy menten elborította a vér. A szodomabeli ekkor ruháján ragadta az idegent és követelte a díját, mert hogy vért eresztett rajta és ezt nem teheti ingyen. Eleázár megtagadta a fizetést, sőt követelte, hogy menjen vele a bíróhoz és álljon helyt a súlyos testi sértésért. Elmentek tehát Szodoma bírójához, aki a peres felek meghallgatása után kimondotta csodálatos ítéletét, hogy Eleázár tartozik fizetni a szodomabelinek a vérelesztésért és ennek fejében elkobozza a köpenyegét. Eleázár ekkor haragjában felkapott egy követ és a bíró fejéhez vágta. „Mit tettél szerencsétlen?“ kérdezte vérbeborult arccal a bíró. „Semmit — felelt ekkor már nyugodtan Eleázár — csak vért eresztettem rajtad, és a díjat, amivel te nekem a vérelesztésért tartozol, fizess meg ennek a szodomabeli ébredőtársadnak!“

„A TRAGIKUS HORDAR“ MEG EGY S BETŰ.

A régi Budapest albumába írja finom lírai emlékeit Gergely István a tragikus hordárról. Budapest négy-ötezer hordárjából — olvassuk — ma már alig három-négyszáz áll az utcán. És olvassuk, hogy csupa öreg képviseli már a fajtát, amely — így írja a Nemzeti Ujság, igen, a Nemzeti Ujság — „ismerjük el a mulandóságnak ebben a megragadott pillanatában, a fővárosnak egyik legbecsületesebb osztálya volt. Harminc évre visszamenőleg konstatálhatni, hogy hűtlenség, sikkasztás, lopás nem terhelte hordár lelkiismeretét soha.“ Arról is szól a szép cikk, hogy a hordárcéh egyik tiszteletreméltó nesztora, a nyolcvanegy éves Fuch, őszpatriárka szakállával, fején a 350. számú vörös sapkával ma is ott posztol a Kristóf-tér sarkán. A legtisztább szívű lírikusok és íróművészek közül való Gergely István. Ezuttal prózát ír a hordárról. Honnét van mégis, hogy hiatuszokkal és poetica licentiakkal dolgozik? Kétszer is leírja a 350-es nevét így, hogy Fuch. Egy kis tévedés. A becsületes céh becsületes

patriarkája nem Fuch, de *Fuchs*. Mért kellett feláldoznia a jó öreg s betűjét? Csak azért ugy-e bár, mert akkor a példán át a név is rávilágít arra, hogy a legbecsületesebb céh nagy-nagy többsége zsidó és bizony az öreg Fuchs se fajvédő? Eféle igazság pedig nem való a Nemzeti Ujságba? Mennyi mindent mond egy ilyen elsikkadt, vagy óvatosan elsúlyesztett kis s betűcske! Be kellene írni ezt az új Budapest albumába.

A VITÉZI SZÉK BÁLJÁN

zsidónak néztek valakit és ebből inzultusok, lovagias afférek és egyéb kalamitások támadtak. Az illetőnek sikerült bebizonyítania, hogy ősei között visszamenőleg Ádámig és Éváig egyetlen egy zsidó se volt, azután elintézték az ügyet a lovagiasság szabályai szerint, a pártajkódex nevezetű Sulchán-Aruch alapján. De mondják, hogy a vitézi szék bálja mégsem volt egészen zsidómentes. Mikor a tánc hevében éjfélkor a délceg párok a tükörfolyosóhoz közeledtek, hirtelen meghökkentek, mert a tükörből feléjük lépett néhány csonkakarú, féllábú, átlöttszemű vitéz; komor némasággal tartottak feléjük és amikor már egészen közel voltak hozzájuk, rejtelmesen a fülükbe súgták: Ismertek-e bennünket derék vitéz bajtársak? Emlékeztek-e, együtt indultunk a Doberdóra egy jeges, havas hajnalon. A mi üveges szemünk nem tud többé szép leányban gyönyörködni, a mi csonka lábunk nem lejteth többé táncot; félkarral nem ölelhetjük át táncos párunk derekát. A nemes vitézi dámák talán meg is ijednének a mi zörgő csontvázainktól. Csak körülnézni jöttünk ebben a ragyogó Vigadóteremben, hogy lássuk, érdemes volt-e meghalunk, aztán visszatérünk nem is a zsidó temetőbe, hanem abba a tömegsírba, ahová behánytak bennünket válogatás nélkül, zsidókat és keresztényeket együtt . . .

ÉS AHASVÉRUS ADÓT VETETT KI A FÖLDRE.

Tulajdonképpen a „Zsidó humor“ rovatába tartoznék ez a kis ekszegetikus magyarázat, mely kissé aktuálisnak is látszik.

A régi poseni gaon kérdezte, miért említi az Eszter Megillája a Hámán-história végén, hogy „Ahasvérus adót vetett ki a földre?“ — A felelet pedig a következő volt: Amíg Hámán volt a perzsi kormányzat élén, addig az összes állami terheket a zsidókra rótták, tőlük szedték a legtöbb jövedelmi, kereseti és vagyonadót, míg a földbirtokot, amely a perzsa fajvédők kezében volt, „kimélték“. Ezért kínálta fel Hámán Ahasvérusnak, hogy a zsidók kiirtásáért kárpótlásul tizezer métermázsá aranyat fog beszolgáltatni a király kincstárába. Ennyit vélt összeharácsolni a kiirtott zsidók „önkéntes adományából“, vagy földalatti rejtett kincseiből. Mikor azonban Hámán uralma megdőlt, Ahasvérus könnyíteni igyekezett a zsidók terhén és egyenlő teherviselés elvén a földre is kivetett adót. Ez az összefüggés — mondotta a híres poseni gaon, aki bizonyára az akkori lengyelországi viszonyokra akart célozni szellemes magyarázatával.

RAMSAY MACDONALD PALESZTINAI UTAZÁSAI.

Anglia miniszterelnökének uti élményeit adta ki a Keren Hajesszod. A könyv egy neves államférfiú tapasztalatait foglalja magába. A szokásos utleírásoknál érdekesebb és tanulságosabb. A héber kultúra hívei haszonnal forgathatják.

KRÓNKA- ÉS-ÖZEMLE

DEBRECENBEN JARTAM . . .

Magam sem tudom, miért, de sohasem voltam még Debrecenben, ebben a híres nevezetes alföldi városban, amelybe a „rémhírterjesztők“ szerint a zsidóság olyan mimikri módon asszimilálódott bele, hogy se kívülről, se belülről nem ismerhető fel többé. Nem szoktam hinni a rémmesékben és örültem, amikor a minap alkalmam volt személyesen is meggyőződni, hogy „nem olyan veszélyes a helyzet“ és a hírek legalább is túlzottak. A zsidó egyetemi ifjuságnak igazi zsidó programmu kultúrestje után kíváncsi voltam, hogyan működnek az „öreges“ és hogyan irányítják a legifjabbakat: a holnap öregeit. Kedves invitálásra még egy napig Debrecenben maradtam, hogy megnézzem a hitközség intézményeit. Dr. Schlesinger főrabbi és dr. Fejér Ferenc hitk. elnök voltak szivesek kalauzolni. És ami elsősorban jólesett, hogy a régi jó időkkel szemben nem a népkonyhába és levesosztóba vezettek, — pedig népkonyha és levesosztó is nagyon szép és dicséretreméltó dolgok, — hanem elsősorban be akarták mutatni a tanházakat, az iskolákat, a szellemi táplálás ragyogó tisztaságú konyháit és fehéren terített asztalait, melyek körül az apróságok ép olyan jókedvvel foglalnak helyet, mintha finom csemegével, csokoládéval és déligyümölcsessel kínálgatnák őket. Hogyis ne, amikor a kicsikék egyszerre csak felfedik magukban, hogy tudnak héberül diskurálni. Az első elemiben vagyunk, a leányiskolában. Kuthi Zsgmond igazgató özvegye, aki a viláért sem akarna a tanítás gyönyörűségéről lemondani, matronai kedvességgel vezeti a diskurzust: „ma sméché?“ (Mi a neved.) „Ma sém ovich?“ (Mi az apád neve?) „Kechi esz haszéfer!“ (Vedd a könyvet.) „Lechi el hadeleth“ (Menj az ajtóhoz.) „Ma at ósza?“ (Mit csinálsz?) És a gyerekek héberül felelnek és héberül csevegnek egymással — az első elemiben. Mert úgy tanítják a héber nyelvet mint élő nyelvet, élő módszerrel, azt olvassa a gyermek amit ért és nem tagolja értelmetlenül hogy bee, buu, bü, bé, bí, bá . . . Bemegyünk Weinberger igazgató órájára, az első elemi fiuosztályba. Mintha nemes versengés folya a fiu és leányiskolák között, melyik ér el szebb eredményt. „Ma smecho“ (Mi a neved?) hangzik a kérdés és az egyik bájos nebulo zavartan ugrik fel „Semi — Madár János“. Madár János a neve és ha ott ülne a református iskola padjában, szeretném látni azt az antropologust, aki megállapítaná erről a kékszemű fürtös szökeségről, hogy zsidó. „Ma bejodcho?“ (Mi van a kezében?) „Bejodi ét umachbereth“ (Kezemben toll és füzet.) „Léchi el hasulchan!“ (Menj az asztalhoz.) De nem várhatjuk be a végét. Még sok osztály van hátra és meg akarjuk nézni a polgári iskolát, no meg a debreceni hitközség büszkeségét: a zsidó gimnáziumot. Dr. Kardos igazgató, a nagyhirű pedagógus vezet itt végig bennünket, hallgatunk magyar, latin, földrajz és egyéb órát, amelyek már is olyan kitűnő hírt szereztek a zsidó gimnáziumnak, hogy a nem-zsidók is örömmel árasztanak el növendékekkel az intézetet, ha volna elegendő hely. Grünhut és Mannheim elsőrangú hittanárok tanítják a hébert, persze

szintén direkt módszerrel. A Bibliát már itt nem kell „fordítani”, csak olvassák és diskurálnak az egyes mondatokról, más szavakkal, de ugyancsak héberül. Dr. Schlesinger főrabbi, akit megkülönböztetett tisztelettel szeretettel rajongnak körül a hívei, büszkén látja az eredményt, hiszen ő vezette be a modern módszerű héber tanítást az összes iskolába és a gyakorlatban is követi a kitűnő elvet. Dr. Fejér elnök pedig gyönyörködve hallgatja a gyerekek héber diskurzusát, alig bír az osztálytól elszakadni. „Ha bennünket is így tanítottak volna! — szól hozzám. — Sajnos engem keveset tanítottak héberre, de elhallgatnám órákig a héber beszélgetést, ha nem is értem...” Megszorítom dr. Fejér kezét: „Őn az a híres „asszimiláns” elnök? Hát kíváncsi vagyok minden magyarországi hitközségnek, hogy ilyen asszimiláns elnöke legyen, aki alatt ilyen rabbit választanak, konzervatív intézményeket alapítanak, zsidó gimnáziumot építenek és az iskolákba bevezetik az új héber tanítás módszerét...”

Mikor kimegyünk, Fejér elnök reámutat a templom udvarán fekvő óriási téglahalmazra: „Hozzá szeretnénk már fogni az építkezéshez, de a mai rettentő drágaság mellett a hitközség gazdagjainak nagyobb áldozatkészségére volna szükség!” „Meglesz! — felelem — csak bele kell fogni és a zsidó áldozatkészség önként jelentkezni fog! Ha az orthodoxok fel tudták most építeni nagy Talmud tóra- és polgári iskolaépületeket tizenkét hatalmas teremmel, a haladó zsidóság sem maradhat vissza!” Nem is kételkedem benne, hogy dr. Fejér Ferenc megkapja a maga lelkes segítő munkatársait, a zsidó gimnáziumnak rövidesen meglesz a maga hatalmas új épülete és ez a pompás modern és zsidó tartalom megkapja a maga méltó külső keretét, amely egyszersmind monumentális tanúsága lesz a debreceni zsidóság igaz kultúrérzékének és őszinte zsidó érzésének.

Patai József.

EHRlich G. GUSZTÁV JUBILEUMA.

Ehrlich G. Gusztáv hetvenötödik születése napja, valamint az általa alapított Erzsébetvárosi Kaszinó 50 éves jubileuma a legimpozánsabb keretek között folyt le. Az ünnepségen részt vett a főváros testüle-

Ehrlich G. Gusztáv.

teinek és intézményeinek valamennyi vezetőegységére és előkelőségére. Közel százmillió koronát kitevő alapítványokkal emeltek emléket az ünnepeltnek. Az üdvözlő beszédek sorából kiemeljük Bárczy István v. főpolgármester és v. miniszter, Ugron Gábor és dr. Lederer Sándor felszólalásait. Lelkes ünneplés közben leleplezték Ehrlich G. Gusztáv olajba festett portréját, amely Bardócz Dezső festőművész műve. A diszközgyűlést társasvacsera követte. Ehrlich G. Gusztáv működésének méltatásával lapunk más helyén foglalkozunk.

KISS ARNOLD REGÉNYE.

Kiss Arnold népszerű regényének, a „Fehér szegfű”-nek új kötetét sikerült megszereznünk a „Múlt és Jövő” számára. Olvasóink, akik a költő-pap írásait mindig szeretettel fogadták, bizonyára lelkes örömmel fogják köszönteni azt az új regényt, amely nem is regény, hanem a valóság könyve. Makai Emil, a korán elhunyt fiatal poéta romantikus életét festi szindus pompával Lándor Emil költői személyében, akinek élettörténete oly érdekes és szindus volt, mint egy gyönyörű regény.

A regény színeit fokozzák Makai eredeti versei. Bevezetésül összefoglalja a szerző a regény eddigi fejezeteinek tartalmát, hogy az olvasó régi összefüggéseiben is élvezhesse.

A DEBRECENI ZSIDÓ FŐISKOLAI HALLGATÓK KULTURESTÉLYE

betetőzése volt az ottani lelkes egyetemi ifjuság eddigi kultúrtevékenységének. A tavalyi Patai-estén főszervezőnk édesanyjának hirtelen közbejött tragikus halála miatt nem lehetett jelen. Most a zsidó ifjuság ismételt kérésére Jászai Marival együtt megjelent debreceni hívei táborában s fokozott szeretettel fogadták. Az állomáson díszes küldöttség várta dr. Schlesinger főrabbi az élén. A fényes műsort Jászai Mari nyitotta meg Patai József „Fohász” c. versével, a második részben pedig Patainak egyéb verseit és fordításait szavalta el a nagy művészettel, amely a nagy tragika nevét halhatatlanná teszi. Patai József a *Héber költészet és világirodalmi vonatkozásai* címen tartott egyórás előadást, amelyet a közönség sűrűn szakított félbe tapsaival. Kálmán Oszkár és Herzog Stella operaáriákkal és Patai Józsefnek Kelen Hugó és Diénz által megzenésített verseivel gyönyörködtették a közönséget Kelenné Hirschl Rózi zongoraművésznő pompás kíséretével. Nagy sikert aratott még a Schumann- és a Beethoven-balet is, amelyet Fehér Magda, Hajós Klári, Révész Annus és Kardos Tusi mutattak be művészi készséggel, Radó Ilus kitűnő kíséretével.

A PALESZTINAI TÁRSASUTAZÁS.

A nagyváradi utazási iroda arról értesítette szerkesztőségünket, hogy a palesztinai társasutazás hajója közvetlenül peszach után, május elsején fog elindulni Konstanzából. A társasutazás résztvevőinek közőhaja az, hogy a peszach ünnepet megszokott családi otthonukban töltsék. Május havának csodálatos kék ége, üde és tavaszi temperatúrája még előnyösebbé teszi a szárazföldi és tengeri utazást egyaránt. Aki a társasutazásban még résztvenni óhajt, kérjük sürgős értesítését, hogy a hely fenntartása iránt gondoskodni lehessen.

A BÉKÉSCSABAI OMIKE nagyszabású irodalmi estét rendezett március 30-ikán a kultúrpalota zsúfolásig megtelt nagytermében. Dr. *Silberfeld* főrabbi lelkesítő megnyitója után *Patai József* az új héber költészetéről és a zsidó renaissanceról tartott szabad előadást, *Tordai Judit* pedig héber költőkből, *Kiss József* és *Patai József* verseiből szavalt mély hatást keltve. Az előadást bankett követte, amelyen a békéscsabai zsidóság színe-java vett részt. Dr. *Silberfeld* főrabbi és dr. *Herzog* Henrik ügyvéd, a békéscsabai Omike alapítójának lelkes és szellemes felköszöntőire *Patai József* válaszában a zsidó kultúra ápolásának fontosságát fejtette.

A békéscsabai zsidóság életében általában igen örvendetes fellendülés tapasztalható. A hitközség dr. *Tardos* elnök vezetése alatt szépen fejlődik, és nagy áldozatkészséget tanúsít. Legutóbb a külföldre száműzött zsidó egyetemi hallgatóknak tíz milliót, a magyarországi jesiváknak három milliót szavaztak meg és támogatásban részesítik a főiskolai hallgatók szövetségét és az Ezraht egyaránt. Az OMIKE dr. *Révész*, dr. *Silberfeld*, dr. *Nyitrai* és a leánycsoport *Weisz Klári* vezetése alatt értékes buzgó tevékenységet fejt ki, a „nyomorakció“ természetbeni támogatásban részesíti a reászorulókat, a kiházasítási egyesület *Weisz Mihályné* áldozatkész irányításával stb. stb. mind igen jó és követésreméltó példát nyújtanak.

AZ ÉRSEKIJVARI PATAI-EST a Casino zsúfolt nagytermében folyt le a város és a környék egész zsidóságának meleg, lelkes érdeklődése mellett. Az állomáson nagy küldöttség várta a Budapestről érkező *Patai Józsefet*. Délután az ifjúsági sómer-csapat tisztelgő felvonulása tette a napot emlékezetessé. Ebbe a sómer-csapatba tartozik Érsekújvár minden zsidó családjának gyermeke, fiuk és leányok 18 éves korig. Lélekemelő látvány a körülbelül 200 főből álló csapat, amint cserkész egyenruhában, zsidó jelvényekkel és zászlóval, héber dalokat énekelve végzik a gyakorlatokat héber vezényszóra. A nem-zsidó lakosság is respektussal és szeretettel beszél a „stramm“ kis sómerekről. László csapatvezető lelkes beszéddel üdvözölte *Patait*, aki meghatottan válaszolt és örömeinek adott kifejezést, hogy a diasporában is vannak a zsidóságnak sómerjei, akik mint a zsidó tradíciók őrei itt is nagy missziót teljesítenek. Felemelő képet nyújtanak a héber kurzusok is, a gimnáziumban az új héber nyelv mint rendkívüli tantárgy szerepel, amit dr. *Klein Sámuel*, a tudományos és irodalmi működéséről világszerte ismert főrabbi tanít; önzetlen lelkesedése átragad az ifjúságra is, tanítványai között számos keresztény fiú van, akik szintén pompásan haladnak a héberben és gimnáziumi bizonyítványukon is olvasható a rendkívüli tantárgyak között: új héber nyelv és irodalom: jeles. Gyönyörű eredményt érnek el a többi fiú és leánykurzusok is, Roth igazgató, a kiváló hebraista és kitűnő pedagógustársai vezetése alatt. A héber tanfolyamok meglátogatása után az esti előadáson dr. *Klein* főrabbi rendkívüli melegséggel méltatta *Patai Józsefet*, aki a Kabala költészetét ismertette mint a zsidó psziche érdekes termését, dr. *Nemes* elnök, a „Chéruth“ köszönetét tolmácsolta lendületes buzdító szavakkal, a sómerek énekkara pedig szebbnél szebb héber dalokkal gyönyörködtette a közönséget.

MEGJELENT Pap Izsák verseskönyve: „Találkozás az Urral“. A *Mult és Jövő* kiadása. Ára 20.000 kor.

Felelős szerkesztő és kiadó: Dr. PATAI JÓZSEF.
Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VI., Révay-u. 14.

Neufeld Ernő

NEUFELD ERNŐ. A „*Mult és Jövő*“ legutolsó hangversenyein egy tizenhárom esztendő, pirosposztagás fiúcska mesteri hegedűjátékával elragadtatta a hallgató közönséget. Neufeld Ernő, akit a közönség és a kritika elismerése, de főleg saját tehetségében való hite, az iskola padjaiból kész hegedűvirtuózként állított a pódiumra, legutóbb a „*Fészek*“ előadóestélyén a legjelesebb szakemberek elé állott, hogy számot adjon művészi kaliberéről és büszkén kell leszögezünk, hogy a magyar zenei kultúra hivatott fórumán, Neufeld Ernő, a tizenhárom esztendő zsidó gimnazista kapta a legelső babérágat a hegedűjátás művészetében. A „*Mult és Jövő*“ örömmel regisztrálja ezt a nagy jövőt ígérő sikert, várva ennek a szivárványos talentumnak teljes kibontakozását.

SCHICHTANZ MÁRIA ÉNEKESTJE. Először gyönyörködtette a Zeneakadémiában a közönséget, teljesen kiforrott énekművészetével *Schichtanz Mária*, akit a *Mult és Jövő* nemrég mutatott be olvasóinak. Művészetének már teljesen birtokában van, koloratúrája színes és széles hangskálában betöltötte a Zeneakadémia termét. *Schichtanz Mária* előkelő művészi kaliberrel rendelkezik és nagy jövőt jósolnak neki.

FOLYTON EMELKEDNEK a munkabérek, most már hetenként a drágasági index szerint. És emelkedik a papír, a festék, a klisé ára is hétről hétre. Súlyos kényszerhelyzet diktálja az előfizetési díjak fokozatos emelését, de távolról sem tarthat lépést az anyag drágulásával. A 200.000 korona évi előfizetési díj békekoronában átszámítva még a felét sem adja a békebeli 25 koronás előfizetési díjnak, holott a művészi előállítás minden anyagának ára messze fölötte van a békeparitásnak! Mi bízunk a *Mult és Jövő* lelkes híveinek áldozatkészségében, hogy e súlyos és válságos időkben fokozatos erővel fogják a *Mult és Jövő* marandó értékű kultúrmunkáját elősegíteni.

Kiadóhivatali igazgató: VIRAG GYULA.
Korvin Testvérek könyvnyomdája Budapest.

KÖZGAZDASÁG.

A *Belvárosi Takarékpénztár Részvénytársaság* megtartott közgyűlése az elmúlt évre kimutatott 806,208.570 K tiszta nyereség után részvényenként 604 K (60%) osztalék kifizetését határozta el. Az igazgatósági jelentésből a közgyűlés tudomásul vette, hogy az intézetnek a háború előtti külföldi tartozásait az év elején sikerült olyképen rendezni, hogy a hitelezők követeléseit részben készpénzzel, részben intézeti részvények átengedésével nyernek kiegyenlítést. A közgyűlés egyúttal elhatározta a társaság alaptőkéjének fölemelését 800 millió K-ról 1200 millió K-ra. Kibocsátatik egyelőre 200.000 darab új részvény, melyek 4:1 arányban 15.000 K-ás áron a részvényeseknek ajánlatnak fől. Az elővételi jog április 5-től 12-ig gyakorolható. A közgyűlést követő igazgatósági ülés Székely Ferencet elnökké, Bachruch Károlyt és Fleiszig Sándort pedig alelnökké választotta meg.

A *Salgótarjáni Kőszénbánya R.-T. osztaléka.* A Salgótarjáni Kőszénbánya R.-T. igazgatósági ülésén megállapította az 1923. évi zárszámadásokat és elhatározta, hogy az április hó 9-re egybehívandó közgyűlés elé azon indítványt terjeszti, hogy az értékesökkenési, a felújítási és rendes tartalékalapok bő javadalmazása után fennmaradó 5.660,268.728.14 K összegből a tisztviselői nyugdíjalapnak 200 millió, a társaság nyugbérosztályának 200 millió, a Chorin Ferenc dr. szanatóriumi alapnak 50 millió, kulturális és közjótékonyági

célokra 100 millió koronát juttasson és osztalékul részvényenként 6000 K-t fizessen és a fennmaradó összeget, melyhez hozzáadva a múlt évi áthozatot, összesen tehát 634,535.153.69 K-t az 1924. év számlájára írja elő.

A *Mezőgazdasági Ipar R.-T.* megtartott közgyűlésén elhatározta, hogy az 1923. XXXIII. üzletévre 5000 koronát (50%) osztalékot fizet március hó 27-től kezdődőleg a Magyar Általános Hitelbank útján. — Az igazgatóság Weimann Géza urat vezérigazgatóvá nevezte ki. Weimann Géza a társaság alapítása óta áll annak szolgálatában, egy évtized óta vezető állást foglal el és nagy mértékben hozzájárult a vállalat felvirágoztatásához.

A *Lloyd Bank Részvénytársaság* március 15-én igazgatósági ülést tartott, amelyen megállapította 1923. évi mérlegét. A mérleg 3.832,889.210 K tiszta nyereséggel zárul. Bruttónyereség: 7.928,968.724 K, ezt terheli költségeikért és az 1923. évben megszerzett Andrásy-uti intézeti palota vételárának teljes leírásáért 4.096,079.514 korona.

A *Magyar Általános Takarékpénztár R.-T.* igazgatósága dr. Horváth Lipót alelnök-vezérigazgató elnöklete alatt megtartott ülésén megállapította az 1923. évi mérleget, amely 5.404,918.634.31 K bruttó bevétellel zárult, míg a kiadások összege 3.302,618.763.93 K-t tett ki, az év tiszta nyeresége tehát 2.102,299.870.38 K. Az igazgatóság a március hó 26-ikára egybehívott rendes közgyűlésnek 2500 K = 250% (tavalý 250 K = 25%) osztalék kifizetését javasolta.

*Nyári ruhákat,
selyemingeket,
blúzokat*

24 óra alatt kiválóan tisztít a

**KIRÁLY
GŐZMOSÓDA**

IV., Magyar-utca 6. (Astoria épület)

V., Bálvány-utca 23.

VII., Király-utca 15 (Holló-utca oldal)

VII., Dohány-utca 20.

Frankl A. Herm. és Fiai

Részvénytársaság Budapesten
Vas- és ércáru-üzlet nagyban.

IRODA: V., VÁCZI-UT 6. (FRANKL VASUDVAR)
RAKTÁR: V., VÁCZI-UT 178-188. SZ.

OTTO VACUUM

SZŐNYEGMEGÓVÓ ÉS KERESKEDELMI R.-T.

Budapest, VII., kerület Sip-utca 7. szám

Telefon: József 125-25.

Szőnyegmegóvás, mosás, javítás.

Szőnyegek vétele és eladása.

Elsőrendű

szén, koksz, prima aprított tűzifa
kapható

Urbán szénkereskedelmi r.-t.-nél

Budapest, V., Nádor-utca 17.

Telefon: 53-40 / 53-41 / 53-42, / 172-78 / József 11-55

WILHEIM ARTHUR

KÖTSZERGYÁR ÉS EGÉSZSÉGÜGYI CIKKEK
KERESKEDELMI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

Telefonszám: **BUDAPEST VI.** Sürgőnyclm: **Wilurghummi**
163-85 NAGYMEZŐ-UTCA 51.

Állandó nagy raktár: fürdősapkák, sárcipők, esőköpenyek, mentőszekrények, tennis- és footballabdák, orvosi és szülészeti cikkekben.

„Albus” Szappangyárak

Telefon:
József 90-05 és József 118-51.
Sürgőnycim: Albusszappan.

Schützer Jakab és Fia

Kristálysódagyár!

Budapest, VIII., Népszínház-utca II. sz.

Glyceringyár!

Gyártmányok: „Albus” házi- és harangszappan, kézmosó-szappan, kenőszappan, kristálysóda és glicerin.

TELEFON: JÓZSEF 102-86.

Fióküzletek:

Budapest, II., Margit-körut 6. és Nagykanizsa.

Szemüvegek minden kivitelben.

Zeiss-, Goerz- és Busch-üvegek állandó nagy raktára.

Modernül berendezett műhelyek.

Gyors és pontos kiszolgálás.

FISCHER SIMON ÉS TÁRSAI R.-T.

SELYEM- ÉS NŐIDIVAT ÁRUHÁZ

BUDAPEST, V. KER.,
BÉCSI-UTCA 10. SZ. Engros—Detail.

KOMÁROMI

HARISNYA,
KEZTYŰ,

KÖTÖTT ÉS SZÖVÖTTÁRU KÜLÖNLEGESSÉGEK
ÁRUHÁZA

BUDAPEST, VI., NAGYMEZŐ-UTCA 14.
(Andrássy-út mellett).

MINDENKINÉL
OLCSÓBB A

GLÜCK ÁRUHÁZ BUDAPEST, KIRÁLY-UTCA 33.
FÉRFI-, NŐI SZÖVETEK BEN, SELYMEK BEN ÉS MOSÓKELMÉK BEN.

Szállitunk minden állomásra,
Budapesten
fuvartételekben is üzemi szenet, kovács-
szenet, kokszot, retorta faszenet, tüzfát
hasábosan és felapritva

Szénipari és Kereskedelmi R.-T.

Somosujfalusi kőszénbányája

Budapest, V., Vilmos császár-ut 72.

Szencsúzda és gőzfavágó: Telefon 10-26.

Budapest Lipótvárosi pályaudvar.

Telep: telefon 95-48.

של פסח CUKOR

A SELYPI CUKORGYÁR R.-T. SELYP,
a Magyarországi aut. ort. izr. hitfelekezet rendeletére
Silberstein Józsuá váci főrabbi úr főfelügyelete és
Schwarz József bonyhádi főrabbi úr felügyelete alatt
ezidén ismét gyárt של פסח cukrot.

Felvilágosítást a husvétii cukor eladási és szállítási
feltételeiről nevezett gyár központi irodája

Budapest, V., Zoltán-utca 8. félemelet
ad.

PAPLANÉRT

első utja

SZALAI

a paplankirályhoz legyen, legolcsóbb forrás, leg-
nagyobb választék, átdolgozást is elvállal.

Budapest, VII. ker., Kertész-utca 35. sz.

Ovál- és körkeretek

legolcsóbban kaphatók FÜRST J. TELEFON:
Budapest, VII., Wesselényi-utca 2. József 115-65